

شورشی

خویند کارانی

شوان ئەحمەد کردویەتی بە کوردی

چاپی دووهم

شۆرشى خويندكاران 68

شوان ئەحمەد: کردوویەتی بە کوردی
چاپی دووهم - 2013

کتیب: شوږشی خویندکاران 68

بابهت: فلهسه فی

وهرگیرانی: شوان نه حمده

نه خشه ساز: شوږش نه حمده

به رگ: سه یوان سه عیدیان

چاپخانه: کارو

چاپی دووهم- 2013

ژماره ی سپاردن (1309) سالی (2010)

نرخ ( )

پېرست

- 9 سەرەتا
- 13 شۆرپى ئايارى 68 پەگ و رىشەو پەھەندەكانى
- 23 چل سال دواى شۆرپى خويندكارانى 68
- 33 1968 نەو سالەى جىهانى ھەژاند
- 47 شۆرپى ئايارى 68 نەو روداوى سىماى فەرنساي گورى
- 67 فەلسەفەى شۆرپى خويندكاران
- 79 كاتىك فەلسەفە دادەبەزىتە سەر شەقامەكان
- 87 ھىزبەرت ماركوزە و شۆرپى
- 99 دانيال كۆھىن بىندت و پەشىمانبونەوہ لە شۆرپى
- 109 ئايارى 68 لاوانى نەلەمانيا لەباوكانيان ياخى دەبن
- 119 شۆرپى خويندكارانى 68 كۆتايى يۆتۆبىيا يان كۆتايى ميژوو؟
- 137 شۆرپى ئايارى 68 مىراتىيەكى مەھال
- 149 ئانا نەگەرى روودانى 68 تر ھەيە؟
- 155 ھەندى لەدروشمەكانى ئايارى 68

سەرەتا

سالی 1968 لەسە دەی بیستەمدا سالیکی ئاسایی نەبوو، ئاسایی نەبوونیشی لەو جولەو بزوتن و راپەرین و خۆپیشاندا نەدا بوو کە دواتر بوو مایە دروستکردنی گۆرانکاری جەوھەری لە ئاستە جیا جیاکانی ژياندا. پيشهنگی ئەو بزوتنەو گرنگەي ئەو قوناغە، توێژی گەنجان و خۆتندکاران بوون کە توانیان لەدژی نۆرم و بەهاکانی نەوہی پيش خۆیان راپەرین و داوای هینانە ئارای دنیاہەکی نۆی بکەن، دنیاہەکی کەوہک لە درووشمەکانیاندا داوایان دەکرد: (چیزی ژيانی تیندبکەن و قەدەغەکردنی تیدا قەدەغەبکریت).

ئەمرو چلو پینچ سال بەسەر ئەو رووداوہ گرنگەدا تیندەبەریت، وەلی بەدریژایی ئەو میژووہ کتیبخانەکی کوردی لەتاکە سەرچاوەیەکی تاییەت بەو رووداوو پرسە گرنگەکی

میژووی ئەوروپا بیبەش بوو. ئەگەرچی باس و لیکۆلینەووە و
وتارگەلیکی زۆروو زەبەن لەسەر میژووی رووداووە کە و
دەرەنجامە گرنگ و کاریگەرێهەکانی نووسراون، بەلام
خوینەرانی ئیمە بەزمانی کوردی لەهیچ یەک لەو
سەرچاوانە بەهرەمەند نەبوون و لێی بیبەش بوون. ئەم
هەولە بچوو کە ی ئیمە، بەو مەبەستە یە کە خوینەری کوردو
(بەتایبەتیش توێژی گەنجان و خویندکاران)، کەم تاکورتیک
لەو رووداووە گرنگە ی میژووی خۆرئاوا ئاگاداربن و رەگ و
ریشە و رەهەندە جیا جیاکانی ببینن.

ئەم کتیبە لەچەند وتاروو لیکۆلینەووە یە کە فیکری جیا جیا
پیکدیت، کە هەر یە کە یان لایە نیک ی رووداووە کانی ئایاری 68
بەسەر دە کە نەووە و روشنایی دەخەنە سەر رەهەندیکی
بزوتنەووە کە. بەو ئومیدە ی کتیبە کە بە گشتی سوودیک
بە خوینەرانی کورد زمان بگە یە نیت و کە لێ نیک لە کتیبخانە ی
کوردیدا بگریت.

شۆرشى ئايارى 68
رەگۈ رېشەو رەھەندەكانى

جۆن پۆل دۆلاى

سەرۆهختی ئایاری 1968، فەرهنسا ولایتیکی کۆنی کشتوکالیی بوو که به شیوهیهکی زۆر خیرا، بهرۆ ولایتیکی پیشهسازیی دهچوو. ههرووهها ئیمپراتۆریهتیکی کۆلۆنیالی کۆن بوو که هینده نهبوو به ههسرهتهوه جهزائیری لهدهست دابوو، سههرپای نهوهش سوپاکهی له شکستی سالی 1940 ههلهستهابوووه. دوو هیزی گهوره له ههوللی نهوهدا بوون نهو شکستو نوچدایانه لهبیر فهرهنسیهکان بهرنهوه، بۆ ئهم مهبهستهش ههریهکهیان له ههوللی دروستکردنی نهفسانهیهکی قارهمانانهدا بوون بۆ قهرهبووکردنهوه. یهکهمیان شکۆدارکردنی نهتهوه لهلایهن دیگۆلیهکانهوه، دووهمیشیان گۆرانی گوتن به بالایی داهاتودا لهلایهن کۆمۆنیستهکانهوه. ههرحهنده. نهو ئایدیۆلۆژیایانهی ستایشی ههول و بهرخودانو سهرفرازییان دهکرد، توانیان دلی نهوه تیکشکاوهکهی سهردهمی شهر بدنهوه، بهلام بۆ نهوهی دواي شهر مانایهکی نهوتۆی نهبوو. نهو نهوهیهی خواستو ویستی تری ههبوو، جیاواز له ستایشکردنو شکۆبهخشین به سستمی باوکسالاری.

وهك ههموو ههژانو رووداوێکی گهورهی میژوویی، شۆرشی ئایاری 68 له پریکدا روویدا، لهبهرنهوهی کس چاوهڕپیی

شتیکی وای نەدەکرد، یان بە واتایەکی دی کەس مەزەندەیی نەدەکرد ئەو نارەزاییە کۆمەڵایەتیە کە لە کەبووە، دەرگا بە رووی راپەرینی کدا بکاتەووە کە ھۆکارەکانی لە رەتکردنەوہی سەرکوتکردن بە ھەموو جۆرەکانیەووە سەرچاوە بگریت، زیاد لەوہی خەباتکردن بیّت لە دژی چەوساندنەوہ.

کرێکارانو بەتایبەتیش گەنجان، بەرلەوہی داوای ھەقدەستی باشترو ھەلومەرجی گونجاوتری کار بکەن، لە دژی نۆرمو بەھاکانی کۆمەڵگە راپەرین. لەم ھەلومەرجەشدا کرێکاران دەیانتوانی زیاتر لە خەباتی خوێندکاران حالی بنو ھاوسۆز بن لە گەڵیاندا. کرێکاران دژی دەسەلاتی رۆشنبیرە دەربارەکانو ھێزەکانی ئاسایش بوونو ئەوانیش وەک لاوان، گیرۆدەیی ئەو سستەمە ئەخلاقیە بوون کە ئارەزووہەکانی خەفە دەکردنو جۆرە سانسۆریکی جنسی بەسەردا دەسەپاندن کە قاییلی قبوڵکردن نەبوو. لێرەوہ سەیر نەبوو درووشمو بەیداخی سوور، تیکەڵ بە بەیداخی رەش بیّت کە بەیداخی شەرپو گوزارشتە لە ئەنارشیستییەتیکی چیژبەخش، ئەو ئانارشیستییەش نە باوەرپی ھەییو نە یاساو نە داوای کۆمەڵگەییەکی دی دەکات، بەلکو خوازیاری زیاد لە کۆمەڵگەییە کە.

کرێکارانو خوێندکارانو بیکارانو ھونەرمەندانو ژنانی مائ، ھەر ھەموویان دەرژینە سەر شەقامەکان. ئەمەش جگە لە سەرەتا شتیکی تر نییە.. با لەسەر خەباتو لەسەر شوێرش

بەردەوام بېرىۋاتىۋاتقان دەۋىر بەدەن بەش پەشۋىسى ۋە ئانا راسمى. با
سىياسەت مەدارە بەسالا چۈەكان (پراستېرەۋەكان يان
سۇسىيالىستەكان) بېدەنگ بن، نەمەش جگە لە سەرەتايەكە
دەسپىكىكى نوى شتىكى تر نىيە.. دواچار دەتوانىن بە
خواستى خۇمان ھەموو شتى تىلكو پىنكەدەين ۋە ھەموو شتى
ۋىرانكەين ۋە پاشان قسە بگەين، تا پىيان بلىين: (چىتان
پىنەكردىن). نەمە سەرەتايە ۋە لىرە بە دواۋە ناۋەستىن،
لەبەرنەۋەدى پراۋەستان مردنەۋ دۆراندىنى گىرەۋەكەيە، مردنى
(لۇفىگارۋ) يە لاي نەۋان ۋە مردنى (لىكىب) لاي نىمە.

نەم چەپىنراۋەدى شۆرش لە دوورەۋە گەپرايەۋە. دژايەتىكردنى
تۆتالىتارىزم كەم تا زۇر لە نارەدا بوۋە، بەلام لە ئايارى 68
دەتەقتەۋەۋە خۇي بەيان دەكات. لە ھەناۋى بزاۋتى ماركسىزم
خۇشىدا ناقارنىكى رادىكالى لە دروستبۋوندا بوۋ،
پايدىرپىنەكانى بەرلىنى سالى 1953 ۋە بەتايبەتىش ھەنگارىياۋ
پۇلەندا لە نۇكتۇبەرى 1956، بوۋنە مايەى تاۋسەندى نەۋ
ناقارە. لە فەرەنسا گۇفارى (نەرگومىنت) كە جىابوۋەكانى
پارتى كۆمۇنىستى فەرەنسى دەرياندەكرد، بوۋە مايەى نەۋەى
لە سەرەتاي شەستەكانەۋە گەشەسەندىۋ پەلو پۇ ھاۋىشتى نەۋ
ناقارە مسۇگەرتر بكات. "تىدگار د مۇران" بوۋە داينامۇى
سەرەكى نەم تەۋزۋمەۋ لە گەل "ھىرى لۇقىفەر" دا دەستيان بە
كاركردن كىرد. ھەردوۋكىيان لە بەشى كۆمەلناسى زانكۆى نانت

وانه بیژبوون، نهو زانکۆیهی بههۆی کهسیکی وهک "دانیال کوهین بندت"هوه، دهبیته ویردی سهر زمانی خهلك. "دانیال کوهین" له گهڵ هاوڕێکانیدا رۆژی 22ی مارس کۆنتروۆلی زانکۆ دهکهزو دامهزراندنی بزوتنهوهی بهناوبانگی 22ی مارس رادهگهیهنن، ئەمەش بلیسهی نهو ئاگره بوو که ههموو لایهکی گرتهوه.

سهرباری نهوهش نهو پشیوی و نائارامیهی له زستانی 67-68 دا بهشی ناوخۆیی خوێندکارانی زانکۆکانی گرتهوه، به بیانوی نهوهی سهردانکردن له شهودا قهدهغهیه، کاریگهری لهسهر خوێندکاران جیهیشتو بهرههمی بیریارانی وهک "ولیهم رایش" و "نهریک فرۆم" که پشت نهستور بوون به نووسینهکانی "فرۆید" و "مارکس"، سهرچاوهیهکی فیکری گهورهی خوێندکاره چهپهروهکان بوو. نهمانه لهلایهن چهپه دوگماتیستو تهقلیدیهکانهوه دژایهتی دهکران.

لهلایهکی ترهوهو لهو سهردهم قوناغهدا، "جۆرج لابسادی" راورێزکاری فیدراسیۆنه خوێندکاریهکان له زانکۆی سۆربوون، پسپۆر بوو له لیکشیتالکردنی بوونیاده بیروکراسیهکان، نهو بوونیاده بیروکراسیانهی پێشتر "فرۆید" پێداگری دهکرد لهسهر نهوهی، کهم تا زۆر سهرجهمیان بهشدارن له ملکهچ پیکردنیمندا لان بۆ باوکیکی ستهمکاروو خاوهن دهسهلات، دواتریش تهماهیکردن له گهڵکارهکتهری نهو باوکهدا. ههروهها

"جۆرج ئۆرى" و "فليكس گاتارى" له چارهسەرگه گى (—COUR cheverny Bordede) سهرقالى بهرهم هينانى گوتارىكى تيؤرى و ئەزمونىكى نوى بوون، دهربارهى ئەوانهى گرتى ئەقلىان ههيهو گهيشتنه ئەوهى كه دەسلالات له خه مى قووتكردنه وهى كۆسپ و بهر بهستى زياترو زؤرترايه، له پيناو پاراستنى ئەو سستمه پاترياكه ديسپؤتيزميه دا. ئەم بهر نوپيهى كاربان بؤ نازادى ده كرد، ههوله كانبان له گهله بهرهمه كانى "ميشيل فوكو" له (ميژروى ديوانه يى) و پزىشكه دهر ووناسه نارازيه كانى بهر يتانياى وهك "لانج" و "كۆپهر" كه زياتر "سارتهر" بوو بووه سهرچاوه يان، به تايبهت له كتيبى (رهخنهى ئەقلى ديا له كتيكى) دا، يه كيان ده گرته وه.

ئەم هيرشو پهلاماره نازادىخوازانه يه، له وديو ئەو ستراتيزيه ته كۆنهى ماركسىزم — لينىنيزمه وه دهستى پيكره كه بروواى به خهباتى بهرهبى هه بوو، له دژى دهسلالاتى ناوهند كه مهبهست لىي دهولت بوو. بؤ هيرشكردنه سهر سوپاو دادگا و پؤليس، هيج شهرم و عهيبه يه كى تيدا نييه كه سهرهتا به پهلاماردانى دهسلالاته بچوو كه كانى خيزانو قوتابخانه و نه خوشخانه دهست پيىكه يت. بهرله وهى شهر له گهله هيزه كانى ئاسايشدا بكه يت، چاكتروا يه پؤليس هه ينيه كان له ميشكى خؤتدا بكه يته دهر.

وهك هه موو قؤناغيكى چاره نووساز كه كؤن نايه ويئت بمرىتو تازهش ناتوانيت له داىك بيت، هونه رمه ندان پيشبىنى ئەو

گۆرپانكارىيانەيان دەكرد كە بەرپۆهە. لە كۆتايى شەستەكاندا
 سىنەماكارە رەخنەگرەكانى وەك "گۆدارو راسناى و رىفات" و
 سىنەماى نوێى ئەمريكاي لاتىن، تاگرى شوپرشو ياخى
 بوونيان خوش دەكردو تەبەنى هەناسە رادىكالو ياخى
 گەريەكانى سوورىاليزمىيان دەكرد. لەلايهكى ترەو و يەككى
 دى لە نيشانەكانى ئەو سەردەم و رۆژگارە، گەرانەوہى "بۆ
 نوال"ى دوژمنى سەرسەختى ترادسيۆنو كۆنەخوазى بوو بۆ
 ئەوروپا، دواى مانەوہەكى دوورو دريژ لە مەكسيك بەهۆى
 دژايەتيكردنى سەرسەختانەى لەگەڵ دەسەلاتى "فرانكو"دا،
 بەمەش پرديكي پەيوەندى لەنيوان نەوہەكاندا دروستكردەوہو
 ھەموويان سەربارى جياوازی نيوانيان لە رووى تەمەنو
 ھەلومەرجى ميژووويەوہ، سەرلەنوێ لە تورە بوونو نارازى
 بوونياندا يەكيان گرتهوہ. ھاوكات "ئارچى چاپ" و "سوڤنى
 رۆلینز" و "ئەلبير ئیلەر" و نمونەكانيان وەك نەفرەت ليكراويك،
 فويان بە سەكسفۆنەكانياندا دەكرد، تا ھاوارو فوغانى رەش
 پيستهكانى ناو گيتۆكانى (ھارلم) و (واست)، بەدەن بەگوڤى
 جیھاندا. ئەمانە جوڤشو خرۆشيان لە وشەكانى "مالكۆلم
 ئەيكس" وەردەگرت، بەتايبەت گۆرانى (انولد ايھا الوليد). ئەم
 گۆرانىھى ھەزاران جار دەوترايەوہو دەنگدانەوہشى گەيشتە
 پايتەختەكانى ئەوروپاي وەك: (پارىسو بەرلينو لەندەنو
 رۆما)، ئەمە بووہ ماىھى دنەدانى ئەو گەنجانەى تينووى

ئەو ۋە بوون دۇنيانى كۆن بىرۋەختىن: (ھاورپىم پراگە، دۇنيانى پىروو كەنفت بەدۋاتەۋەيە). دۋانى ئەو ۋە 1967 بەدۋانى يەكدا سى بۆمب تەقىنەۋە، (كۆمەلگەي وىنە) لە نووسىنى "قانى دى بۆر"، لە گەل (تورژىنەۋەيەك دەربارەي شىۋازى ھەلسۈكەۋەت، بەتايىبەت بۆ نەۋەي نوي) لە نووسىنى "راۋل قىلنجان"، لە گەل رېۋژنامەي (لەۋب) كە گەنجە تورپەكانى شارى ستراسبۇرگ بىلەن دەكرەۋەۋە باسى لە بەشمەينەتى خويىندكارانو گەنجان دەكرە، لە روۋى سىياسى و ئابوۋرى و دەروۋىنى و جنسىيەۋە.

لە قۇناغەدا رەخنىيەكى توند ئاراستەي كەپىتالىزم بىلۈكى سۆسىيالىستى دەكرەۋ گەنجان پىيان وابو، رىزگار بوون تەنھا بە مانگرتنى سەرتاسەرى دەپىت، دژ بە جىھانى شەكە كاللا، جىھانىك كە ھەموو شتىكى تىدا دەكرەرتەۋ دەفرۆشەرت. تەۋاۋى ئايكۆنەكانى مۇدىرنە لە (ئۆتۆمۇبىل و سەلاجەۋ كاسىتەۋ تەجىل و كىتەب و گۇقار و.. ھتە)، بە بروۋى "جۇرچ بىرىك"، ناپىت بەركار بەپىنرىن، بەلكو پىۋىستە بەزىرنە دەستبەجىش لە گەل دىزىياندا وردوخاش بكرىن.

لە گەل سەرەتەي مانگى ئايارى 1968، لەناۋجەرگەي كۆمەلگەي فەرەنسىدا، مەشخەلەكان ھەلكران. ئەو گەشەۋ بەرەۋ پىشچوۋنەي وىردى سەرزمانى ئايدىۋولۇۋىستەكان بوو، جگە لە (مروۋفى تاك رەھەندە) ھىچى دىكەي بەرھەم نەھىنا.

ئەو مەرۆقەي "ھېرېرت مارکۆزە" رەخنەي ئارپاستە کرد. "مارکۆزە" يەككە لە ناوہ ديارەکانی قوتابخانەي فرانکفۆرت، ئەو قوتابخانە فيکریەي دواي ھاتنە سەر ھوكمی "ھتلەر"، لە ئەلەمانیاوہ روویانکردە ولاتە يەكگرتووەکانی ئەمريکاو لەوئ گيرسانەوہ. لە ولاتە دەولەمەندو پيشکەوتووەکاندا، ديکتاتۆریەتيکی نەرمو نيان شوئنی ديکتاتۆریەتي توؤقینەرانی فاشيزمو نازيزمی گرتەوہ، لە جیھانی سيھەميشدا ديکتاتۆریەتيکی توندوتیژ ھاتە ئارا، ئەم دوو دیمەنەش تیکەل بەيەك بوون، واتە ژيان بوو بە سەرزەمینی قەيرانە کوشندەکان. وەك "مارکس" پيشبینی دەکرد، مردو جلەوي زیندووی دەکرد. لیرەوہ ئیتر سەرووہختی ویرانکردنو تیکوپیکدانی ئەو دنیايە دەستی پیکرد، وەختی ئەوہ ھات خەلکی بوئری بکەنو شوئرش بەرپاکەن. ئەوہ بوو ئایار ھاتوو دیوارەکان گولیان گرت. بەرہستەکان بشکینن، چيژ لە ژيان ببینن. بەبی سەردەمو رۆژگارە مردووەکان، ژيان ئەزموون کەن. بجولئ و ژيان بگۆرە.

ئەو بوون دنيای كۆن برووخينن: (هاورپم راکه، دنيای پیروو
 كه نفت به دواته وهیه). دواى ئەوه سالى 1967 به دواى يه كدا
 سى بۆمب ته قينه وه، (كۆمه لگه ی وینه) له نووسینی "قاي
 دی بۆر"، له گه ل (تویژینه وهیه ك دهر باره ی شیوازی
 هه ل سو كه وت، به تايبه ت بۆ نه وه ی نوئ) له نووسینی "راول
 قلنجان"، له گه ل رۆژنامه ی (لهوب) كه گه نجه تور په كانی
 شاری ستراسبورگ بلاءویان ده كرده وه و باسی له به شمهینه تی
 خویندكارانو گه نجان ده كرد، له رووی سیاسی و ئابووری و
 دهروونی و جنسیه وه.

له و قوناغه دا ره خنه یه كی توند ئاراسته ی كه پیتالیزم و
 بلوکی سۆسیالستی ده كرا و گه نجان پییان وابوو، رزگار بوون
 ته نها به مانگرتنی سه رتاسه ری ده بیئت، دژ به جیهانی شمه ك و
 كالا، جیهانیك كه هه موو شتیکی تییدا ده كرد ریئتو ده فرو شریئت.
 ته واوی ئایكۆنه كانی مۆدیرنه له (ئۆتۆمۆبیل و سه لاجه و
 كاسیئتو ته جیل و كتیبو گو قار و.. هتدا)، به بروواى "جورج
 بیرك"، ناییت به ركار به یئیرین، به لكو پیویسته بدزیرین و
 ده سته جیش له گه ل دزینیاندا وردوخاش بكرین.

له گه ل سه ره تای مانگی ئایاری 1968، له ناوجه رگه ی
 كۆمه لگه ی فه ره نسیدا، مه شخه له كان هه لكران. ئەو گه شه و
 به ره و پیشچوونه ی ویردی سه رزمانی ئایدیۆلۆژیسته كان بوو،
 جگه له (مروقی تاك په هه ند) هیچی دیکه ی به ره هم نه هیئا.

نەو مەرۇقەى "ھەربەت ماركۆزە" رەخنەى ناراستە كەرد.
"ماركۆزە" يەكەنكە لە ناوہ ديارەكانى قوتابخانەى فرانكفۆرت،
نەو قوتابخانە فىكەرىەى دوای ھاتنە سەر ھوكمى "ھتلەر"، لە
نەلەمانىاوہ روویانكردە ولاتە يەكگەرتووەكانى نەمەرىكاو لەوئ
گەرسانەوہ. لە ولاتە دەولەمەندو پەشكەوتووەكاندا،
دەكتاتۆرىەتىكى نەرمو نىان شوئنى دەكتاتۆرىەتى
توقىنەرانەى فاشىزمو نازىزمى گەرتەوہ، لە جىھانى سىنەمىشدا
دەكتاتۆرىەتىكى توندوتىژ ھاتە نارا، نەم دوو دىمەنەش تىكەل
بەيەك بوون، واتە ژيان بوو بە سەرزەمىنى قەيرانە كوشندەكان.
وہك "ماركس" پەشەينى دەكەرد، مردو جەلەوى زىندووى دەكەرد.
لەزەوہ نىتر سەرووہختى وىرانكەردنو تىكەپەكەدانى نەو دىنەيە
دەستى پەنكەرد، وەختى نەوہ ھات خەلكى بوئرى بەكەنو شوئرش
بەرپاكەن. نەوہ بوو نەيار ھاتو دىوارەكان گوليان گەرت.
بەرىەستەكان بەشكەنن، چەئز لە ژيان بەينن.
بەبى سەردەمو رۇژگارە مردووەكان، ژيان نەزموون كەن.
بەجولى و ژيان بەگۆرە.

چا ساك دواى
شورشى خويندكارانى 68

ئەنوەر حامد

1968 سالى له دايك بوون بوو، به لام شوپش هر له
كوتاييه كانى جهنگى دووه مى جيهانيه وه، له هه ناوى
كومهلگاكانى خورئاوادا تاوى دهسهندو گوره ده بوو.
هه موو نهو مهرگ و مالوئرانیهى شهر له دواى خوى
جيهيشتبوو، له گهل دابه شبوونى نه وروپا به سهر دوو
كه مپى دژبه يه كداو نهو جهنگه ساردهى لهو دابه شبوونه
كه وته وه، گهنجانو خوئندكارانى ناچار كرد به وروژاندنى
پرسيار گه ليك، له گرنگترينيان نه مانه بوو: (ئايا تا
ئىستاش دهسه لاتدارانو پاريزهرانى نهو سستمه باشو
به كه لکن؟ ئايا به لگه ي پيوستيان نيشان نه دا كه نه وانه به
رپنگاى راستماندا نابه ن؟).

گهنجان بوون به پيشهنگى ياخى بوون، له بهرته وهى
نه وهى باوكان ماندووبوو بوونو برستيان له بهر برابوو.
يه كه مين ئاماژه كانى شوپش له كايه ي نه ده بو هونه ردا
ديارى داو، رابه رانىشى هر گهنجان بوون. سالى 1957
"چون ئۆزبۆن" شانۆگه رى (Look back in anger) -
(به تورپه يى ئاور له رابردوى خوت بده ره وه) ي نووسى، نه م
ناونيشانه ته عبيره لهو رۆحيه ته ي كه شانۆگه ريه كه ي

پینووسراوه. پاشان له بهریتانیا بزاوتینکی نهدهبی دروستبوو
که نهندامهکانی ناویان له خویان نا (Angry young men – گهنجانی توره). ههرووهها یاخی بوون له دژی
شیزوه باوهکان، له شانۆو شیعوو مؤسیقا له نهوروپاو ولاته
یهکگرتووهکانی نهمریکادا دهستی پیکرد. سهرهنجام لهناو
گهنجاندا نایدیولۆژیایهک دروست بووو که تایتلهکهی نهمه
بوو: (شۆرش بهسهر پایهکانی نهو پرژیمه سیاسی باله
دهست بوو، یاخی بوون له مۆرالی باوو بهزاندنی ههموو
تخوبهکان).

لهم سهرووبهندهدا ههر به تنها سستمی خۆرناواو
نایدیولۆژیای سهرمایه‌داری نهبوونه جینگهی رهخنه، بهلکو
نهو رهخانه هوکمرانی ستالینیشی گرتوهوه. واته
شۆرشگیره نونیهکان کهوتنه گومانکردن له بنهماکانی
تیوریای مارکسی که پینشینی بهرپابوونی شۆرشی
پرولیتاریاو دارمانی سستمی سهرمایه‌داری دهکرد، بهلام
سهره‌رای تپه‌ربوونی سهدهیهک بهسهر دروستبوونی
چینیکی پرولیتاری بههیز له نهوروپا، شتیکی لهو جوړه
رووی نه‌دا.

لیرهوه گهنجان بروویان به هیچ شتیکی سهردهمه‌که‌یان
نه‌ماو نهو نه‌لته‌رناتیفه‌ش که هه‌بوو، شوتن باوه‌ر نه‌بوو.
که‌واته ده‌بیت چی بکرتت؟

فەيلەسوفە نوڧيەكان وەك "ھربرت ماركوۋزە"ى ئەلەمانى
كەبوو بە باوكى رووحى بزاوتە خوڧندكارىيەكان، لە ھەولى
وەلامدانەوھى ئەو پرسیارەدا بوو. ئەو پڧيوابوو پڧرۆلىتارىيا
ئەو ھىزە فریاد ڤەسە نەماوھو سەرمايەدارى توانىويەتى لە
ڤڧى دروستکردنى پڧداويستى وەھمى بەرخۆرىيەوھو ھەولدان
بۆ تڧرکردنى ئەو پڧداويستیانە، چىنى كڧركاران دەستەمۆ
بكات. بەم پڧيە ڤۆلى ڤيەرايەتيكردنى شوڤرش لە
كڧركارانەوھ، گواستراوھتەوھ بۆ خوڧندكارانو ھىزە پەراوڧز
كەوتووھكانى ناو كۆمەلگە، چونكە ئەمانە تا ئىستا
سىستى سەرمايەدارى نەيتوانىووھ ناچارىان بكات بەوھى
ملكەچى ياساكانى بن.

خەسلەتى ئانارشىستانەى بزاوتى خوڧندكاران لڧرەوھ
سەرچاوھ دەگڧت، بزاوتىك كە زۆر دوور بوو لەو
دىسپلینەى تايبەتمەندى ئايدىۆلۆژىيى ماركسىزمى
تەقلیدى بوو. خوڧندكاران لە شوڤرشەكەياندا تىك و پڧكدانى
پايەكانى سىستى بالادەستیان كڧدبووھ ئامانج، ھەر لە
دەسلەتى سىياسىيەوھ بۆ نۆرمو بەھا ئەخلاقىيەكانى و ياساو
دامو دەزگا كۆمەلایەتيەكانى. شوڤرشى خوڧندكاران داواى
ئازادى سڧكى دەكرد، لە دەرەوھى دەزگای خىزانو ژيانى
ھاوسەرگىرى. بلاوبوونەوھى كلتورى نەھىشتنى مندال
بوون، يارمەتى دەربوو بۆ خوڧڤارڧزى لە دەرەنجامە

نېگه تیغه کانی نهو نازادیه. گهنجه توره کانی نهو قوناغه، پشتمان له بیروو باوهړی دامو دهزگا ناینیه کان کردو له بری ناسمانو نهوه دنیا، کهوتنه سؤراخکردنی بهخته وهری له سر زهمین. نهوهی لهم پرؤسه یه شدا یارمه تیدهریان بوو، نازادی جنسی و بهنگ کیشانو نهو نایدیولؤژیایه بوو که برووای به شکاندنی هه موو تخوبه نه خلاقی و تهقلیدیه کان هه بوو.

گهرمه ی نه م کیشمه کیشو راپه نینه له ناو فرهنگسادا بوو، دواتریش رؤحی شوړش گه یشته زانکوکانی نه مریکا و دژایه تیکردنی شهری فیتنام، ته کانی زیاتری به بزوتنه وهی خویندکاری دا، هه رووه ها نه وروپای خوړه لاتیشی گرت هوهو به هاری پراگ دروست بوو.

شوړشی خویندکارانی 68 له فرهنگسادا، به زنجیره یه ک مانگرتن له زانکوکانو خویندنگا ناماده ییه کانداهستی پیکرد. حکومه ته که ی "شارل دیگول" هه ولیدا به شیوازی پؤلیسی سرکوتی بکاتو رینگه ی پنیگرت، نه مهش بووه مایه ی هه لایسانی شهروو پینکدادان له شه قامه کانی (الهی اللاتینی) دا (که به گه ره کی خویندکاران ده ناسرنت له پاریس).

له گه ل مانگرتنی خویندکاراندا، کرنکارانیش دایه نه پالیانو تاوای لیتات له ماوه یه کی که مدا، ژماره ی

مانگرتوان گه‌یشته ده ملیون کەس. حکومەتی فەرەنسا لەوەدا بوو بکەوێت، بەلام هەر ووەک چۆن هەلومەرجە کە لە پریکداو بەخیرایی تەقیەو، هەر وواش بەخیرایی دامرکایەو. کرێکاران گەرانەو سەر کارەکانیانو سەر ووەختیکیش هەلبژاردنی تازه دەستی پیکرد (لە مانگی حوزەیران)دا، دیگۆلییه‌کان زیاد لە جارێ بەهێز تر بوون. لە ولاتە یەکگرتووکانی ئەمریکا بزواتی خوێندکاران نەیتوانی حکومەت ناچار بکات جەنگی فیتنام کوتایی پێبھێنێت، هەر ووەها لە ئەوروپای خۆرەه‌لاتیش بزوتنەو کە شکستی هینا لەوێ سستی سۆسیالستی ناچار بکات لە پراگ چاکسازی بکات، بە تاییبەت دواي ئەوێ تانکەکانی پەیمانی وارشو خۆیانکرد بەو شارە قەشەنگەدا. لە ولاتانی ئێمەشدا جۆشو خرۆش بوو پرانسیپەکانی شوێرشێ خوێندکاری، نەگەشتە ئەوێ بگاتە ناستی بزوتنەو یەکی رادیکال، بەلکو تەنها هەندیک ئاقاری دەستەبژێری رادیکالی لە زانکۆ دەستەبژێرەکانی وەک زانکۆی ئەمریکی لە بیرووتو هەندی بیاریو رۆشنییری چەپرەو، تەبەننییان کرد.

ئێستا دواي تێپەر بوونی چل سال بەسەر شوێرشێ خوێندکاریدا، با بزانی چي لە پرانسیپەکانی ماوەتەو هەو ئەکتیفیستو چالاکوانەکانی بە کوی گەشتن؟

ھەرچى پەيوەندى بە پرانسىيە كانەو ھەيە، ئەوا دارمانى سىستىمى سۆسىيالىستى لە سالى 1990دا، زۆرىك لە ھاو كىشە كانى ژىرەو ژوور كىردو بوو مایەى كەنار كىركردنى چەپى جىھانى و كۆمەلگاكانى دىنا روويان كىردە بەرخۆرى (بەرخۆرى ۋەك يەككىك لە خەسلەتە كانى كۆمەلگەى سەرمايەدارى كە ئامانجى شۆرشى خويندكارى بوو)، ھەروەھا گۆرانو كىشە كانى دىنا بە تايبەت ئەو كىشانەى تايبەتتى و شەخسى نىن، جى بايەخى گەنجازو خويندكارى زانكۆ كان نىن.

سەبارەت بە چالاكوانو ئەكتىفىستە كانى بزوتنە ۋەكەش، ئەوا بە سى ئاراستەى جىادا رۆيشتن:

- ھەندىكىان گەرانە ۋەيان بۆ باۋەشى سىستەمە كە ھەلبىژارد، ۋەك شۆرشگىر ۋە بىرىارى فەرەنسى "رېجى دۆبرى" كە لە جەنگەلە كانى ئەمىرىكاي لاتىنە ۋە گەرايە ۋە بۆ پارىس، تابىتە راپوژكارى "فرانسوا مېتېران". لە گەل "دانىيال كوهن بندىت" "دانىيە سوور" كە يەككىك بوو لە رېبەرانى شۆرشى خويندكارانى پارىسو بوو بە سەرمايەدارىكى خاۋەن پلە ۋە پاىە، تا گەيشتە پەرلەمانى ئەوروپى.

- ھەندىكى دىكەيان تا ئىستاش بروويان بەو پرانسىپانە ماۋە، ۋەك بىرمەندى بەرىتانى "تارىق عدلى" ۋە ئەكتەرى بەرىتانى خاتوو "قانىسا رىدگىرىف" كە تا ھەنووكە بە

گیانی ئەو بیروبوچوونانەى شەستەکانەو، درێژە بە کارو چالاکیی سیاسیی خۆی دەدا.

- هەندیکى کەشیان (کە ئەمانەیان زۆرینەن)، دووچاری نا ئومێدییهکی قوول هاتزو خۆیان لە بەردەم دۆخیکی نەخوازاودا بینیهو. ئەمانە لەوانەن کە هیچ ئینتیمایهکیان بۆ مۆرال و دامو دەزگاگانى ئەو سستمە نەماو، لەبەرئەو لە پەراویژدا دەژینو نایانەویتە ملکهچی یاساکانى ئەو سستمە بنو ببنا ئامرازى بەرھەم هێنان کە بەشداری لە پتەوکردنی پایهکانیدا دەکەن، بۆیە بوونەتە دانیشتوانى سەر شوێستەکان.

سێ ساڵ بەر لە ئیستا بەرپیکهوت، چاوم بە یهکیک لەوانە کەوت کە لەبەردەم کۆگاگانى "هاروودز"دا شتیکی راختبوو لەویدا دانیشتبوو. بەلێ ئەو شوێنەى دیاری کردبوو بۆ ئۆقره گرتن کە دەوڵەمەندەکانى شارەکە رووی تێدەکەن. تۆ بلیی مەبەستى لەمە چى بییت؟ بۆ بەو جل و بەرگە دراوو سەر و قژە چلکەنەو، لە ناو ئەو خەلکە شیک پۆشو بۆن خوێشانەدا دادەنیشیت؟

لە گەل ئەوێشدا، نە لە کەس پارایه وەو نە بەزەبى کەسیشى بەلای خویدا راکیشا. "مارک" نمونەى ئەو کەسانەیه کە سەر شوێستەکان دەکەنە مالى خۆیان. کاتیک سەیری دەکەیت هەست دەکەیت لە بەرامبەر کەسیکداى،

لهوانديه شهر يكي دؤراندییت، به لام هه رگیز دهستبهرداری
شکۆمندی خوی نه بووه به یه کجاری ئالای سپی
هه لئه کردووه.

1968 نەو سالەى جيهانى ھەژاند

مارك كۆرلانسكى

لەمىژووى خۆرئاواو جيهاندا، سالى 1968 بەسالىكى چاره نووسسازو پر رووداو ئەژماردە كرىت. بۆنموونه، لەو سالەدا "مارتن لوتەر كىنگ" "رۇبىرت كەنەدى" تىرۆركرانو ولاتى چىكۆسلوفاكيا لەدژى هەژموني يەكیەتى سۆقیەت راپەرى و بەھارى پراگ روویدا. ھاوكات بزوتنەوہى فیمینستى لەخۆرئاوا سەریهەلداو، سەرەتای كۆتایی هاتنى يەكیەتى سۆقیەتیش بەدەر كەوت. لەگەل ئەوانەشدا، بزوتنەوہیەكى كرىكارى و خویندكارى بەناوبانگ سەریهەلداو دەسەلاتى حكومەتەكەى "شارل دیگۆل"ى لەفەرەنسا هەژاند.

شۆرشیى خویندكارانى 1968 بەرادەیهك بوو، لەناخەوہو لەھەموو روویەكەوہ: (دەروونى، كلتورى، سىكسوالىتى، ئازادى، سىياسى، فەلسەفى)، ژيانى كۆمەلگەى فەرەنسى گۆرپى. بەر لەپارىس، باھۆزى شۆرشو راپەرىن لەپایتەختو زانكۆكانى دىكە ئەوروپادا هەلیكردبوو، هەرلە رۆماوہ بۆ بەرلىنو لەندەنو مەدرید، بەلام تەنھا لەپارىسدا تاوى سەندو ژەنرال "دیگۆل"ى سەرۆكى فەرەنساى

ناچارکرد بۆماوہیہ کی کاتی فہرہنسا جیبھیلیت. پاش
ئەوہی نہیتوانی راپہرینہ کہ کۆنترۆل بکات.

شۆرشیی ئایاری 68 لەجەوہەریدا شۆرشییک بوو دژی
کۆمەلگەو تەقالیدە کۆنەکانی، دژی دەسەلاتو شکۆی
باوک لەخیزانداو دژی خاوەنکار لەکارگەداو دژی
مامۆستایان لەخویندنگاکانداو..ەتد. لەراستیدا سستمی
پەرووہەردە لەتەواوی ئەوروپادا، نەیدەتوانی جیگای ئەو
ہەموو خویندکارە بکاتەوہ کەروویانندەکردە خویندنگاو
زانکۆکان، پەپرەوو پەرگراوەکانی زانکۆیہ کی وەک
سۆربۆنیش، ماوہی نیوسەدە بوو ہیچ گۆرانیککی بەسەردا
نەہاتبوو.

خویندکاران ہەر بەتەنہا رەخنەیان لە زانکۆو سستمی
پەرووہەردەو فیژکردن نەگرت، بەلکو کەوتنە رەخنەگرتن
لەتەواوی کۆمەلگە. لەبەرئەوہی دەسەلات دەستەو ستان
بوو لەچاکسازیکردنی کۆمەلگە، خویندکاران جگە
لەشۆرشکردن ہیچ چارہیہ کی دیکەیان نەمابوو بۆ
گۆرانکاریی.. شایەنی باسە خویندکاران خوازیاری
ئەوہبوون چەپرەوہکان دەسەلات بگرنە دەست، بەتایبەت
چەپرەوہ توندەرەوہکانی وەک "ماوتسی تۆنگ، ھۆشی منە،
گیقاراو گروپەکە ی ترۆتسکی و .. ەتد". گەنجانی
فہرہنسا بەمە تەعیبیریان لەمەیلیکی مندالانە دەکرد،

مەیلیکی ھەرزەکارانە لەرووی سیاسییەو، بەلام پەری بوو لە پاکیتی و ھەزکردن بەئازادی. گەنجان لەو شۆرشەدا درووشمەکی "رامبو"ی شاعیریان بەرزکردبوووە کە دەلیت: (پۆیستە ژیان بگۆریت، ئەو ژیانە بیتام و تەقیدییە بۆئیمە ناگونجیت.. ئاخەر ئیمە ژیانیکە دیکەمان دەوێت).

"ھەری ویبەر" مامۆستای زانستە سیاسییەکان دەربارە ی شۆرشیی 68 دەلیت: (ئەو شتە ی لەمارکسیزمدا جیگا سەرنجی خوێندکاران بوو، ئەو رەھەندی گۆران و مژدەدان بەئایندەییە بوو کە لە مارکسیزمدا ھەبوو.. خوێندکارانی ئەو سەردەمە پێیان وابوو، کۆمەلگە بەتەواوەتی گەندەل بوو و ئومیدی چاکبوونی لێناکریت، بۆیە دەبیت تیکوپیکی بدەن بۆئەو ی لەجیگایدا کۆمەلگەییەکی تازەتروو ئینسانی تر دامەزرێنن).

تیکوپیکی کۆمەلگەش تەنھا لەریگای شۆرشییکی سەرتاسەریەو بوو، ئەو بوو لەئایاری 68دا دەستیان پیکردو دنیابوون تەواوی سستمە راسترەوہکانی ئەوروپا رادەمالیت. رابەرانی بزوتنەوہی خوێندکاران پێیان وابوو، سەندیکاکانی کریکاران دەتوانن بەشۆرشیی چینیایەتی ھەستن و پێشبینیەکی "مارکس" بێنەدی، چونکە بەبۆچوونی "مارکس" کریکاران ئامرازی گۆرانکاریەکانن.. بێگومان ولاتە یەگرتوہکانی ئەمریکا ئامانجی تەواوی ناپەزایی و

ياخى بوونى خوئندكاران بوو، چونكه نەمريكا سەرەنيزەى سەرمایەدارى بوو لە جیهانداو جەنگىگى چەپەلېشى لەفیتنامدا بەرپۆه دەبرد، كەواتە دوژمنى گەلانەو پئويستە نرخو باجى ئەو كارانەى بدات. بەمجۆرە ياخى بوونى خوئندكاران گەيشتە بېركلى و چەند زانكۆيەكى ديكەى نەمريكاو يابان، نيتىر بليئسەى شوپش سەرجم ولاتانى جيهانى گرتەو.

لەفەرەنسا پاش ئەوەى خوئندكارانى زانكۆى سۆربوون، كەوتنە ئەنجامدانى كارى ئيستيفزازی و لەگەل هيزى پۆليسا دايان بەيەكداو ژمارەيەك لەهەردوولا برينداربوون، لەپای ئەمەدا هيزەكانى پۆليس بريارى دەستگيرکردنى سەرانى بزوتنەو خوئندكارىەكەياندا كەبەدەيان كەس دەبوون. ئەم كارەى پۆليس خوئندكارانى توپەترکرد، بۆيە لەزانكۆى نانتير كۆبوونەو "دانيال كوهين بىندت" وتارىكى بووانو پنى وتن: (ليزە بەدواو بەگژ پۆليسا دەچينەووە لەسەرکوئى هاورپنكانمان بیدەنگ نابين). خوئندكاران كوردیانە چەپلەپريزان، لەبەرنەوەى ئەو سەرکردايەتى راپەرينەكەى دەکرد.

رۆشنبیرە گەورەكانى فەرەنسا پشتیوانى بزوتنەوەى خوئندكارانو كرىكاران بوون. "زان پۆل سارتەر" يەكىك بوو لەوانە كەهاتە سەرشەقامەكانو بەياننامەى بۆ

پشتیوانیکردنی خویندکارانو دژایه تیکردنی دهسه لات،
بلاوده کرده وه. پۆلیس بو ماوه یه کی کم "سارتهر" یان
دهستگیرکرد، به لام ههرزوو ئازادیان کرد، چونکه "شارل
دیگول"ی سهروکی فه ره نسا پیوتن: (کی ده توانیت
قۆلتیری ئەم سهرده مه دهستگیربکات.. خیرا ئازادی
بکه ن). له راستیدا گرتنی "سارتهر" هه له یه کی کوشنده بوو،
له بهرئه وه ی که سیکی زۆر به ناوبانگ بوو، هاوکات
بو حکومه تیش ناوبانگ زړاندن بوو.

دوابه دوا ی "سارتهر"، هه ریه ک له فه یله سوفانی وه ک:
"میشیل فۆکو و ژیل دولوزو ئیقی مۆنتان" و ده یان
نووسه روو هونه رمه ند، رژانه سه ر شه قامه کان. له م
سه روو به نده دا ئازاوه یه کی گه وره له نیوان راستر ه وه کانو
چه پر ه وه کانی فه ره نسا دا دروستبوو، هینده شی نه مابوو
شه ریکی قورس له نیوان خویندکارانی سه ربه به ره ی چه پ و
به ره ی راستدا به زنجیروو تیلا بقه ومییت. گه ر پۆلیس
رینگری نه کردایه، ئەوا به سه دان که س ده کوژرانو
بریندار ده بوون.. سه ره پای رینگری پۆلیسیش، به لام توندو
تیژی زۆر رویداو خوینیکی زۆر رژا ته نانه ت داروو
دره ختی شه قامه قه شه نگه کانی پارسیش شکینرانه وه.

به کورتیه که ی به هاری سالی 1968 ی پاریس،
زۆرجوانو قه شه نگ و گه رم و گوپبوو.. خویندکاران دوا ی

ئەو ھى سەرکەوتنى گەورەيان بەدەست ھىنا، ۋەكى
 قارەمانىك پىشوازيان لە "دانيال بندت كوهين" کرد،
 چونكە ئەوزانى چۆن تەھدەي پۆليس بکاتو گوى
 بەھەرپەشەو گورپەشەکانيان نەدات.. لەوکاتەو ھى ناوى "كوهين"
 بوو ناويكى درەوشاۋەو ۋەك ئەفسانەيەكى ليھات، بەلام
 ھەنوگە بۆتە پياويكى ئاقل و سەنگىنو ۋەكو
 سەرکردەي ئازاۋەچى و ياخيوان نەماۋەتەو.. ئىستا
 نەندامىكى بەناوبانگى پەرلەمانى ئەوروپىيە، تەنانت
 بەشداری لە دەرکردنى بىرپارە سىياسىيەکاندا دەکاتو
 لەگەل گەورە كەسايەتەيەکانى ئەوروپاشدا
 كۆدەبىتەو.

چل سال بەرلەئىستا "كوهين" ئازاۋەچى و كەسىكى
 سەربەگۆبەن بوو. لەسەرۋوختى شۆرشىي 1968 پۆليس
 ھەلى كوتايە سەرماڵەكەي و دەستگىريانکردو بۆماۋەي
 ھەشت سەعات بەبەردەوامى، كەوتنە لىپىچىنەو لەگەلدا.
 راسترەوہەكانى فەرەنسا رقىكى زۆريان لىي بوو، ئەويان
 بەبەرپرسى ئازاۋەگىرى دەزانى. لەرۆژى 2/
 ئايارى/1968دا يەكىك لەراسترەوہەكانى فەرەنسا لەگۆقارى
 حىزبەكەياندا نووسىبووى: (پىويستە چارەيەك بۆئەم مەروڤە
 بەد فەرە بدۆزىنەو كەبۆتەمايەي پشيوى و ئازاۋە
 بۆ فەرەنسا، دەبىت دەست بەجى لەولاتەكەماندا دەرى كەين.

ئەگەر دەسلەپتە ئەم كارەنەكات، ئەوا بەناچارى
گەنجەكانمان بىرازى دەكەنو لەناوى دەبەن).

دواى ھەشت ھەفتە لەتوندوتىژى و پشپىوى زۆر، فەرەنسا
پشپىويەكىداو ژەنەرال "دىگول" پاش ئەوھى بۆماوھى چەند
رۆژىك ھەلھات، گەرايەوھ پارىس. ئەو ماوھىيە "دىگول"
لەولاتدا نەبوو، سەرەك وەزىرانەكەى "جۆرج بۆمبىدو"
بەوپەرى ھىزو سەرسەختىيەوھ بەرپرسىيارىيتى گرتە ئەستۆ.
وھ چۆن ھەموو شۆرشەكان كۆتايىيان دىت، شۆرشىي
1968 كۆتايى ھات، بەلام لەپاش خۆى نائومىدى و
ھەسرەتىكى زۆرى جىھىشت. لەبەرئەوھى نەيتوانى سىستى
ھوكمراى راسترەوھەكان برووختىيت، ئەگەرچى توانى
كۆمارى پىنجەم و سەركردەكەى بگەيەنئىتە سەر لىواری
لەناوچوون.

وھكى عادەت دواى ھەموو پشپىوى و ئازاويەك، خەلك
پىوستى بەھىمنى و دىسپلىن ھەيە، ھەربۆيە دواى ئەو
رووداوانە، گەلى فەرەنسا بەرژەيەكى زۆر دەنگياندا بە
"دىگول" و حىزبەكەى. بەمجۆرە سەرلەنوئى دىگولئىيەكان
دەستيانگرتەوھ بەسەر پەرلەمانو دەسلەپتەدا. پاش ئەوھى
بەھۆى شۆرشىي خوتىندكارانەوھ خەرىك بوو ولات
لەكۆنترۆلىاندا نەمىنئىت، دىگولئىيەكان توانيان جارئىكى تر
بەھىزئىكى زۆرەوھ بىنەوھ مەيدانو ھوكمراى ولات بكەن.

لەپای ئەم رووداوانەدا زۆریک لەمیژوو نووسان دەیانپرسی: (چۆن فەرەنسا خۆی تەسلیمی ئاشوبو شۆرشکرد، لەکاتیکیدا خۆشتین ساتەکانی ژیانی خۆی دەگوزەراند؟ ئەم ھەموو وێرانکاری و تیکدانە بۆ، لەکاتیکیدا ولات ھەلومەرجیکی ئابووری باشی ھەبوو، ھەرووھا ھەلومەرجیکی میژوویی وەک شارل دیگۆل ھوکمرانی دەکرد؟ تۆبلیی فەرەنسیەکان شیت بووبن؟). شایەنی باسە لەوکاتەدا "فرانسوا میٹیران" ھەولیدا ئەو ھەلە بقۆزیتتەو ھو خۆی وەکی ئەلتەرناتیفی دەسەلات نیشاندا، بەلام ئەم کارە بەخراب بەسەردا شکایەو ھو سوودیکی ئەوتوی لێنەبینی، چونکە وھا دەرکەوت کەسیکی ھەلپەرست بیئو بیەویئ ئەو قەیرانە بقۆزیتتەو، بۆئەوھی بگاتە دەسەلات.

شۆرشی 1968 تەواوی چاودیئانی سەرسامکرد، لەبەرئەوھی فەرەنسا ولاتیکی دیموکراسی بوو، ھەرووھا سەندیکای کریکارانیش لەکارکردن و ریپۆواندا ئازاد بوون. ھاوکات تۆپۆزیسیۆنە چەپرەوکان بۆیان ھەبوو لەپەرلەماندا بەویستی خۆیان، رەخنە لەسیاسەتەکانی حکومەت بگرن، بەلام ئەھی بۆچی باروودۆخەکە وای لێھاتو ئەو پشیوی و کاری تیکدەرەنەییە بۆ روویدا؟ بۆچی شۆرشیی خۆیندکاران لەزانکۆکانی بیئرکلی و تۆکیۆ و رۆماو مەدرید، بەئاسانی تیپەری و تەنھا لە فەرەنسادا بووبە شۆرشیکی

سەرتارسەرى و ھەرەشەيەك لەسەر سىستىمى ھوكمپرانى لەو
ولاتەدا؟

تائىستاش مېژوونووسان پىرسىيار لەنھيىنى شۆرشيى
ئايارى 1968 دەكەن لەفەرەنسا.. ھەندىك دەلېن: (فەرەنسا
ولاتى شۆرشيى فەرەنسىيەو شتىكى ئاسايشە ناوبەناو
شۆرشيى تىدا رووبىدات).. ھەندىكى دىكە دەلېن:
(كۆمەلگەى فەرەنسى لەوقۇناغەدا پىويستى بەتەكانىكى
گەرە ھەبوو، بۆئەوھى خۆى تازەبكاتەوھو لەو چەقبەستىنو
نەبزۆكىيە بىتەدەر). لەو بەھارە قەشەنگەدا، گەنجان
پىويستيان بەوھ ھەبوو خۆيان بسەلمىنن.. دادپەرەوھى
كۆمەلايەتەش بەوناستە لەئارەدانەبوو، وەكى ئەوھى
لايەنگرانى دەسەلات باسيانەدەکرد، لەبەرئەوھى كەلېنىكى
گەرە لەنيوان چىنى پرۆلىتارىياو سەرمايەدارەكاندا ھەبوو.
شايانى باسە خويندكارانو رۆشنىيران پشتيان بەچىنى
كرىكاران قايم بوو، چونكە پىيان وابوو چىنىكى
شۆرشيگىرەو كار بۆ ئەوھ دەكات سىستىمى ھوكمپرانى
بگۆرپىتەو سەرەووتەو سامانى ولاتەش بەيەكسانى بەسەر
مىللەتەدا بەشېكات، لەوھشدا بەھەلەدا چووبوون كەدەيانزانى
پارتى كۆمۇنىستەو سەندىكاكان تاكۆتايى لەگەلېاندا
دەرۆنو رژىم دەگۆرن. حىزبى كۆمۇنىست حساباتى خۆى
ھەبوو، دواچار نەيوپرا شۆرشيىكى سەتارسەرى لەدژى

"شارل دیگۆل" راگهیهنیت. له راستیدا رهوشی ژیانو گوزه رانی چینی کریکاران به رهو باشی دهچوو، له بهرتهوه حیزبی کۆمۆنیست نهیدهویست له بهرچاوی کالی خویندکاران، نهو دهسکهوته کۆمه لایه تیانه بکاته قوربانی و له دهستیان بدات.

له نیوان ههززه کاری سیاسی و بهرپرسیاریتی سیاسیدا، جیاوازی ههیه. یهکیک لهو بیریارانهی له سهردهمی رووداوه کانی شوپشی 1968 ژیاوه، پییوایه: (شوپشی 68 لهیه کاتدا ههم نوئ بوو ههم کۆنو به سه رهچووش بوو. نوئ بوو له بهرتهوهی زه مینه سازی کرد بو سه دهی بیست و یهک، بهرله هاتنی. کۆنیش بوو له بهرتهوهی برووی به درووشمه شوپشگیریه کان هه بوو، به شیوه مارکسی و ماوی و ... هتدا).

دوای شوپشی 68 دهسه لاتدارانی فهره نسا چه ندين ریفۆرمیان له کۆمه لگه دا کرد، نه مهش ده ریده خات نه گه رچی شوپش نهیتوانی دهسه لات بگۆریت، به لام هه وله کانیشی به هه ده ر نه چوون. هاوکات دوای نهو شوپشه، حه قیقه تی مارکسیزم به ده رکه وتو میژوو پیشینه کانی "مارکسی" ده رباره ی هه ره سی سه رمایه داری و جیگرتنه وه ی له لایه ن پرۆلیتاریاوه، به درۆخسته وه. له راستیدا سه رمایه داری زانی چۆن خۆی له گه ل واقعی تازه دا بگونجینیت و چۆن

چۆنیش ژيانىكى بەرخۆرى دەخاتە بەردەست كرىكاران و رازىيان دەكات، بەجۆرىك وايان لىبكات دەست بەردارى خەونى شۆرشگىرى خۆيان بىن. مەسەلەكە ھەروواش بوو. ھىندەى نەبرد چىنى ناوەند لەكۆمەلگەى فەرەنسيدا دەولەمەندبوو. ھەرووھا باروودۆخى ژيانى چىنى كرىكاران باشتىبوو، تاواى لىھات كرىكارى فەرەنسى بوو خاوەنى مال و سەيارەو سەرجم ئامپرازەكانى ژيانى بەرخۆرى نوئى. ئىتر كەواتە مسىو "كارل ماركس"، ئەوانە شۆرش بۆچى بكەن؟

بەلى جارىكى دى سەرمايەدارى سەلماندى ژىرەو دەزانىت چۆن ھەلسو كەوت دەكات، بۆئەوھى بەر بەنارەزايى كۆمەلايەتى بگىرتو ھىورىان بكاتەوھ. گەر وانەبوايە پىشبينىەكەى "ماركس" دەھاتە دى و سەرمايەدارىش لەناودەچوو. سەبارەت بە سىستىمى خويندن لەزانكۆو پرۆگرامى پەرووھەردەو ژيانى رۆشنىبىرى، بەشىوھىەكى گىشتى شۆرشى 68 كاريگەرىيەكى گەورەى لەسەر جىھىشتن. ئەوھبوو سىستىمى زانكۆكانى فەرەنسا نوئىكرانەوھو ئاقارگەلىكى فىكرى نوئى لەدايكبوو، بەتايبەت ئاقارى بوونىادگەرى و "رۆلان بارت" كۆنتروۆلى كايەى رەخنى ئەدەبى كرد. لەبوارى فەلسەفەدا "مىشىل فۆكۆ" و "ژىل دولۆز" پەيدا بوون، لەئەنسرۆپۆلۆژىادا "كلۆد

مجلس شورای ملی
روزنامه رسمی
شماره ۱۰۰۰

شماره ۱۰۰۰
روزنامه رسمی

ليقى شتراوس" و لهبوارى سۆسيؤلۆژياشدا "پير بۆرديو"
بهدهرکهوتو لهبيسکيؤلۆژيادا "ژاک لاکان" و هتد. لهپاي ئەم
گۆرپانکاريانهشدا، ئەستيرهى بهختى "ژان پۆل سارتهر" داي
لهکزي.

شۇرشى ئاپپارى 68

ئىدو رۇدۇئاۋەي سىپىھى فەدۇرەنسىيە كۆرى

ھانىم سالىھ

فهره‌نسیه‌کان له‌م رووژانه‌دا (ئهم وتاره له 11 ئایاری - 2008 دانووسراوه و. کوردی)، بۆیادی شوپشی ئایاری 1968 ئاهه‌نگ ده‌گیرن، دوا‌ی ئه‌وه‌ی چل سالی ته‌واوی به‌سه‌ردا تیپه‌ری. خوینه‌ری ئی‌مه‌ بوئه‌وه‌ی له‌په‌هه‌نده‌کانی ئهم رووداوه گه‌وره‌یه تی‌بگات که‌پی‌گه‌ی ده‌سه‌لاتی ژه‌نه‌رال "دی‌گول"ی له‌ق‌کردو ناچاری کرد کوشکی ته‌لیزی جی‌به‌یلت، به‌ره‌و شوینیکی نادیارو بو‌ماوه‌ی چلو هه‌شت سه‌عات له‌به‌ر چاو ون بی‌ت، به‌بی ئه‌وه‌ی ته‌نانه‌ت سه‌ره‌ک وه‌زیرانیش بزانی‌ت له‌کو‌ییه، پی‌ویسته هه‌ندی زانیاری سه‌ره‌تایی به‌رده‌ست بخه‌ین.

به پی‌چه‌وانه‌وه‌ی ئیستاوه، ئه‌وه‌ی له‌و سه‌رده‌مه‌دا له زانکو‌کانی فه‌ره‌نساو ته‌نانه‌ت زانکو‌کانی ئه‌وروپا و ئه‌مریکای باشوریشدا بالاده‌ست بوو، ته‌وژمی چه‌پ و چه‌پ‌گه‌راییی رادی‌کالانه بوو. وه‌ک چۆن ئیستا فینده‌مینتالیزی راسته‌وانه یاخود گه‌رانه‌وه بو دواوه له ئارادایه، ئه‌وا له‌و سه‌رده‌مه‌دا بیروبو‌چوونی "چی گی‌فار" و "مارکسیسته‌کان" که هه‌ردووکیان دژی ئی‌مپریالیزی ئه‌مریکاو سستی سه‌رمایه‌داری بوون، کاریگه‌روو بالاده‌ست بوون.

فهره‌نسیه‌کان له‌م رووژانه‌دا (ئه‌م وتاره له 11 ئایاری-
2008 دانووسراوه و: کوردی)، بو‌یادی شو‌پرسی ئایاری
1968 ئاهه‌نگ ده‌گی‌رن، دوای ئه‌وه‌ی چل سالی ته‌واوی
به‌سه‌ردا تیپه‌ری. خوینه‌ری ئی‌مه بوئه‌وه‌ی له‌ره‌هه‌نده‌کانی ئه‌م
رووداوه گه‌وره‌یه تی‌بگات که‌پی‌گه‌ی ده‌سه‌لاتی ژه‌نه‌رال
"دی‌گول"ی له‌ق‌کردو ناچاری کرد کوشکی ئه‌لی‌زی
جی‌به‌یل‌یت، به‌ره‌و شو‌ین‌یک‌ی نادیارو بو‌ماوه‌ی چل و هه‌شت
سه‌عات له‌به‌ر چاو ون بی‌ت، به‌بی ئه‌وه‌ی ته‌نانه‌ت سه‌ره‌ک
وه‌زیرانی‌ش بزانی‌ت له‌کو‌یی‌ه، پی‌ویسته هه‌ندی زانیاری
سه‌ره‌تایی به‌رده‌ست بخه‌ین.

به پی‌چه‌وانه‌وه‌ی ئی‌ستاوه، ئه‌وه‌ی له‌و سه‌رده‌مه‌دا له
زانکو‌کانی فه‌ره‌نساو ته‌نانه‌ت زانکو‌کانی ئه‌وروپا و ئه‌مریکای
باشوریشدا بالاده‌ست بو، ته‌وژمی چه‌پ و چه‌پ‌گه‌رای
پادی‌کالانه بو. وه‌ک چو‌ن ئی‌ستا فی‌نده‌می‌نتالی‌زمی راست‌ه‌وانه
یاخود گه‌رانه‌وه بو دو‌اوه له ئارادایه، ئه‌وا له‌و سه‌رده‌مه‌دا
بی‌روبو‌چوونی "چی گی‌فار" و "مارکسیسته‌کان" که هه‌ردووکیان
دژی ئی‌مپریالی‌زمی ئه‌مریکا و سستمی سه‌رمایه‌داری بوون،
کاری‌گه‌روو بالاده‌ست بوون.

لەو رۆژانەدا ئەوەی باوی بوو، تیزو بیروو بۆچوونەکانی
 ژان پۆلا سارتەر و "هیبرت مارکۆزە" و "ژیللا دولۆز" و
 "میشیل فۆکۆ" بوو. نابێ لیڕەشدا ناوی تیۆرسینە
 سەرەکیەکانی سۆسیال دیموکراتەکانی وەک: "ئەدگار مۆران" و
 کۆرنیلۆس کاسترۆ یادیسو کلود لیفۆرمان لە یاد بچیت،
 تیکرای ئەمانە نەیارێ کۆلۆنیالیزم و کەمپی خۆرئاوای
 سەرمایه‌داری و لایەنگری کێشەکانی جیهانی سییەم بوون.
 کەواتە جیاوازییەکی گەورە لە نیوان سیاقی چل سالā
 لەمەوبەر و ئێستادا هەیە. هەنووکە گەلی فەرەنسا
 بەراورد بە سالێ 1968، بایداوەتەو بەلای راستدا. گەر وا
 نەبواوە "سارکۆزی" سەرئەدەکەوتوو، هەلبژاردنی
 سەرۆکایەتی لە کاندیدای چەپرەوکان "سیگولین رۆیالا"ی
 نەدەبردەو.

چاودێران کۆکن لەسەر ئەوەی کۆمەلگای فەرەنسی تا
 ساتە وەختی شۆرشیی 68، لەرووی مۆرال و سیکسو
 پۆلیتیکەو، کۆمەلگایەکی زۆر کۆنسیرقاتیف بوو. هاوکات
 سەرمایه‌داری فەرەنسی، سەرباری ئەو سەرکەوتن و
 دەستکەوتانە لەسەر دەمی "شارل دیگۆل"دا بە دەستی
 هینابوو، بەلام هەر هینیکی زۆر زالم بوو، واتە بەرژەوهندی
 چینی زەحمەتکێشو کرێکارانو جوتیارانو خۆئندکارانی
 فەرامۆش کردبوو.

لەبەرئەو راپەرینی بەھاری ئەو سالە واتە (نایاری 1968)، بە بزاوتییکی نازەزایی توندی خوێندکاران دەستی پێکرد، کەدواتر بوو مایە خستنه جولە کرێکارانو ئەمەش مانگرتنیکی سەرتاسەری لیکەوتەووە کە فەرەنسای ئیفلیجکرد، کارێک کە بوو مایە دروستکردنی قەیرانیکی سیاسی گەورە لەو ولاتەدا. ئەم حالەتە لە هیچ ولاتیکی دیکە خۆرئاوا رووینەدا، ئەگەرچی خۆپیشاناندانی خوێندکاران لە ولاتە یەکگرتووکانی ئەمریکاو ئەلەمانیای خۆرئاوا (ئەو کات هیشتا ئەلەمانیایەکی نەگرتبوووە بەسەر خۆرەلاتو خۆرئاوادا بەش بوو بوو)، بەخۆپیشاناندانی خوێندکارانی فەرەنسا دەچوو. شۆرشی خوێندکاران تەنها لە فەرەنسا سیمای شۆریشکی گەورەو سەرتاسەری وەرگرت.

نەلبەتە ھۆکار گەلینکی قولو سەرەکی ھەبوون کەبوونە مایە ئەو شۆرشە، پایەکانی سستمی حکومرانی لە فەرەنسادا لەقاند. لێرەدا نمونەئەکی بچووک باس دەکەین. بەشی زۆری کورسی خوێندنی زانکۆو پەیمانگا بالاکان، بۆ ئەو خوێندکارانە بوو کە سەر بەچینە دەولەمەندو خاوینداوەکانی کۆمەلگە فەرەنسی بوون، بەشیکی کەمیشی بۆ ئەو خوێندکارانە بوو کە سەر بەچینی ناوەندو چینی کرێکاروو جوتیاران بوون. ھاوکات زانکۆکان بیبەش بوون لە شوێنی خوێندنی گونجاوو ھۆلی پۆیست. زانکۆکان بەجۆرێک

تەنگەلان بوون (قەلەبالغ) بوون، زۆرىك خويندكاران شوينى دانىشتىيان دەست نەدەكەوتو نەياندەتوانى وەكى پيويست ئامادەى وانەكانى خويندن بن. زانكۆكان كۆنو فەرامۆشكراو بوون. دەولەت زۆرتىن پارەى بۆ ئەو خويندنگە بالايانە سەرف دەکرد كە مندالى بنەمالەو خوا پىداوەكانى تىدا پەرووئەردە دەكرا، تا بىنە كادىرى دەولەتو كارووباروو دامودەزگاگان بەرپۆئەبەرن.

بەلى سىستىمى خويندن بەردەوام حەزى بە مندالى دەولەمەندو خىزانە پارەداروو بۆرژوازيەكان بوو، وەكى ئەوئەى "پىير بۆردىو" لە كىتەبەكەيدا (مىراتگران) باسى دەكات. ئەوانەى ھەژارى و بەدبەختيان وەك مىراتى بۆ جىدەمىنىت، جىاوازن لەوانەى سەرووئەتو سامانو ژيانىكى پىر عەيشو نۆشيان بەنسىب دەبىت. خالى دەسپىك لە ژياندا وەك يەك نىە بۆ ھەموو كەسپىك. لىرەو ئەوانەى لەو سەردەم و زەمانەدا بە ئاسانى دەردەچوونو برووانەماى بەرزيان بەدەست دەھىنا، زۆربەى زۆريان سەر بەچىنى بۆرژوا بالادەستو خوا پىداوەكان بوون. ئەوانە ئەو ئىلىتو دەستە بژىرانە بوون كەلە باوانىيەوئە كارووبارى ولاتيان بەرپۆئە دەبرد، وەكى ئەوئەى پىرۆسەكە وىراسى بىتو بۆيان ماىتتەوئە.

بۆ نمونە بوارى دىپلوماتى فەرەنساو بالوئىزانو گەورە فەرمانبەرانو بەرپۆئەبەرى كۆمپانىياكانو...ھتد، بەشى زۆرى

تەرخان كرابوو بۇ مندالانى بىنەمالە بۆرژوازو دەست
رۆشتوۋەكان. واتە جىڭگەى مندالى خواپىداۋەكانى تىدا
دەبوۋەوۋە كورى جوتياروو كرىكارىش بۆى نەبوو خەون بەپلەى و
پايەى بەرزەوۋە بىنىت. ھەرلەو قۇناغەدا باروودۇخى ژيانى
كرىكاران بەرەو خراپى دەچوو، موۋچەكانيان لەبرى ئەوۋەى زياد
بكات كەمى كرد.

"دانيال كوهين بنديت " يەكىك لە رىبەرانى شۆرشىي
خويندكارى 1968 لە فەرەنسا، دەلّيت: (ھەنوگە كەس ناتوانىت
مەزەندەى ئەوۋە بكات كە خويندنگەو كارگەكانى ئەوساى
فەرەنسا بەچى دەچوون. كارگەكان بە مەخفەرى سەربازى
دەچوونو رىڭگە بە سەندىكا كرىكارىەكان نەدەدرا لقى خويان لە
ناوياندا بگەنەوۋە، لەترسى ئەوۋەى نەك كرىكاران بەگژ خاۋەن
كارەكاندا بچنەوۋە، چونكە خاۋەن كارەكان وەك كۆيلە مامەليان
لەگەلا كرىكاراندا دەكرد، بەتايبەت كرىكارانى بيانى).
شۆرشىي ئايارى 68 چەندە توانى ئاسۆيەكى تازە بەرووى
كۆمەلگەى فەرەنسىدا بكاتەوۋە؟

شۆرشىي ئايارى 68 بزاوتىكى يۇنىقىرسالى جىھانى بوو،
لەئەلەمانياۋە بۇ فەرەنساۋ لەوئىشەوۋە بۇ ئەمريكاي باكوروو
مەكسىكوۋ تۆكىۋو بەرازىل. لەھەموو جىڭگەيەك لاوان تىنوى
ئازادى بوون. لەگەل ئەو شۆرشەشدا شنبەباى ئازادى
لەھەموو لايەكەوۋە، بەسەر دنيادا ھەلىكرد.

لەلایەکی ترهوه "دانیال کۆهین بندیت" لەدریژەوی قسەکانیدا دەلیت: (لاوان لەهەموو شوینیک دەیانویست خۆیان جلەوی ژیان بکەن و ئاراستەیی ژیان دیاری بکەن، ئیتر ئەمە لەکارگەکان بیّت یان لەزانکۆ یاخود لەژیانی تاییبەتی خۆیاندا.. حەزی ئازادی ئەو کات لەلوتکەدابوو.. درووشمەکانمان لەو دەمەدا سووریالیانەو شاعیرانە بوو، دەمانوت: داوای مەحالا بکەن! یان: بۆرژوازیەت یەك ئامانجی هەیه، ئەویش ئەوێه هەرچی حەزو ئارەزوو لەناوی بەریت).

ئازادی لەسەر ئاستی کۆمەلایەتی و ئابووری و پۆشنبیری سنووردار بوو، لەرووی ئازادی تاکەکەسیشەوه، ئەو هەر زۆر کەم بوو. پەنگە ئیمە کە داوی 68 هاتوینەتە ئەوروپا و بەو شارستانیەتە سەرسامین، ئەمەمان بەلاوه سەیر بیّت. بەلێردا لەسەر مەسەلەیی ئازادییە فەردییەکان نمونەییەکی بچووکتان بۆ باس بکەم لەکۆمەلگەیی فەرەنسیدا، کە پەنگە ئەمپۆ کەس باوەری پینەکات، چونکە ئیستا ئەو ولاتە پریەتی لە ئازادی تاکە کەسی و جنسی.

ئایا ئیمە ئەو دەزانین کە بەشی ناوخۆیی خۆیندکارە کۆرەکانی زانکۆ، بەر لە شوێشی 68 لەبەشی ناوخۆیی کچان جیابوو؟ مەحالا بوو هیچ خۆیندکاریکی کۆر پینیتە بەشی ناوخۆیی کچانەوه، یان سەردانی خۆشەویستەکەیی بکات لە ژوورەکەیدا. گەر کاریکی وا رووی بدایە، ئەوا پاسەوانی

بەشەكە دەست بەجى ئەو كەسەى دەردەكرد وەك ئەوہى گورگىك بىتو ھاتىت كچە جوازو قەشەنگەكانى ئەوئ بكاتە نىچىر. بەكورتىەكەى تىكەل بوون ياساغ بوو، چاودىرئىكردنو كۆنترۆلىش لەو پەرىدا بوو.

ئايا ئىمە ئەوہ دەزانىن كەبەر لەئايارى 68، ژن بوئى نەبوو حسابى تايبەت لە بانكەكاندا بكاتەوہ، ئەگەر رەزامەندى مېردەكەى بە نووسراوئىك پىنەبووايە؟ رەنگە ئەم شتانە بوئ نەوہى ئەمرؤى كۆمەلگائى فەرەنسى باس بكەيت، باوەر نەكەنو بلىن: (ناچىتە عەقلەوہ، بوئ ئىمە لە وولاتى تالىبان دەژىن يان لە فەرەنساين؟). ئەى ئىمە ئەوہ دەزانىن كەخانم "دىگولا" ئەو خانمە فەرەنساىيەكان لە خوشەويستىدا پىيان دەووت "تانت ئىقون"، دەيوت: (پىويستە كچان بەرلە سەعات ھەشتى ئىوارە بچنەوہ مالەوہ، ئەگەرنا لەكەدار دەبن). بەلى كۆمەلگائى فەرەنسى كۆمەلگەيەكى تەقلىدى و كۆنسىرفاتىقنە بوو، بەدەست داخراىكى مېژوويەوہ دەينالاند كە دەگەرايەوہ بوئ سەدەى نۆزدە. ئەم داخراى سەرەنجام بووہ مايەى ركو پەنگ خواردنەوہو دواترىش تەقىيەوہ. بەم جۆرە شۆرشو راپەرپىن روودەدەن. لەپاى ئەو باروودووخەدا گەردەلوولى ئايارى 68 ھەلىكردو لەرئىگەشىدا ھەرچى ھەبوو راي مالى. لىرەوہ كۆمەلگەى كۆنو داخراو ھەرەسى ھىناو،

كۆمەلگەيەكى مۇدېرن شوئى شويى گرتەوۋە كە لىوان لىوۋ لە
ئازادىيە تاكە كەسىيەكانو تا ئەمىرۆكەش بەردەوامە.
ئىمە وەك ئەو خويىندكارانەى ولاتانى جىهانى سى كەلە
دوای سالى 68 ھاتىنە فەرەنسا، بەرلەھەر كەسىكى دى
ئىمە مانان سوودمەند بووين لەو راپەرپىنە مەزنە، لەبەر ئەوۋەى
لەو ئازادى و فەزاي كرانەوۋىيە بەھرەمەند بووين،
كۆمەلگەيەكمان بىنى كراوۋىيە بەروۋى بىيانىەكانداو قىبوۋلى
جىاوازى دەكاتو كەمتر راسىستانەيە.

من بۇ خۆم ھەشت سال دواى ئەو رووداۋە بەمەبەستى
خويىندن ھاتمە فەرەنسا، كەھاتم بىرووۋچوۋنى ئازادى و
پىشكەوتنو تولىرانسو رۆشنگەرىم نەك ھەر لە زانكوكاندا،
بەلكو لەھەموو جى و شوئىنىكدا بىنى. ئەو كاتەى من ھاتم
كىشەكانى جىهانى سى لە ئارەدابوو. بىروو بۇچوۋنى
بوونىادگەرۋ ماركىسىستەكان، پاوانى كايەى رۆشنىبىرى
فەرەنسايان كەردبوو. "ژان پۆل سارتەر"، تارمايىە مەزنەكەى
بەسەر فىكرى فەرەنسىيەوۋ ھەرمابوو. وەكى ئاشكرايە لەسەر
وہختى شوپرشىيى 68دا لەشەقامى (سان جىرمان دوبرى)،
دەسگىر دەكرىتو سوارى سەيارەى پولىس دەكرىت، بەلام "شارل
دىگول" دەست بەجى فەرمانى ئازادكردنى دەردەكاتو دەلىت:
(كەس ناتوانى قۇلتىر زىندانى بكات!). ئەمە بەلگەى مەزنى
"دىگول"، وەك چۆن مەزنى "سارتەر"ىش دەسەلمىنىت. ئەو

سەردەمە ناوی كەسانی وەك: "كلۆد لىڧى شتراوسو رۆلان بارتو ئالتۇسىرو جاك لاكانو مىشىل فوكوۋ جىل دولۇزو جاك دىرىداو پىيەر بوردىو"، دەزرنگايەو ۋە بىروو بۇ چوونەكانيان دژ بە ئىرۆ-سەنتەرىزمو لەگەلا داننان بە مافى كلتورى و ژيارىدا بوو. تەنانت بەبۇچوونى من ھەندى جار ئەوئەندە ئەم كارانىيان دەكرد لەلايەن فىندەمىنتالىستەكانەو ۋە كەلكى لىوئەردەگىرا بۇ دژايەتىكردنى ھەر جۆرە كرانەوئەيەك بەسەر شارستانىەتى خۇرئاوادا.

نەمتوانى برووا بەوئەبكەم سەرووختىك پىيان وتم: (لە-الحي اللاتىنى- دا شەرى دەستەويەخە بەتتلاو چەقۇ، لەنىوان خوئىندكارە چەپرەوو راسترەوئەكاندا دروست دەبوو..). ۋەكو ئەوئەى فەرەنسىيەكان بەقەد پىنوئست مەدەنى و شارستانى نەبوون، تاكىشەكانيان لەرنى دىالوگى دىموكراسىيەو ۋە يەكلابى بكنەو، نەك بەنامبازبوونى يەكترى و بەشىۋازى بەرەريانە. واتە ئەوانىش ۋەك ئىستاي نىمەوابوون. تەنانت يەكەمىن بلىسەى نايارى 68، بەرەنجامى بلاوئەوئەوئەى پروپاگەندەيەك بوو، گوايە فاشىيەكان بەرپوون بۇئەوئەى پەلامارى زانكوئى سۇربوون بەن كەنەوكات مەلبەندى چەپرەوئەكان بوو. فاشىيەكانىش كورپى ئەو بەنەمالە راسترەوانە بوون كەلەپەيمانگاي زانستە سىياسىيەكان لەشەقامى (ئەساس) دەيانخوئىند، ئەوئەى ئەم پەيمانگايەشى لەسۇربوون جىادەكردەو،

تەنھا پاركى قەشەنگى لوكسەمبۆرگ بوو. خویندكارە
چەپرەوہەكانى سۆربۆن بەبىستنى ئەو ھەوالە، كەوتنە شكاندنى
كورسى و مېزەكان، تاداروو تەختەكانى وەك چەكىك لەبەرامبەر
ھېرشبەراندان بەكاربھيئن!

بەمجۆرە شۆرشيى 1968 دەستى پيكرە. دواى ئەوہى
ھېزەكانى پۆليس چەند خویندكارىكى زانكوى (نانت)
دەسگىردەكەن، لەبەرئەوہى خوپيشاندانىان لەدژى جەنگى
فیتنام سازداوہو وتارى دژبە ئىمپىريالىزمى ئەمريكيان داوہ،
خویندكارانى سۆربۆن لە (الحى اللاتىنى) پشتىوانيان ليدەكەنو
دەدەنە پالىيان.

پاشان مەسەلەكە گەورەتر دەبيت تا لەكۆنترۆل دەردەچييت.
لەم سەرۋوبەندەدا كرىكارانىش دەدەنە پال بزوتنەوہەكە. بەمجۆرە
فەرەنسا گەورەترىن مانگرتنى كرىكارانو خویندكاران لەھەموو
مىژووى ئەوروپادا بەخۆوہ دەبينيت. سەرەنجام ولات تووشى
ئىفلىجىيەكى تەواو دەبيت، تانەو ئاستەى "شارل ديگول"
سەرەراى مەزنى و ھەيبەتى، بەراستى دەشلەژيئو پەنادەباتە
بەر "جاك ماسوئى" سەرکردەى ھېزەكانى فەرەنسا لە (بادين)
لەولاتى ئەلەمانيا، تالە دلسۆزىي و وەلاى سوپا دلىيا بييت،
بەرلەوہى بريارى قورس بدات.

"ديگول" دواى بەخەرجدانى رەنجيكي زور، توانى
كۆنترۆلى رەوشەكە بكات. ئەوپياوہى لەجەنگى دووہمى

جيهانيدا بهرهو رووى زريانو گهردهلولى ئەو قوناغە بووهو
قەيرانى جەزائىرى ھاتەرى و سەرسەختانە تىپپەراندن،
كەراپەرپىنى ئايارى 68 روويدا، سەرەتا نەيدەزانى چۆن چۆنى
رووبەررووى ئەو قەيرانە ناوخۆيىە بىتتەو، قەيرانىك ھىندەى
نەمابوو خۆى و تەواوى سىستىمى حوكمرانىەكەى راماليت.
بەلام پەندىك ھەيە دەليت: (ئەو قەيرانەى نامكوژيت بەھىترم
دەكات). لە 68دا ئەمە روويدا.

فەرەنسا دوای ئەو قەيرانە ترسناكەى لەناخەو ھەژاندى،
زۆربەھىتروو گەنجانەتر ھەستايەو ھاتەو مەيدان.
لايەنگرانى شۆرشى 68 پىيانوايە، گەرەترىن باھۆزى
ئازادى بوو لە سەردەمى مۆديرندا، بەسەر فەرەنسادا
ھەلىكردىت (ئەلبەت ئەگەر شۆرشى فەرەنسىمان ھەلاوئرد
کرد).

شۆرشى 68 بوو مایەى ئازادکردنى وزە چەپىنراو ھەزو
ئارەزوو سىكسىيە سەركوتكراوكان، لەدەست ئەو مۆرالە
تەقلىدىەى مىراتى رابردوو بوو. بەلام كىشەكە ئەوھەكە
شۆرشى ئايارى 68 ھەك ھەر پەرچەكردارىكى دىكە، زياد
لەپىويست بەئاقارى پىچەوانەدا روشت. بۆنمونه ئازادى
جنسى نەدەزانرا تاكوئ دەروواتو سنورى كوئىە. ئەمە وایكرد
پەرچەكردارىك دژى ئايارى 68 دروست بىتو گەلانى فەرەنسا
پياوئىكى راسترەوى ھەك "نىكۆلاى ساركۆزى" ھەلبژىرن، كە

توانی ئەو گۆرانی بەسەر گەلی فەرەنسیدا هاتووە بۆخۆی
 بقۆزیتەووە سەرکەوتنی پێ مسۆگەر بکات.
 لەوتارە بەناویانگە کەیدا کە بەماوەیەکی کەم بەر
 لەهەلبژاردنی بۆ پۆستی سەرۆکایەتی فەرەنسا، لەبەردەم
 سەدان هەزار کەسو بەئامادەبوونی گەورە هونەرەمەندانو
 کەسایەتییەکانی ولاتدا پێشکەشیکرد، هێرشێکی توندی کردە
 سەر شۆرشیی 68. لەو قسانەدا لەوتارەدا هاتوو، دەلیت :
 (میراتگری ئایاری 68 بیروکەییەکی پوچگەرایانەیان بەسەردا
 سەپاندین کە دەلیت: هەموو شتیکی وەک یەکەو هیچ جیاوازییەکی
 لەنیوان چاکەو خراپە، راستو هەلە، جوانو ناشریندا نیە. لێرەو
 سەرەکیترین پرسیاریکی کە لەم هەلبژاردنەدا بەرەو رومان دەبیتهو
 ئەوێ: ئایا میراتی ئایاری 68 دەپارێزین، یاخود لەرەگ و
 ریشەو دەریدەهینن!).

بەمجۆرە "سارکۆزی" دەنگی کاتۆلیکی مەزھەبە
 تەقلیدیەکانو دیگۆلی و راسترەو پەرگیرەکانی بردەو، چونکە
 هەموو ئەمانە زۆر لەرۆحیەتی شۆرشیی ئایاری 68 بیزاروو
 داخ لەدەل بوون. لەگەڵ ئەوانەشدا "سارکۆزی" دەنگی چەندین
 کەسی دیکەشی بۆخۆی مسۆگەر کرد کە لەئازادی زۆری
 جنسی ماندوو بووبن، بەلام ئاخۆ "سارکۆزی" کۆری پیاویکی
 کۆچبەری هەنگاری، دەگەشتە پۆستی سەرکۆماری
 فەرەنسا، ئەگەر شۆرشیی ئایاری 68 و ئەو گۆرانی ئەم

شۆرشە لەئەقلىيەتى فەرەنسىيەکاندا دروستى کرد، نەبوايدە؟
 دەبوو سەرۆك، لەكاتىكدا نەك جارێك بگرە دووجار ژنى
 تەلاقدراو؟ چونكە وەكى دەزانين مەدام "ديگۆل" نەيدەههشت
 "شارل ديگۆل"ى هاوسەرى، ههچ كەسيك داوەتى سەرخوان
 بكات كەژنەكەى تەلاقدايىت، تەنها كەسيك كەچاوپۆشى
 ليدەکرد، نووسەرى بەناوبانگ و هاوڕيى نزيكى ميژدەكەى
 "ئەندرى مالرۆ" بوو. مەدام "ديگۆل" ئەمەى بۆيەدەکرد،
 چونكە خۆى خانمىكى كاتۆليك مەزھەب بوو، لاى
 كاتۆليكهكانيش تەلاقدان حەرامە. بەرھەحال دواى ئەو
 بەچەند رۆژيەك "سيگۆلين رۆيال" بەتوندى وەلامى
 "ساركۆزى" دايدەو، بەلام نەيتوانى راسترەوەكانى
 ليهەلبگيرتتەو.

"رۆيال" لەبەردەم سەدان ھەزار كەسو لەكۆبوونەوويەكى
 جەماوەرى گەرەدا وتى : (من نامەويت بگرېمەو بۆدۆخى
 بەر لەئايارى 68. نامەويت بگرېمەو بۆ دواو، وەكى ئەو
 مسيو ساركۆزى دەيكات. من نامەويت بگرېمەو بۆ دۆخىك
 كەبوو مايدى تەقینەوويەكى رادىكالى، ئەويش لەبەريەك
 ھۆكارى سادەو ساكار، چونكە ئەوكات دەسەلات نەيدەويست
 بەشيۆيەكى دادپەرورەرانە سەرورەتو سامان بەسەر گەلى
 فەرەنسىدا دابەش بكات). ھەر لەدریژەى قسەكانيدا دەلييت:
 (كەس ناتوانيت ئايارى 68 بسپريتتەو، نەساركۆزى و نەكەسى

دیکەش. ئایاری 68 واتە یانزە ملیۆن مانگرتوو لە کاروو
خۆپیشاندر لە شەقامەکاندا، کەتوانیان دەسەڵات ناچار بکەن
ملکەچی داواکارییەکانیان بێتو گوزەرانیان چاکتر بکات.
ھاوکات ئەوەشیان بەسەر کۆمەلگەدا سەپاند تامافی ئەوە
بەئافرەت بدات، منداڵ لەبارخۆی بەریتو ئازادی تەواوی
لەشوکردنۆ تەلّاق وەرگرتندا هەبیت). ئایاری 68 باهۆزی
ئازادی بوو بەسەر کۆمەلگەییەکی داخراودا هەلیکرد،
کۆمەلگەییەکی کەهەموو دەرگاکی بەسەر خۆیدا داخستبوو.

بەمجۆرە دەبینین ئەو شەپەری شۆرشیی ئایاری 68
زەمینەیی بۆخۆشکرد، دواي چل سال لەدەست پیکردنی هیشتا
هەر بەردەوامو کۆتایی نەهاتوو، کۆتاییش نایەت مادامەکی
چەوسینەرۆو چەوساوە هەبیت. لیژەدا پیویستە سەرۆک
"سارکۆزی" زیاد لەپیویست بەئارامی نەنویتو چاوەکانی لیک
نەبیت، چونکە ئەگەر هاتوو سیاسەتەکانی بنەمایەکیان نەبوو
بۆچاککردنی هەلو مەرجی کۆمەلایەتی ملیۆنەها فەرەنسایی
هەزارو نەدار، سەرباری ملیۆنەها کۆچبەری لەوان هەزارترۆو
دەست کورتتر، ئەوا ئایاریکی 68 دیکە سەر لەنوی بەروویدا
دەتەقیتەو.

میللەتی فەرەنسا بەدریژایی میژوو، فیڤی کردووین کە
میللەتی شۆرشیی رزگارێخواییە: هەر لەشۆرشیی 1789
بۆشۆرشیی بەهاری میللەتان سالی 1848، بۆشۆرشیی

1871 كەبە كۆمۈنەى پارىس ناسراوۋە "كارل ماركس" بەيەكەمىن شۆرپىشى پىرۆلىتارى ناو مېژوۋى ۋەسە دەكات، بۆشۆرپىشى ئايارى 68، دەبىنىن لىستەكە دوروو درېژە پىرپەتى لەشۆرپىش ۋە راپەرىن.

دوا شت كە ماىتت بۆئەۋەى ئەم باسەمان ھاۋسەنگ ۋە يېكەموكورى يىت ئەۋەيە، لەدوا پەيۋەندى تەلەفونى نىۋان "شارل دىگول" ۋە "جورج پومپىدو" ى سەرەك ۋەزىرانو لەگەرمەى رووداۋەكانى ئايارى 68دا، "دىگول" بەرلەۋەى تەلەفونەكە دابخات پىدەلىت: (ماچت دەكەم). "پومپىدو" سەيرى بەم قسەيەى سەرۆك دىتو خەرىكە باۋەر بەۋەنەكات كەگىيى لىبوۋە، چونكە "دىگول" لەژيانىدا بەو جورە تەعبىرى لەھەستو سۆزى خۆى نەكردوۋە. ئەمەش گەۋرەترىن بەلگەى ئەۋەيە كە "دىگول" بەھۆى قۇلبوونەۋەى كىشەكانەۋە، كۆنترۆلى خۆى لەدەست داۋە نەيزانىۋە چى دەكاتو چى دەلىت. دواتر ۋەكى باسمانكرد بۆماۋەى چلو ھەشت سەعات ون دەبىت تا ھەناسەيەك بداتو لەدلسۆزى ۋەلای سوپا دلىيا يىت. ھاوكات خۆى ساف بكات، بەرلەۋەى بىرپارى چارەنوسساز بدات.

رۆژى بىستو نۆى ئايار بەدلىيايىۋە گەرايەۋە گوندەكەى خۆى ۋە بۆبەيانى رۆژى دوايى لەكۆشكى ئەلىزى، كۆبوونەۋەيەكى بەئەنجومەنى ۋەزىران كىز، پاش ئەۋە راستەوخۇ ۋەتارىكى كورتو توندى ئاراستەى گەلى فەرەنساكرد.

لەوتارەكەيدا دەلێت: (من خاوەنی مەشرووعیەتی نیشتمانی و
جمهۆریەتی بالای فەرەنسامو لەژێر هیچ فشارێکدا دەست
بەرداری نابم. لەهەلوی مەرجیکی وادا لەژیانی سیاسی
ناکشیمەوهو سەرەك وەزیران ناگۆرم. ئەمڕۆ پەرلەمان
هەڵدەوشینمەوهو داوای سازدانی خولیکی تازەیی هەلبژاردنی
پەرلەمان دەکەم لەسەرتاسەری ولادت، بۆئەوهی میللەت خۆی
ئەم قەیرانە چارەسەر بکات).

ئەم چەند قسەییە بەس بوون بۆئەوهی جاریکی دی، ئەو
سەرکردە بەسالاًچوو کۆنتروۆلی رەوشەکە بکاتەوه. جەوهەری
هەندێ پیاو لەکاتی هەلکردنی زریانو گەردەلولدا دەردەکەویت.
"دیگۆل" بەزریانەکان راهاتبوو، وەك هەموو سەرکردە
میژوووییەکانیش، بەهەلکردنی زریانو گەردەلولەکان گەشەیی
دەکرد. ئەو بەوهشانندی گورزیکی گران کەتەنھا لەدەست
سەرکردە مەزنەکان دیت، توانی شۆرش لەئاستی خۆیدا
رابگریتو تەنانەت ئەوهشی لەدەس هات کە لە رووی
سیاسییەوه بەسەریدا زال بیتو ئارامی و ئاسایش بۆ ولات
بگیریتەوه.

ئێوارەیی ئەو رۆژە "دیگۆل" وتارەکەیی دا، دژە
خۆپیشاندا نیک لەشەقامی شانزلیزیدا دەستی پیکرد کە "ئەندری
مالرۆ" و چەند سەرکردەییەکی دی لەریزی پێشەوهیدا بوونو
هوتافیان بەناوی "دیگۆل" دەکیشا. میللەتی فەرەنسا جاریکی

دى ۋە فاو دىلسۆزى خۆى بۇ سەر كرده مېژوويىه كەى
دووپات كرده ۋە، ئەو سەر كرده مېژوويىهى دووجار لە ماۋەى
جەنگى دوۋەمى جىھانى و سەرۋەختى شەرى جەزائىردا
رزگارى كرد، ئەۋىش بەپىدانى دەنگ بەلىستە كەى "دىگول"
لە ھەلبۇزاردنە پەرلەمانىە كەى فەرەنسادا كە لە كۆى 485
كورسى 362 كورسى بەر كاندىداكانى ئەوان كەوت. بەمجۆرە
گەل ئەو كىشەيەى لە بەرژەۋەندى ژەنەرال "دىگول" يە كلابى
كردە ۋە. ئەمەش بەلگەى ئەۋەيە كە گەلى فەرەنسى ئاستى
تېگەيشتى چەند بەرزەۋ دەزانىت دوچار چۆن چۆنى خۆى
لە كارەساتو مالوئىرانى لادەدات. ئەو مىللەتە مانگىكى
بەھارى بەدئوانەيى بەرپىكردو ئىتر بەسيەتى. پاشان
دەسەلاتىش زانى چۆن سازش دەكاتو موۋچەى كرىكاران
بەرىژەى لە 35% زيادەكات.

ئەمەو سەرەپراى چەندىن سازشى تر بۇ خويندكارانو
ژانزو.. ھتد. بەمجۆرە "فرانسوا مېتيران" و "پىر مندیس"،
جارىكى دى لە بەردەم سەر كردهيەكى مېژوويى ۋەك "شارل
دىگول" خراب تېكشكان. ۋەكى ئاشكرايە ئەو دوانە ھەۋلىاندا
ئەو پشيوپەى ولات بقۆزەۋەو كۆنترۆلى دەسەلات بكن،
بەتايبەت كە لە گەرمەى رووداۋەكاندا بىنيان خەرىكە رەۋشەكە
لە دەست "دىگول" دەردەچىت.

بەم دوايىانە "دانيال كوهين بنديت" رايگەياندا: (ئىنمە لەنايارى 68دا لەرووى رۆشنبىرى و كلتورىيەو سەركەوتىن، بەلام خۇشەختانە لەرووى سىياسىيەو تىك شكايىن. چۆن دەكرىت مەزەندەى ئەو بەكەين حزبى نانارشىستو پووچگەراو ناژاوه گىروو چەپە توندرەوكان لەسەر كورسى حوكمرانىن؟ گەر ئەو رووى بەدايە، چى بەسەر فەرەنسادا دەهات. ئەو بەد مەستىيە قەشەنگەى ئەو قۇناغە كۆتايى هاتو سىماى فەرەنساي گۆرى).

فەلسەفەى شۇرۇشى خۇيىندكاران

د. ئىبراھىم ھەيدەرى

ئەم مانگە (واتە مانگى ئايار) ، رېكەوتى يادى چل
سالەى شۆرشى خويندكارانو لاوان دەكات كە سالى 1968 لە
ئەوروپادا تەقىەووە بۆ خۆم لە نزيكەووە ئاگادارى ھەندى لە
رووداوەكانى بووم. ئەم شۆرشە برىتى بوو لە بزاونىكى
نارەزايەتى نیشاندانو رەتكردنەووە رەخنەى كۆمەلايەتى و
شيوازيك لە شيوازەكانى پرۆسەى گۆرانو گۆرپىنى
كۆمەلايەتى و كلتورى، خەسلەتى سەرەكيشى برىتى بوو لە
گەشەكردنى ھۆشيارى خويندكارى كە كەم تازۆر ھاوشيوەى
(ھۆشيارى چىنايەتى) يە لاي كرىكاران لە سەدەى نۆزدەدا.
بەم پيە گەنجانو خويندكاران بوون بە ميراتگري ئەو رۆلەى
پرۆلىتارىا دەيگيرآ. ئەم قسەيەش لەو بۆچوونەى
سۆسيۆلۆگى ئەلەمانى "ھربرت ماركوۆزە"و نزيكە كە جەختى
لەسەر تواناي رۆشنبيرانو خويندكاران دەكردەو، بۆ ئەنجامدانى
گۆرانكارى ريشەيى لە كۆمەلگەدا.

سەرەتاكانى ئەم ئاقارە رەخنەيە لە ناوەرەستى سەدەى
پيشوودا دەستى پيكرد، ئەويش بە ھەولى ھەندى
سۆسيۆلۆگەو ديار بوو كە دەيانويست لە جىھانى دواى دووھم
جەنگى جىھانى بكوڵنەووە شرۆفەى بكەن، جىھانىك كە

بەھۆی كەلەكەبوونى پېشكەوتنى زانستى و تەكنۆلۇژىيەو،
ھىزى ولاتە يەكگرتوۋەكانى ئەمىرىكا بەرەو ھەلكشانى زياتر
دەچوو. لە پاى ئەمەش كۆمەلگەى ئەمىرىكى وەرگۆرا بۇ
كۆمەلگەيەكى بەرخۆرى.

ئەو تيۆرىيە رەخنەييە شانى دا دابوۋە سەر زىادبوونى
سانسۆرو نەمانى جياوازى، لە نيوان چەپ و راستو
دەرکەوتنى سەرەتاكانى ئاوابوونى سوسىيالىزم و زالبوونى
كۆمەلگە بەسەر زۆرىك لە كېشە جەوھەرىيەكانىدا، ئەمەش
ماناى وا بوو كە شوئىنىك بۇ مەملەتتى ئايدىۆلۇژى
نەماۋەتەو، بەلام ھەر ھىندەى سەرەتاي شەستەكان دەستى
پېكرد، ئەو تەوژمى ئومىدو گەشبينىيەى بىرکردنەوھى ھەندى
تيۆرسىنى پەنجاكانى داگىر كىردبوو، بەرەو كالبوونەو چوو،
لەبەرئەوھى ھىزگەلىكى تازە دروست بوو كە دژى ھىرشە سى
قۆلىيەكەى سەر ولاتى مىسرو جەنگى فېتنامو جەزائىر
وہستانەو، ھەرووہا وەستانەوھى كرىكارانو رۆشنىبران دژى
ستالىنىيەت، سەرەنجام ئەمانە بوونە ھىزىكى ئۆپۆزسىۋنى تازەو
بوونە خالى دەسپىك بۇ دروستبوونى بزاوتىكى چەپى نوي لە
ئەوروپادا.

لە ئەمىرىكاش جولەو بزاوتى رەش پېستەكان كە بە بزاوتى
مافە مەدەنىيەكان ناسرابوون، بە رابەرايەتى "مارتن لۇتەر
كىنگ" و شۆرپى كىباو بىروو بۇچوونەكانى "گىقارا"

سەبارەت بە شوپۇشى نىۋ دەۋلەتى و سىياسەتى دەرەۋەى ۋلاتە يەكگرتوۋەكانى ئەمىرىكا لە باشورى خۆرەھەلاتى ئاسىيا، كارىگەرى زۆرى لەسەر دروستبوونى بزاوتى چەپى نوى ھەبوو، ئەمە سەرەپاى ئەو ھەلومەرجه كۆمەلايەتى و ئابوورى و كلتورىيەى رۆژبەرۆژ ھەستى نامۆيى لاي گەنجان و خويندكاران زياتر دەکرد و زەمىنەى پەيوەنديکردن و تىكەلبوونى بە بزاوتە خويندكارىەكان خۆشتر دەکرد، تا لە رىنگەى ئەوۋە بە بتوان گوزارشت لەو رىكو بىزارىە بکەن كە دەرەھەق بە چۆنىەتى مومارەسەکردنى سىياسەتى ئەو سەردەم و قۇناغە ھەيانبوو.

بيروو بۆچوونى بىريارانى قوتابخانەى فرانكفورت و شىكارىەكانيان لە بوارى كۆمەلناسى رەخنەيىدا، بە تايبەتیش "ئادۆرنۆ" و "ماركۆزە"، رۆللىكى بەرچاويان لە جۆشدانى خويندكاران و وروژاندنى پرسىيارگەلىكى رەخنەيى و بيرو بۆچوونى كۆمەلايەتى نويدا بينى، كە بە ئاشكرا نارەزايى و بىزارىى خويندكارانى بەرامبەر بەو سىستەمە كۆمەلايەتى و ئايدۆلۆژىيەى لە ئارەدابو نىشان دەدا، ھەرووھا ھۆشياريان دەرەھەق بەو مەترسىيە قولانەى، لەوانەيە چەكە ئەتۆمىيەكان و ھەرەشەى بەردەوامى بەرپابوونى شەرپ دروستى بکەن. ئەم شتانە لەو دروشمو داخوازيانەدا رەنگى دايەوۋە كە خويندكاران بەرزيان كەردبووۋە، وەكو (با لەبرى شەرپ خۆشەويستى بکەين).

كۆي نەم روودا ووكيشانە، خوئندكارانو لاوانى بەخۆيەو
خەرىك كەردبوو، لەمەشدا زۆرىك لە رۆشنبيرانو مامۆستاينى
زانكۆكان بە تايبەت لە بەشەكانى كۆمەلناسى و سىياسەتو
نەنسرۆپۆلۆژيا هاوخەمىيان بوون. بە تايبەت دواى ئەو
گۆرانكارىانەى لە زۆرىەى ولاتانى خوئناوادا بەسەر
سەندىكاكانى كرىكاراندا هاتو بوون بە رېتكخراوگەلىكى
بىرۆكراسى و بەشىوئەيەكى پراستەوخۆو ناراستەوخۆ، لەدامو
دەزگا سەرمايەدارىەكاندا بوونە شەرىكە بەشى قازانچو
هەلپەكەردن.

هەرووئەها مەسەلەى نازادىەكانو يەكسانى و سەرىەخۆيى
زانكۆو داخووزى بۆ چاكسازىكەردنو بەشدارىكەردنى خوئندكاران
لە بەرپۆئەبەردنى زانكۆكانو رەخساندى هەل لەبەردەمىياندا، بۆ
ئەوئەى دەستيان لە ديارىكەردنى چارەنووسى خوئاندا هەبىت، لە
گەرنگەترىن ئەو داواكارى و درووشمانە بوون كە شۆرشى
خوئندكاران بەرزى كەردبوونەو. ئەمەش دەسپىكى هاتنە ناراي
هۆشيارىەكى نوى و گەرتنە بەرى تيۆريايەكى جىهانى بوو كە
پىنداگرى لەسەر خواستى نازادى و نازادبوون دەكەردەو، بۆ
ئەوئەى خوئندكاران رۆلىكى سىياسى و رۆشنبىرى تازەيان لە
زانكۆو كۆمەلگەدا هەبىتو لە رېئى گۆرپىنى كۆمەلگەو،
بتوانن جىهان بگۆرپنو چارەنووس لە دەستى خوئاندا بىت. هىچ
يەك لە مانەش نەدەهاتەدى، تەنھا لە رېئى رەتكەردنەوئەى ئەو

سستمه باوو بوونیاده کۆمه لایه تی و ئایدیۆلۆژییه وه نه بوایه که پشتیوانیان لیده کرا.

هاوکات بیروبۆچوونه شوپرشگیڤیه کانی "هربرت مارکۆزه"، بوون به سمبولو دروشمو خویندکاران بهرزیان ده کردنه وه له خۆپیشاندانو نارهزایی ده برپینه کانیاندا به کاریان ده هینان، ئەمه نهک هەر له ئە له مانیادا به تنها، به لکو له ئە مریکا و فه رهنساو ولاتانی دیکه ی ئە وروپیشدا. چونکه "مارکۆزه" گوزارشتی له بۆچوون گه لیک کرد که ئە وانی دیکه نه یانتوانی باسی لیبکه ن، ئە ویش له رپی ئازادکردنی فینۆمینۆلۆژیای مارکسیزمه وه. له م کاره شیدا پشتی به "هیگل" و "سارتهر" به ستبوو. وهک چۆن پشتی به "هۆسیرل"یش به ستبوو، به تایبەت له ره خنه گرتنیان له زانستو ته کنۆلۆژیا، چونکه به ره و پيشچوونی زانستو ته کنۆلۆژیا نیشانی ده دات که ره وتی کۆمه لایه تی له سه ر بنه مای سه رمایه داری دامه زراوه.

هاوکات له دۆخیکی وادا زانستو ته کنۆلۆژیا شه رعیه ت به په یوه ندیه کانی ده سه لاتخوازی ده دن، کاریک که وا ده کات دروستبوونو هاتنه ئارای هەر ئە لته رناتیفیکی نوی په کبخت. ته نها ریگایه کیش که له به رده م تیپه راندنی ئە م دۆخه دا بیته، ناره زایی خۆبه خۆی تاکه په راویژ نشینه کانه له دژی ئە و سستمه سیاسی و کۆمه لایه تییه ی له ئاره دایه. ئە م دیدو بۆچوونانه "مارکۆزه" یان کرده فه یله سونی شوپرش

خویندکارانو سەرکردهی فیکری ئەو بزواته و تیزهکانیشی بوونه درووشمی شوپشگهیرانه. کاری رپکهوت نهبوو ئەو خویندکاروو لاوانه‌ی له واقعی کۆمه‌لایه‌تی خویمان یاخی بوون، درک به‌وه بکه‌ن که دیدو بوچوونه‌کانی "مارکۆزه"، به تاییه‌ت رووی ئەوان ده‌گریته‌وه و ئەمه‌ش وایان لیده‌کات هه‌ست بکه‌ن رینگای ئازادی به‌روویاندا کراویه.

به‌مجۆره دیدو بوچوونه‌کانی "مارکۆزه"، زۆر به‌خیرایی له نیوان گه‌نجانو خویندکاراندا بلا‌بووه‌وه و بو به رینیشاندهری شوپشو راپه‌رینه‌که‌یان، که یه‌که‌مجار له هه‌ردوو زانکۆی (بیرکلی) و (کالیفۆرنیا) له سالی 1965 ده‌ستی پیکرد، دوا‌ی ئەوه‌ی پۆلیس رپی له‌و خویشاندانانه گرت که له دژی شه‌ری فیتنام ئەنجام ده‌درا. دواتر سالی 1968 له پاريس له مانگی ئایاردا شوپش ته‌قییه‌وه و دواتر له هاوینی هه‌مان سالدا فرانکفۆرتو به‌رلینی گرت‌وه، تا گه‌یشت به ئیتالیا و ئیسپانیا و چیکۆسلۆفاکیا و لاتنی ئەوروپی دیکه.

خویشاندان شه‌قامه گه‌وره‌کانی پاريس و فرانکفۆرتو به‌رلینی خوژئاوای گرت‌وه و پشیوی و تیکدانو کاری توندوتیژی لیکه‌وته‌وه، خویندکاران له رپی ئەو کارانه‌وه داوای ئازادی و خو‌شه‌ویستی و دیموکراسیان ده‌کرد. چه‌ند گروپیکی بچووکیش له کرێکارانو په‌راویژخراوو زه‌حمه‌تکیشو په‌ناهه‌نده‌و ژینگه پارێزه‌کان و.. هتد، به‌شداری ئەو خویشاندانه‌ی

خویندکارانیان کرد. کاتیك دەسەلاتداران نەیانتوانی تورپەیی و یاخی بوونی ئەوانە کۆنترۆل بکەن، بە توندی رووبەرپروویان بوونەووە وەکی کۆمەڵە چەتەییەکی ئاژاوەگیر کە ئامانجیان تێکدان و ئاژاوە نەوویە، مامەڵەیان لە گەڵدا کردن.

"رۆدی دۆتچکە" رابەری بزوتنەوێی خویندکاران لە ئەڵمانیا و هەرووہا "دانیال کوهن بندیت" سەرکردەیی شۆرشی ئایار لە پاریس، بۆچوونیان دەربارەیی شۆرشی نیو دەولەتی سەرچاوەکەیی "هیرت مارکۆزە"یی مامۆستایان بوو. چونکە "مارکۆزە" تەئکیدیی دەکردەووە کە بزوتی خویندکاران شۆرشیکە دژ بە دەسەلات و سەرکوتکردن، لەبەرئەووە پێویستە شۆرشی خویندکاران شۆرشیکی رادیکالانە بییت، بۆ بەگراچوونەووەیی ستم و چەوساندنەووە دەسەلاتی کۆمەڵگەیی سەرمايەداری کە وەک یەك ئازادی تاکە کەسو کۆمەڵگە پێشیل دەکات.

هەرووہا رەخنەشی ئاراستەیی سوسیالیزمی تەقلیدی کردو داوای دەست بەرداربوونی چەمکە تەقلیدیەکانی کرد. "مارکۆزە" سۆسیالیزم وەکی خۆی رەتەناکاتەووە، بەلکو ئەوہی رەتی دەکاتەووە سوسیالیزمی تەقلیدیە لە ئەوروپا و ئەمریکاشدا. ئەوہی رەخنەیی ئاراستە دەکرد هەر بە تەنہا زانکو نەبوو، بەلکو کۆی کۆمەڵگەیی سەرمايەداری بوو. "مارکۆزە" لەو قۆناغەدا لە نیوان بەرلین و فرانکفۆرتدا لە هاتوچۆدا بوو، لە ناو زانکۆکانی ئەڵمانیا دا لیکچەر و وتارەکانی دەدا و هەر

خۆشى رابەرايەتى خۆپيشاندانى خويندكارانى دەکرد، لە دژى دامو دەزگاكانى ئەمريكا لە ئەلەمانيا، وەك ناپرەزايىيەك لە دژى شەرى قىتنام.

لەلايەكى ترەو "رۆدى دۆتچكە" بەردەوام جەختى لەسەر گۆرپىنى چەمكە تەقلىدىيە باوەكان دەكردهو، ئەويش لە رپى رەخنەگرتنو ناپرەزايى نيشاندان دژى دەسەلاتى خۆسەپىنەرانى كۆمەلگەى سەرمايەدارى، بە تايبەتى ئەو دەسەلاتە خۆسەپىنەرەى ئازادى تاكەكەسو كۆمەل سنووردار دەكات. هاوكات "دۆتچكە" وەها سەيرى مەسەلەى ئازادى و رزگاربوونى دەکرد كە مەسەلەيەكى جيهانى سەرتاسەريەو دوپاتى دەكردهو، ناكريت ئازادى لە ئەوروپا جياپكرىتەو لە ئازادى لە ولاتانى ديكەى جيهاندا.

هەر وەها پىيوابوو زانكو تەنها بۆتە دەزگايەكى بيروكراتى و خۆى خستۆتە خزمەت كۆمەلگەو ئەو سستمەى لە ئارەدايە، بەبى ئەوئى ئاگادارى قەيرانەكانى خۆى بىتو بە قوولى تىي بگات. ئەگەر گەندەلى زانكوى گرتبىتەو، ئەوا رەنگدانەوئى گەندەلبوونى كۆمەلگەو دامودەزگاكانىيەتى. بزاونى خويندكارانو لاوانىش هيج نىيە جگە لە هەوليك بۆ گۆرپىنى كۆمەلگە، لەبەرئەوئى پەرچەكردارە بەرامبەر ئەو دياردەى نىگەرانى و تىئاوارە بوونەى گەنجان دووچارى بوونو كۆمەلگەى بەرخۆرى دەيسەپىنىت بەسەرياندا.

ھەرچى "دانيال كوهن بنديت"نى سەرکردەى شۆرشى
 خوتىندكارانى شارى پارىسىشە، ئەوا دواى تەنگ پىئەلچىنىنى
 لەلايەن پۆلىسەو، پارىسى بەجى ھىشتو روويكرده شارى
 فرانكفورت لە ئەلەمانيا. ئەم پىيوابوو شۆرش لە زانكۆكانەو
 دەست پىدەكاتو بە شۆرشكردن بەسەر سىستىمى كۆمەلايەتيدا
 كۆتايى دىت. بەبۆچوونى "دانيال كۆھن بندت" زانكۆ دوو
 رۆلى دژبەيەك دەگىرپت، يەكەميان ئەويە كە مەعريفەو
 زانىمان دەداتى و مەلەندىكە تيايدا تيوريا زانستىەكان
 بەشيوەيەكى سەربەخۆ گەشەى تيا دەكەزو برەو دەسىنن، بەلام
 رۆلى دووەميان ئەويە دەپتە دەزگايەكى بىرۆكراتى و دەستى
 كارو فەرمانبەر نامادەدەكات، بۆ ئەو سىستەمە كۆمەلايەتەيەى
 پىوستى پىيانە. لە ئىستادا سىستىمى سەرمايەدارى و بازاى
 نازادو واىكردوو، رۆلى نابوررى زانكۆ گىرنگى زياترى
 پىدەرتت، ئەمەش لەسەر حسابى زانستو زانىنە.
 دوا جار دەپتە بلىنن، لە ناوەرپاستى شەستەكانەو بزاوتى
 خوتىندكارانو لاوان، تەواوى ولاتانى ئەوروپاي گرتەو، بە
 تايبەت فەرەنساو ئەلەمانياو ئىتالىا تەنانەت ولاتانى
 سوسىيالىستى و ھەندى لە ولاتانى جىھانى سىئەمىش، لەو
 پرۆسەيە بىبەش نەبوون. بەھۆى ئەو ھەستى ترسو نىگەرانيە
 لە نايندە، خوتىندكارانو لاوان ئەو كەرەسە شلو نەرمەى جارن
 نەمايون كە بە ھەموو ئەو شتانەى دەخرايە بەردەستيانو پىيان

دەوترا رازى بېزو پەسەندىيان بىكەن، بەبى ئەوھى ھۆكارەكانىيان
بزانن.

ئەمىرۆو بەبۆنەى تىپەربوونى چل سال بەسەر مردنى
"دۆتشكە"دا، لە ئەلمانىا شەقامىكىيان بەناوى ئەوھو ناونا. ئەو
شەقامە لە شارى بەرلىنەو چل سال لەمەوبەر يەكىك لە
پىاوانى ئاسايش لە كاتى خۆپىشاندانەكاندا، لەسەر ئەو
شەقامە سى فېشەكى نا بەسەرىيەو، بەلام وا ئەمىرۆ
شەقامەكە بە ناوى "رۆدى دۆتچكە"و ناودەنرىت.

کاتیک فلسفه داده‌بهریته سهر شه‌قامه‌کان

مسته‌فا زین

ئىستا چل سال بەسەر شۆپشى خويندكارانى فەرەنسا
 (ئايارى 1968) ى فەرەنسادا تىدەپەپرىت. شۆپشىك دژ بە
 دنيای سياسەتو خىزانو بەرنامە كالكورچەكانى خويندن.
 ئەم شۆپشە نەك ھەر فەرەنسا، بەلكو ولاتانى دىكەى
 جىھانىشى گرتەو. خويندكاران درووشم گەلىكىان بەرز
 كردبوو ھەو كە داواى گۆپىنى بەرنامەكانيان دەكرد
 (بەرنامەى خويندنو ژيان)، لەگەل دابىنكردنى داھاتو
 بۆيان. لەم سەرووبەندەدا كرىكارانىش داواياندەكرد
 مووچەكانيان بۆ زياد بكرىت، خويندكاران خۆيان تىكەل
 بەوانكردو درووشمى (مووچەيەكى كەمو بچووك، لە
 بەرامبەر تانكى قورسو گراندا) بەرزكردەو.

ھەندى لە كرىكاران دەستيان بەسەر چەند كارگەيەكدا
 گرت، تا خۆيان سەرپەرشتى بكەنو بەرپۆھى بەرن. ھەندى
 لە خويندكارانىش چەند زانكۆيەكيان كۆنترۆلكرد.
 جمووجۆلەكانى خۆ پيشاندەران، ھەر رىستىك خواستو
 داواكارى نەبوو. سياسەت تىكەل بە ئايدىۆلۆژيا بوو. ئەوھى
 دنەى خۆ پيشاندانەكانى پاريسى دەداو مانگرتنەكانى ئەويى
 گەرمتەر دەكرد، ئەو خۆپيشاندانە گەرەو بەرفراوانانەى

ئەمىرىكا بۇ دۆلىتى جەنگى قىتنام. خۇپشاندەران بەھىزەكانى
ئاسايشدا ھەلپزانو ھەندى خوين رژا. سەدان ھەزار كەس
رژانە سەر شەقامەكان. حكومت ناچار بو وادەى
ھەلپزاردن ديارى بكاتو ديگوليهكان تيايدا سەر كەوتن، بەلام
"ديگول" دەستى لەكار كيشايەو. لە ولاتە يەكگرتووەكانى
ئەمىرىكاش، دەسلات ناچار بو واز لە لووت بەرزى بهينى.
لە ژىر فشارى شەقامدا سەرۆك "ليندون جونسون"
پايگەياندا، پازىيە بە ئەنجامدانى دانوستاندن لەگەل
سەر كەردەكانى قىتنامى باكووردا.

لە ئايارى 1968 دا فەلسەفە دابەزىيە ناو شەقامەكانى
پارىس. لەويدا "جان پۆل سارتر" رۆلان پارتو ميشال
فوكو لوى ئالتوسىرو لىقى شتراس، تىكەل بە
خويندكارانو كرىكاران بوون. ھەموان لە دۆلى دامو دەزگا
موحافىزكارەكان وەستانەو، بە دامو دەزگاكانى پارتى
كۆمۇنىستى فەرەنسىشەو، چونكە ئەو پارتە ھەلوئىستى دژ
بە جموجۆلى خويندكارانى وەرگرتو ھاوكات پشتىوانى
خۆى، لە ھىرشو پەلامارەكانى يەكپەشتى سۆقىيەت بو سەر
چىكۆسلوفاكيا راگەياندا. حىزبى كۆمۇنىست بە حىزبىكى
كۆنەپەرست ئەژمار كرا كە تەنھا خواستى گەيشتنبوو بە
دەسلات، لە رپى گەمە تەقلىدى و سواو كەى
دىموكراسىيەو.

لاى خۆيەوۈ فەلسەفەش شوۋرشيۋىكى بەخۆيەوۈ بىنى كە بوۈ ماىەى سەرھەلدانى ژمارەيەك فەيلەسوفى نوى، ديارترينيان برىتى بوون لە: "جاك دىريداو بىرنارد هنرى ليقى". بەشيۋىكى زۆرى گەورە فەيلەسوفانىش روويان لە ولاتە يەكگرتوۈەكانى ئەمريكا كەرد، كاريك كە بوۈ ماىەى ئەوۈى كاريگەرەيەكى زۆر لەسەر زانكۆكانى ئەوۈى جىبھيلىت. ھەندىكى لە كاروۈ بەرھەمەكانى "ئيدوارد سەعيد" دا ھەست پىدەكەين، بە تايبەت لە بوارى رەخنەى ئەدەبىدا.

ھاوكات لە ولاتانى ئىمەشدا سالى 1968، خويندكاران كەوتنە خۆيانو راپەرپىن، بەتايبەت لە بەيرووتو قاھىرە. خويندكاران كاتىك كەوتنە ئەو جموجۆلە، ھىشتا سالىك بەسەر شكستى حوزەيرانى 1967 تىنەپەرى بوۈ. راپەرپىنى خويندكاران لاي ئىمە ھۆكارەكەى خواستى خويندكارىانە نەبوۈ، ھىچ يەك لەوانە داواى يان پىشنيارى بەرنامەيەكى ئەكادىمى جياوازترىان نەدەكردو كارەكەيان دژى ترادسيۋنى زانكۆيى نەبوۈ، چونكە ئىمە تا ھەنوۈكەش خاۋەنى ئەو جۆرە لە ترادسيۋنى زانكۆيى نىن. ھۆكارى ئەو راپەرپىنەنە سىياسى بوۈ. نارەزايەتى بوۈ دژى شكست. سەرکوتكردن لاي ئىمە زۆر لەوۈى فەرەنسا سەختربوۈ. خويندكارانى ئىمە بوون بە خىل: خىلى

راسترەوہکان لە دژی خێلی چەپرەوہکان. پیکدادانو
 ئامبازبوونی یەکتەری لە نیوان ئەو دوو خێلەدا، بوو
 بەشتیکی رۆتینی و ئاسایی. گۆرانیهکانی "شیخ ئیمام" و
 شیعرەکانی "ئەحمەد فوئاد نەجم" لە میسر، ترۆپکی
 بێرکردنەوہی فەلسەفی رادیکالانەبوو. هەندیک لەوانە
 درووشمی خوێندکارانی فەرەنسایان هەلگرتبوو، بە
 چاویکی سەیر تەماشای دەکران و نەشاز بوون. بە کورتیەکی
 لای ئیمە دەرەنجامی ئەو خۆپیشاندا، بە شکستی
 زانکۆکان و خوێندکاران و پاشەکشەکردنیان کۆتایی
 هات.

هیچ کەس لەو سەردەمەدا دیقەتی ئەوہی نەدا کە
 شۆرشێکی پیچەوانە بەرپۆیە، ئەویش بە بریارو بە
 پالپشتیکردنی فەرمی دەوڵەت. کاریگەریەکانی ئەم شۆرشە
 پیچەوانەییەش لە هەشتاکانو نەوہەکانی سەدەیی رابردودا
 بەدەرکەوتو و هەتا ئیستاش کاری خۆی دەکات. شۆرشێک
 کە هەموو چەمکە غەیبانی و سرووتنامیزو مەزھەبیەکانی
 گەرانەوہ ناو زانکۆکان.

لە فەرەنسا راپەرین و شۆرشێ خوێندکاران، فەلسەفە
 نوێی بەرھەم هینا، بەلام لە ولاتانی ئیمە فەلسەفە
 هەلھات. فەیلەسوفەکان ئابوونو ھۆلەکانی خوێندنیش بو
 "بن لادن" و "زەواھیری" و "زەرقاوی" و ھیزە ئایینی و

مەزھەبىيەكان چۆل بوون، بەلام بابزانين دواى چل سال له شۆرشي خويندكارانى 1968 ئەمرو چ باسه؟
دواى چل سال، گەنجانى دوينى بوونەتە كەسانى پيروو پەككەوتە. هەنديكيان لەناوەندى دەسلەتدانو بەرپرسیاريتى سياسيان له ئەستۆيه (وهك دانيال كوهين بندت. و: كوردى)، يان بەرپرسى ئەو زانكوويانەن كە له دژى راپەرینو بەگژ سستىمى خويندەكەيدا چوونەوه. هەنديكى ديكەيان (كە نمونەى ئەمانە له ولاتانى ئيمەدا زۆرە)، لەوپەرى چەپەوه گواستیانەوه بۆ ئەوپەرى راست. له تيۆريزەکردنى تيزەو تيۆرەكانى "ماوتسى تۆنگ و چى گيفارا"و شۆرشي بەردەوام وازيان هينا، بۆ لايەنگيرى "جۆرج وکەر بۆش". پيش چل سال لەمەوبەر فەلسەفە له زانكوكانى پاريسەوه دابەزىه سەر شەقامەكانى فەرەنسا، بۆ ئەوهى ئايدىاو بيروو بۆچوونى تازه بخولقينى. لاي ئيمەش كاتيك ئايدىاله نمونەييهكان دابەزىنە ناو زانكوكان، زانكوكانيان كرد بە شەقامگەليكى دواكەوتوو.

ھېربەرت مارکۆزەو شۆرش

د. فوئاد زەكەريا

بەرايى:

"ماركۆزە" يەككە لە بىرمەندە دياروو مەزنەكانى سەدەى بىستەم.. ئەم پياوھ كۆى پرۆژە فيكرى و فەلسەفيەكەى خۆى تەرخانكرد، بۆ رەخنەكردنى سىستىمى سەرمايەدارى و كۆمەلگەى بەرخۆرى و دەسەلاتى ئەقلانىيەتى تەكنۆلۆژى.. خويندەوھى ئەو بۆ واقعى تازەى سىستىمى سەرمايەدارى، واى لىكرد بە جۆرنكى دى بىر لە شۆرشو گۆرانو روبەروو بوونەوھى دەسەلات بىكاتەوھ، جياواز لەو تىزو تيۆرە باوانەى بەرھەمى فيكرى بىرمەندانى سەدەى نۆزدەھەم بوون، بەتايبەتيش تىزو تيۆرەكانى بىرمەنديكى گەورەى وەك "كارل ماركس".

"ماركۆزە" جياواز لە تيرووانينەكانى "ماركس" پىي وانەبووھىيى گۆرانخوازو شۆرشگىر لەناو سىستىمى سەرمايەدارىدا چىنى پرۆلىتارىا بىت، لەبەرئەوھى پاش ئەو گۆرانكارىيە خىرايانەى بەسەر كۆى ئەو سىستەمەدا ھات، چىنى پرۆلىتارىا لە ھىزىكى شۆرشگىرەوھ گۆردراوھ بە

ھېزىكى پاسىف و كونسېرفاتىف و بووۋتە ھەۋىنى نارامى و
 راگرتنى بەلانسى سىستى سەرمايەدارى. بۇيە ھەنوۋكە
 بۇ دەرچوون لەم واقە، پىۋىستە ستراتىيەتىكى نوى بۇ
 شۇرشو گۇرپانى ھەلومەرجەكە دابرىژىنو لەودىو چىنى
 پىرۇلىتارىاۋە، بىر لە ھىزو تويژى دىكە بىكەينەۋە كە بتوان
 بىنە دايناموى شۇرشو ھەۋىنى گۇرپان. لەو ھىزە
 رادىكالو كارىگەرانش كە "ماركۇزە" چاۋى لە سەريان بوو
 بۇ ھەستان بە كارىكى ۋەھا، گەنجانو خوتىندكارانو
 بزوتنەۋە رىزگارىخوازەكانى جىھانى سىھەم ۋە تەۋاۋى نەو
 گىرۇپانە بوون كە لە پەراۋىزى كۆمەلگەدا دەرپان
 لە ھەموو رىزبەندى و دىسپلىنىكى كۆمەلايەتىش بە
 دووربوون.

ماركۇزە گەنجان:

پاش نەۋى "ماركۇزە" دۇنيا بوو لەۋەى ناكىرت ئومىدى
 گۇرپانو شۇرشكردن بە ھىزىكى كلاسىكى ۋەك
 پىرۇلىتارىاۋە گىرئى بدات، بۇ گۇرپىنو ژىرەو ژووركردى
 واقى كۆمەلگەى سەرمايەدارى، كەۋتە سۇراخكردى
 ھىزگەلىكى دىكە كە تواناى نەنجامدانى نەو كارەيان
 ھەيىتو بتوانن بىنە نامرازىكى عەمەلى و نەو پىرۇسەى
 گۇرپانە نەنجام بدن كە داۋاى دەكرد. "ماركۇزە"

بەرنامەییەکی روونو دیاریکراوی نەبوو تا ئەو ھێزانە بتوانن
پشتی پێ ببەستن، بۆ گۆرینی واقعی حالی کۆمەلگەیی
سەرمايەداری لە ولاتانی خۆرئاوادا.

لە شەستەکانداو کاتیکی خۆینکارانو لاوان وەك ھێزێکی
شۆرشیگێری نوێ ھاتنە ئارا، "مارکۆزە" گرنگی زیاتری
پێدانو لە پرۆژە فەلسەفی و رەخنەییەکیدا شوینگەییەکی
تایبەتی پێبەخشین. ئاوردانەوێ ئەم بیرایارە لە گەنجانو
قسەکردن لەسەریان نیویانگیکی زۆری بۆ پەیدا کردو
گەنجانی بە گەرمیەو پێشوازیان لیکرد، لەبەرئەوێ دەستی
ھەبوو لەویدا کە رۆلێکی دیارو بەرچاوی بەخشی پێیان لە
ئاراستەکردنی رووداوەکانی جیھاندا. ئەمە لە کاتیکی بوو کە
بیرارانێ دی ئەم ھێزەیان فەرامۆشکردبوو یاخود رۆلێکی
لاوەکیان پێدابوون.

"مارکۆزە" پێی وابوو شۆرشی گەنجان زۆر بەتوندی تەئکید
لەو بیروبووچوونانەیی دەکەنەو کە پێشتر لە نووسینەکانیدا
باسی لیکردبوو. لەو نووسینانەیدا "مارکۆزە" رایگەیاندبوو کە
(ھێزە شۆرشیگێرە تەقلیدیەکانی وەك پرۆلیتاریا بەھۆی ئاویتە
بوونی بە کۆمەلگەیی سەرمايەداری و دیسپلینکردنی لەلایەن
ئەو سستەمەو، تەواوی توانا شۆرشیگێریەکانی خۆی لە دەست
داو و تەنانەت بۆتە ھێزێکی وا کە لە خەمی پاراستنی
باروودۆخە کەدایەو دژی ھەموو گۆرانیکە).

"ماركۆزه" له دوابهشى كتيبي (مروفي تاك رهههند)دا،
باس لهوه دهكات: (پرزگاربووني كۆمهلگه لهسهر دهستي
هيچ يهك لهو گروپانهوه ناييت كه لهلايهن سستمي
سهرمايهداريهوه ديسپلين كراون، بهلكو كاريكي وا لهريي
گروپه پهراويژخراوهكانو چهوساووه ئهوه هيژانهوه ئهنجام
دهدرت كه له دهروهوهي بازنههي پرۆسهي بهرهمهيناندان).

زوريك له نووسهران ئهم بۆچوونانهي "ماركۆزه" يان
واليكدايهوه كه تهعبيره له دهستهوستاني و ناوميديهكي
قوول، دهرهق به ئهجماداني گورپانكاريهكي راستهقينه
له ههناوي كۆمهلگهي سهرمايهداريدا، بهلام گهئانجان
پيشوازيان ليكردو واين ليكدايهوه ئهمه بهلگهيه لهسهر
ئهوهي كه تهوان بوونهته ميراتگري راستهقينههي روحي
شورپش له سهرتاسهريي جيهاندا.

ئاساييه كه بۆچوونيكي وا لهناو گهئانجاني دنياډاو
بهتايبهتيش لهناو ولاته پيشهسازيه پيشكهوتوهكاني وهك
ولاته يهكگرتوهكاني ئهمريكاو ئهوروپادا رهواج پهيدا
بكات، چونكه گهئانج لهو ولاتانهدا له روي دهروونيهوه
ئامادهي ئهوهي تيدايه ئهوه بۆچوونه قبول بكات كه (ئهوه
كائينيكي نهخواستراوو تهريك كراوهو گهورهكانيش گوئي بۆ
راناگرنو هيچ روليكيشي نادهني له دياركردني رهوتي
رووداوهكاندا).

رهنگه يه كينك له كيشه سهره كيه كانى ههرزه كاران له و
ولاتانه دا نه وه بووييت كه گه وره كان گوپيان لينا گرنو
خه مساردن بهرامبيريان، له بهر نه وه ي گه وره كان ته واوي
توانا كانى خويان له پرؤسه ي بهر هه مهيناندا به خه رج ده ده نو
نه مهش ده رفه تي نه وه يان بو ناهي ليتته وه، تا له گه ل نه وه كانياندا
كؤببنه وه و چاره سه ري كيشه كانيان بو بكن. ليژه وه كاتيك
بيريارنكي وه كي "ماركؤزه" ديتو ده لييت: (نه وانه رزگار كه ري
نوني مروفايه تين)، ناساييه گه ر گه نجان وابه سته ي بنو وه كي
قه كه ري خويان لني بروانن.

له لايه كي تريشه وه هه ر ناساييه گه ر گه نجان به پير
فيله سوفينكه وه بچن كه باس له كؤتايي هاتني بانگه شه
بو سه ركه وتني (نيروؤس به سه ر لوگؤس) دا بكات.
"ماركؤزه" يه كينك بوو له و بيرمه ندانه ي داواي نه وه ي
ده كرد، هيژي خيال و فانتازيا له مروفا زيندو بكرتته وه
له بهرامبهر توانا لوژيكيه كانيدا، چيژوه رگرتنيش له
خؤشه ويستي و ستاتيكا بكرتته نامانجي سه ره كي ژيانى
مروفا له كؤمه لگه ي نويدا. بينگومان نه مه خه ونو
خواستى گه نجان له هه موو سه رده ميكد. له رؤزگاري
نه مروشماندا كه رؤحي بازارگاني تيايدا بالاده سته و له و
كؤمه لگايانه دا كه له هه موو شتيكدا شوئن قازانج ده كه ون،
گه نجان زياتر به تاسه ي نه و خه ونو خواستانه وه ن.

"ماركۆزە" داۋاي دەكرد كۆمەلگەي نوي لەسەر
 بنەماي گەمەو عەشقو ئەفین دابمەزىت، واتە تەواو
 پىچەوانەي ئەو كۆمەلگە بەرخۆريە بىت كە مروقى دىل
 كرددووہو ژيانى لە عادەتتىكى خۆشو پاراۋەوہ گۆرپوہ بە
 تەوقتىك. ئەوہي واىكرد گەنجان بە پەرۆشەوہ باوہش بو پراو
 بوچوونەكانى "ماركۆزە" بكنەنەوہ، ئەوہ بوو كە ئەو
 جەختى لەسەر بايەخو گىرنگى سىكسو
 ئەفیندارى دەكردەوہو بە تاكە ئەركىكى سەرەكى دەزانى
 كە دەبىت مروف لە كۆمەلگەي نويدا خوي بو تەرخان
 بكات.

لە خويئندكارانو گەنجانەوہ بو جىهانى سىھەم:

سەرەپاي گىرنگى ئەو رۆلەي "ماركۆزە" دابووي بە
 گەنجانو بەتايبەتیش بە توئىرى خويئندكاران لە
 ئاراستەكردنى رەوتى رووداۋەكان لە رۆژگارى تازەدا، بەلام
 لەو باوہرەدا نەبووئەوان تەنھا هيزىك بن بتوانن كۆمەلگەي
 كۆن بە كۆمەلگەيەكى نوي بگۆرن. ئەگەر خويئندكارانو
 لاوان ئەو توئىرە بن كە لەناو كۆمەلگەي پىشەسازيدا لە
 پەراوئىزدا بژىن، ئەوا لە دەرەوہشدا توئىرىكى دىكە ھەيە كە
 شۆرشگىرەكانى جىهانى سىھەمنو ئەمانىش دەكەونە
 پەراوئىزو كەنارى كۆمەلگە پىشەسازىەكانەوہ. شۆرشگىرانى

جیهانی سیھم وەکی گروپ گەلیکی جیهانی خۆرناوا،
چەوساوەو تەریک کراونو ژیانى کۆمەلگە پێشەسازیه
پێشکەوتوووەکان نەیشیواندونو دەرگیری بەها بازارگانیه
هەلپەرستانەکەى نەبوون.

خوێندکاران سەرەپرای هەموو ئەو راپەرینو
یاخیبونانەى ئەنجامى دەدەن، ناتوانین وەکی هێزىکی
شۆرەشگێر ناوونوسیان بکەین. وەك چۆن ئەو گەنجانەشى
لە دژی ترادسیۆن رادەپەرن (وەکی هێپەکان)،
نەلتەرناتیف و میراتگری چینی پرۆلیتاریا نین لە نیوہى
دووہمى سەدەى بیستەمدا، بەلکو ئەوانە تەنھا بە نواندنى
نەو رەفتارانەیان دەیانەوێت نافەرۆزى ئەو کۆمەلگەى
نێستاو ئەو بەرخۆریە بکەن کە ئەو سستمە پێشکەشى
دەکات، هەرووہا دەیانەوێت بەها بازارگانیهکان رەتکەنەوہو
بەهای خۆشەویستى و ستاتیکى لە جینگەیان دابنێن.
لەبەرنەوہ دەتوانین بلین رەفتارى ئەم گروپانە تەعبیرە لە
نافەرۆزەکردنى ئەم کۆمەلگەى، بەلام ئەمانە بەهێزى
شۆرەشگێر دانانرێن، بەلکو شۆرەشگێران ئەو گروپە
چەوساوەو ییچارانەن کە کەمایەتین لەناوجەرگەى سستمى
سەرمايەداریداو بەر لەوانیش بەرەى شۆرەشگێرى
رەزگارێخوازەکانن لە سەرجم ولاتانى جیهانى
سێھەمدا.

مرۆف دەتوانیت بە ئاسانی لەو بەگاتبۆچی "مارکۆزە" بایەخ بە جیهانی سیهەم دەدات، چونکە واقع ئەوێ بایەخ بە جیهانی سیهەم دەدات، چونکە واقع ئەوێ سەلماندا کە شۆرشی پزگاریخواری ولاتی دواکەوتوو بوو، پایەکانی سستمی سەرمايەداری هەژاند. ئەو گۆرانی شۆرشی جەزائیری لە فەرەنسای شۆرشی قیتمام لە ولاتە یەكگرتووکانی (قەلای مەزنی سەرمايەداری) دا دروستی کرد، گۆرانی کارێهەکی هیندە گەورە بوو تەنانەت لەو کایە و بوارانەشدا کە راستەوخۆ پەيوەندیان بە باری سەربازییە وە نییە. لەم سەرۆبەندەدا "مارکۆزە" نەیدەتوانی چاپۆشی لەم حەقیقەتە ئاشکرایە بکات و خۆی دەرگیری بزاوتی خویندکاران بکات کە لە چاکترین حالەتدا، بزاوتیکە کاریگەری لاوەکی و سنوورداری هەیه.

بەهەر حال لەنیوان گرنگیدان بە گەنجان و بایەخدان بە شۆرشی پزگاریخواری لە جیهانی سیهەمدا ناکۆکیەکی ئەوتۆ نییە، چونکە خودی گەنجان لە ولاتە پیشەسازیە پیشکەوتووکاندا، داکۆکیان لە بزوتنەوێ پزگاریخواری گەلانی کۆلۆنیالیستراو دەکردو لەپینا و ئەو مەسەلەیهشدا دەچوونەو بە گۆر سستمی حوکمرانی لە ولاتەکانی خۆیاندا. کەواتە "مارکۆزە" لە خواست و ئارەزووی گەنجان دوورنەکەوتەو، کاتیک ئومیدی مرۆفایەتی بۆ پزگاریبون بە شۆرشی کۆمەلگە دواکەوتووکانەو گریدا. بەمجۆرە

"ماركۆزە" بزوتنەوەى خوئندكارانى بە شوۋرشى جىھانى سىھەمەوە گرىداو لەم بارەيەوە دەلىت: (پيويستە بزوتنەوەى خوئندكاران بتوانن جىھانى سىھەم و مومارەسە شوۋرشگىرپەكەى ئەو جىھانە، بىكەنە بىكەى جەماوەرى تايبەت بە خوئيان).

سەبارەت بە هيووو ئومىدئىشى بە ولاتانى دواكەوتوو جىھانى سىھەم دەلىت: (ولاتانى دواكەوتوو، ئەو ھەناسە زىندووەى مروققايەتەين كە دەتوانن ئەو سستەمە باوہى ئىستا ئافەرۆز بىكەن). لىرەوە "ماركۆزە" ئومىدەوار بوو ھەماھەنگىكەو جوۋرە ھارىكارىكردنىكى يەكترى، لەنىوان بزوتنەوە خوئندكارىەكانو ھىزە ئوپوزسىونەكانى ناو ولاتانى سەرمایەدارى لەلايەكەو جەماورى شوۋرشگىرپى جىھانى سىھەم لە لايەكى تر دروست بىت.

"ماركۆزە" تا سەردەمانىكى زور تەنھا بىرى لە كىشەو گرتەكانى كۆمەلگە پىشەسازىە پىشكەوتووەكان دەكردەو، بەلام كاتىك دركى بەوە كرد كە رىڭگاي چاكسازى كردن لە بەردەم ئەو كۆمەلگەيانەدا كلۆمدراو (گەر ھاتوو بە تەنھا پىشتى بەھىزى تايبەتى خوئى بەست)، كەوتە ئاورانەوە لە جىھانى سىھەم. بەتايبەت دواى ئەوہى جىھانى سىھەم لەرپى ولاتىكى وەكى فېتنامەو، توانى خوئى لەبەردەم جىھانى پىشەسازى پىشكەوتوودا رابگرىتو پاىەكانى ئەو

سىستەمە لەناوخۆيدا بەهەژىنىت. "ماركۆزە" لە مەسەلەى
شۆرشدە دەيخواست شۆرشىك بەرپا بىت كە سەرتاسەرى
دنيا بگىرتەو و شۆرشىكى ئىنسانى بىت، نەك شۆرشىكى
لۆكالى ياخود چىنايەتى.

**دانيال كوهين بىندتو
پەشيمانىبوونەوە لە شۆرش!**

جۆرج تەرابىشى

بېچەندوچوون دەتوانين بلىنن "دانيال كوهين بندت"،
ديارتيرين كارەكتەرى شۆرشى خويندكارانى 1968 فەرەنساىە.
ئەو شۆرشەى كاتى خۆى لە زانكۆى (نانت)ەو تەوى سەندو
گەر لە دواساتەكانيدا ژەنەرال "ديگول" فريانەكەوتايەو
سەرلەنوى كۆنترۆلى باروودۆخەكەى نەكردايە، رەنگ بوو
بۆشايىەكى سىياسى راستەقىنەى لە ولاتدا دروست بكردايەو
كۆمارى پىنجەمى رامباليايە. ئەو شۆرشەى سەرەتا وەك
شۆرشىكى خويندكاران دەستى پىكر، دواى ئەوەى سەنديكا
كرىكارىيەكان دايانە پالى و لە زياد لە شارىكىشدا دەستيان
بەسەر كارگەكاندا گرتو جارى خۆبەريۆبەردنياندا،
ئاراستەيەكى ترسناكى گرتەبەر.

شۆرشى 1968 شۆرشى چەپە رادىكالو پەرگىرەكان بوو،
شۆرشىك بوو لە دژى بۆرژوازيەتو دەسەلاتى سىياسى
راستەرەوەكان، بەلام هاوكات شۆرشكىش بوو لە دژى چەپى
دۆگماو نوینەرە فەرمىەكەى كە پارتى كۆمۆنىستى فەرەنسا
بوو. لىرەوە ھەلۆىستىكى دژبەيەك لەسەر كارەكتەرى "دانيال
كوهين بندت" دىتەگۆرى. لەلايەك ھەلۆىستى "ژان پولا
سارتەر"ى رابەرى رۆشنىبىرانى چەپى فەرەنسا كە پىرۆزبايى

لە خویندکاران کرد بەوەی خوینیان بەبەر شۆریدا کردەو، ئەو
خوینەى کۆمۆنیستە دۆگماکان مەیاندبوویان، لە گەل
هەلۆیستی "جۆرج مارشیی" سەرۆکی پارتی کۆمۆنیستی
فەرەنسا کە لەوکاتەدا نەفرەتی لەو ئانارشییستە ئەلەمانیە کردو
لایەنگری دەرکردنی بوو لە فەرەنسا، لەلایەکی ترەو.

شایەنى باسە "دانیال کوهین بندق" لە ئەلەمانیا هاتبوو
دنیاوو کورپی بنەمالەیهکی جولەکە بوو، لەو کاتەووی
نازییەکان لە سالی 1933دا جلەوی حوکمرانیان گرتەدەست،
پەنادیئەنە بەر فەرەنساو وەک پەناھەندەیهک لەو ولاتەدا دەرژین.
"کوهین" لە فەرەنسادا گەورەبوو. ئەندام بوو لە گروپیکی
ئانارشیزیمی بچووکدا بەناوی (پەشو سوور). خەونی سەرەکی
ئەم گروپە ئەو بوو، خوینی تازەبکەنەو بەر چەمکی شۆرش،
ئەو شۆرشەى بیرووکراسیەتی ستالینیەتو بابەویەت ناپاکییان
دەرھەق کردبوو. ئەو بیرووکراسیەتەش لەو کاتەدا پارتە
کۆمۆنیستە تەقلیدیەکان، بەسەرچینی کریکارانو هیژە
چەپەکاندا بەگشتی پراکتیزەیان دەکرد.

شۆرشی پەتی، شۆرش لە پیناو شۆریدا، شۆرش لە ناو
شۆرشو بەسەر شۆریدا، ئەمە خواستو ویستی ئەو ریسکە
خویندکاریە بوو کە لە هۆلەکانی خویندنی زانکۆی (نانت)ەو،
دەستی پیکردو پاشان تەواوی فەرەنساو ئەلەمانیاو چەند
ولاتیکی دیکەى ئەوروپای گرتەو. سەرەتا کە دەستی پیکرد

پیدەچوو (ئاگرىكى شۆرشگىرانە) بىت، جگە لە گردانى
خۆى بە دەستى خۆى، بە مەبەستى بەتالکردنەوهى ئەو وزە
شۆرشگىرپە چەپىنراو لە ئىتالىيە بەسرووستى خۆى
ئامادەپە بىتتە سوتەمەنى ھەموو رەسكەىكى رادىكالانە كە
لاوانە، ھىچ ئامانج و بەرنامەپە كە دىكەيان نەبووتت.

"دانيال كوهين بىتت" كە لەسەر ووتت بزووتنە وەكەى ئايارى
1968 دا لاوبوو، ئىستا تەمەنى پەنجارچوار سالە. ئەو
شۆرشگىرپە لە ناخىدابوو، جىيى خۆى بۆ لايەنگرىكى ژىرى
بزووتنە وەى ژىنگە پارىزانى ئەوروپاپە كە سەوز چۆلكرد. لە
برى (شەھوتى شۆرش) كە بە وتەزاي خەوزو ئىرادە سەودا
لەگەلا ژياندا دەكات، (شەھوتى سىياسەت) ى ھىناپە گۆرپى
كە خۆى دەرگىرى دىالەكتىكى واقىعو شتە شىاوەكان دەكات.
"دانيال كوهين بىتت" كە بۆ ماوەى ھەشت سال جىگىرى
سەرۆكى شارەوانى شارى فرانكفۆرت بوو، وەك كاندىداى
سەوزەكانى ئەلەمانىا، ئىستا لە سالى 1994 ئەندامە لە
پەرلەمانى ئەوروپادا. ئايا ئىستا چۆن ئاوپ لە رابردوى خۆى
دەداتەووەو چۆن چۆنى دادگايى سى سالى پىش ئىستاي
خۆى دەكات كە شۆرشى پەتى دەپەرتت؟

با رپى بەخۆى بەدەين قسە بكات: (شۆرش وەھمىكە دنەى
خەيالدانى ئەو كۆمەلگەيانە دەدات كە لەواقىعدا جگە لە
گۆران پىوستى بەشتىكىتر نىپە. ئايارى 68 شۆرش نەبوو،

ئىمەش پالەوانى بىن. ھىچ پىرۇژەيەكى كۆنكرىتى و ديارىكراومان پىينەبوو، ئەو نەبىت لە پىرېكدا كەوتىنە ناو گىژاوى رووداوەكانو ئىمەش سوار ئەو شەپۆلە بووين و مەستى سەر كەوتن بووين. ئەو ھى راستى بىت ئىمە شۆر شىگىر نەبووين، ھىندەى كەلكەلەى شۆرش چووبووە مېشكمانەوہ. پىمان و ابو دەرمانى دەردى پىربوونى كۆمۆنىزم، چەپگەرايەتییەكى رادىكالانەيە. ھەر ئەمەش بوو بە ناونىشانى ئەو كىتیبەى لە كۆتايى 68 دا لە گەل براكەمدا چاپمكرد. بەھەر حال، راستە ئىمە وەھمى شۆرش فرىوى دابووين، بەلام دەستمان ھەبوو لە سەندنەوہى شەرعىيەت لە كۆمۆنىزمى دۆگماتىست. ئىمە نە ترۆتسكى بووين نە ماوىى، بەلكو ماركسىستىكى ئازادبووين و سەرلەنوى رەھەندى ئازادىمان لە فەلسەفەى ماركسىزمدا دۆزىيەوہ. لەبەر ئەمەش ھاسۆز بووين لە گەل بزووتنەوہى بەرھەلستكارى كۆمۆنىستەكانى پۆلۇنياو چىكۆسلوفاكيا، ھاوكات لايەنگرى ئەو بزاوئەش بووين لە يەكىتى سۆقىيەت كە بەزاونى جىابووەكان ناسرابوون.

ئەگەر رەخنەى ئىمە لە پارتى كۆمۆنىست ئەو ھەبوو بىت كە دەستبەردارى شۆرش بوون، ئەوا لە سەرەتاي ھەفتاكانىشەوہ سەرەى ئىمە ھات تا بە شۆرش بلىين: مائاوا، بەلام بۆچى؟ ئەم گۆرپانكارىە چۆن روويدا؟ رەنگە بەلاى منەوہ ئەو بىت كە تىگەيشتم سىياسەت ھەموو شتىك نىيە لە ژياندا، مرووف

ناتوانیت بیستوچوار سەعات بەسیاسەتو بۆ سیاسەت بژی. بەهەر حال مروۇفی شوپرشگېر کەسیکە ھەموو ژيانی خوئی بۆ سیاسەت تەرخان دەکاتو جگە لە سیاسەت ھەرچی شتیتەر ھەبە لە ژيانی دەیکاتە دەری. مروۇفیکی لەمجۆرەش مەحالیو مروۇفیکی نامروۇفانەبە. زۆرینەیی خەلک حەز بەو ناکەن بەردەوام سەرقالی سیاسەتکردن بن. ئەوی پئی خوئە کانیدای ھەبیتو دەنگی پبیدات، ھاوکات بریک سانسوریش لەسەر ئەو نوینەرانیە دابنیت کە ھەلیان دەبژیریتو نوینەراییەتی دەکەن. ھەر ئەمەشە سیاسەت دەکات بەئەریکیو ھەر ووھا رەواییەتی بەمەسەلەیی دیموکراسی پەرلەمانیش دەبەخشیت. ئەم حەقیقەتە سادەو بەلگە نەویستە، خەونە قوولاًو وەھمە گەرەکەمانی کە خو بەرپۆبەردن بوو، تووشی شوک کرد. ئیمە وەک مارکسیستیکى ئازاد لایەنگری خو بەرپۆبەردنو شورا کرئیکاریەکان بووین، بەپێچەوانەیی کۆمونیستە دوگماتیستو مارکسیستە دیسپۆتیزمیەکانەو کە لەو کاتەدا لایەنگری پلان بەرنامە بوون. ئیمە پیمان وابوو بەرنامەو پلانپێژی جورئیکی قیزەونە لە تۆتالیتاریزم، لەبەرئەوہی پئویستیەکانی کۆمەلگا لە سەرھوہرا دیاری دەکاتو جورو بری بەرھەمەکانیش بەسەر بەرھەمەینەراندە دەسەپینیت، بەبئی ھیچ حسابکردنیک بۆ پشپووی و ئاتارامی بازار، بەلام داخو خو بەرپۆبەردن زور لە بەرنامەدارشتنو پلانپێژی ژیرانەترە؟ ئایا ئەویش پەنا ناباتە

بەرنەوہی بەرھەمھینەرەکان دەستبەگیرەن و دەستبەگیرەن دەستبەگیرەن
 دەستبەگیرەن؟ ئایا ئەوانیش لای خۆیانەوہ وەك بېرۆكراسیەكان یاخود وەك
 سەرمايەدارەكان رەفتارناكەن، كاتێك وابەستەیی یاساكانی كۆ
 بركۆ و بازاردەبن؟ ئایا ئەمە گەرانیەوہ نییە بۆ سەرەتا؟
 ئەمە بەو مانایە نایەت كە هیچ رینگایدەك بۆ سیاسەتی
 چەپگەرایی نەماوەتەوہ، بەلام لە كاتێكدا سیاسەت ھەلگەری
 ئەو پێناسەییە ییت كە ئەگەرئێكە بۆ گۆرینی ژیان بەرھە
 باشتەر، ئەوا دەییت پرۆژەیی چەپگەرایی ھاوتای واقعەو ئەو
 توانایانە ییت كە لە واقعەدا ھەییە، بۆ ئەوہی لە ناوہویدا
 گۆران دروست بكات، بەبێ ھیچ داھراڤێكی رادیکالانە كە
 گومانی تیدا نییە بەدەوری بازنیەكی بەتالدا دەخولیتەوہ.
 كەواتە پێویستە لە سەر چەپ لە یەك كاتدا ھەم چاكسازی
 ییتو ھەم واقعەیی. لێرەدا مەبەستم چەپە نەك چەپی توندپەرەو،
 چونكە تا ھەنوگەش چەپی توندپەرەو لەسەر ئەفسانەیی
 تاروومارکردنی كە پیتالیزمو ژێرەوژوورکردنی شیوازی
 بەرھەمھینان دەژی و تا ئێستاش وەك سەردەمی "ماركس"، لەو
 ئایدیایەوہ دەست پێدەكات كە سەرمايەداریی دەستبەگیری
 پێداویستییەكانی مروف ناكاتو لە سایەیی سستمیكیشدا
 داكۆكی لە جیاوازی كۆمەلایەتی بكات، چاكسازیكردن
 كاریكی مەحالەو بێ پاساوە.

ھەر بۆيە كورتىنىۋ خىراتىن رېنگا بۇ بەختە ۋە ھەركردنى
مروڧ و يەكسانىيان، پاكتاۋكردنو لە ناۋبردنى سەرمایەدارىيە.
ئەم ئەفسانەى لە ناۋبردنەش، گەۋرەتەن ۋە ھەمە. يەكەم لە بەر
ئەۋەى سەرمایەدارى ھەمان سەرمایەدارى رۇژگارى
"ماركس" نىيە، چۈنكە لە ژېر فشارى خەباتى چىنايەتيدا،
سەرمایەدارى ناچارىۋو بەخۇيدا بېچىتەۋەۋ خۇى چاك بكات.
بەجۇرىك ئايدىيى شۇرش، ھىزو رەۋايەتى خۇى پىكەۋە
لە دەستدا. دوۋەمىش لە بەرئەۋەى شۇرش بەرپانايتەۋ پاساۋى
بەرپابوۋنى نايىت، تەنھا لە باروودۇخە كلۇمدراۋو لە ساىەى ئەۋ
سىستە سىياسىيانەدا نەيىت كە ھەموو شتىك سەركوت دەكەنو
تەۋاۋى تۋاناکانى كۆمەلگە بۇ بەرەۋپىشبردنى شىۋازى
ژيانىانو شىۋازى بەرھەمەينان، بەھەندىك رىفۇرمى نىۋەناچلا
پەكەخەن. لە دۇخىكى ئاۋەھادا ئەلتەرناتىۋىكى دىكە نىيە،
جگە لە ھەلدانەۋەى سەرقاپى مەنجهلەكە تا تۋاناۋ وزە
كولھاتوۋەكان ئازادبن. بەھەرھال لە كۆمەلگە سەرمایەدارىيە
پىشكەۋتوۋەكاندا، ھىچ بوۋنىكى ئەۋ باروودۇخە كلۇمدراۋە
نەماۋە. لە زۇربەى زۇرى ئەۋ كۆمەلگەيانەدا لە نىۋان چەپرەۋ
راستەرەۋەكاندا ئالۋىردى دەسەلات دەكرىت، ئەمەش جۇرىك لە
مىكانىكىەتى دىالەكتىكى لە نىۋان پرانىسىپى ئابورى بازارى
ئازاد، لە گەل داۋاكردنى يەكسانى كۆمەلايەتيدا دروست
دەكات.

ئايا ئەمە ماناي ئەۋەپە كە ئايدىۋولۇژىيائى چەپەرەۋى
رادىكالاڭە، ھەموو ئىعتىبارىڭكى لەدەست داۋە؟ ئەۋەى راسىتى
بىت ھىشتا كەمەكىڭ لە نرڭو بەھائى ماۋە لە ھەندىك
ئاۋەندىشدا ۋەك ئەفسانەيەكى مۇبىلىزەكردن رۇلى خۇى
دەگىرپىت، لە كاتىكدا مەرڭ نىيە ئەفسانە بگۇرپىت بەۋاقىع
بۇشى ناكرىت، بەلام ئەگەر بۇى كراۋ ئەو گۇرپانە روویدا،
ئەۋا جگە لە مالۇرئانى ھىچى دىكەى لى شىن ناپىت.

ئەۋەى ئەمەرۇكە پىۋىستە دىموكراسى زىاترە، نەك دابرانى
رادىكالاڭە. گومانى تىدانىيە گواستەۋە لە دەسەلاتىكەۋە بۇ
يەكىكى دى، دەبىتەمايەى ھەلپەساردنى پروسەى
دىموكراسى. تەنانەت ئەگەر شۇرپىگىرەكان، بەرپىڭاى
دىموكراسىش دەسەلاتىان گرتە دەست، لۇژىكو بىرووباۋەرە
رادىكالىەكەيان وایان لىدەكات، بەرپىڭاى دىموكراسى
دەستبەردارى نەبن.

شۇرپى لای ئەۋان خىۋىكە كە بەگۇچانە سىحرىەكەى
دەستى، تەۋاۋى باروودۇخەكان ژىرەۋژور دەكاتو بەختەۋەرى
بۇ مرۇقايەتى دىنىت، ئەگەر نەشىانەۋىتو ھەزىشيان پىى
نەبىت. ئەمەش بۇ خۇى برىتىيە لە تۇۋى تۇتالىتارىزم، لە
ھەموو ئايدىۋولۇژىيەكى شۇرپىگىرپانەدا. تاكە وانەيەك كە
دەشىت لە تەۋاۋى تۇتالىتارىزمەكانى سەدەى بىستەمەۋە فىرى
بىين، ئەۋەپە دەرگاى دىموكراسى راستەقىنە چەند
بەرتەسكىش بىت، ناپىت بەناۋى ھىچ خەۋنىكى شۇرپىگىرپەۋە
جارىڭكى دى كلۇم بدرىت).

ٹاپاری 68، لاوانکی ٹہلمانیا لہباوکانیان یاخی دەین

پیتەر ساندمیٹر

له ناوه پراستی شهسته کانی سه دهی رابردوودا، ئە له مانیا
توانی توۆزو غوباری دووهم جهنگی جیهانی له خۆی
بته کینیتو شاروو دامو دهزگاو دامه زراوه کانی ئاوه دان
بکاته وه. له وکاته دا نه وهی باوکه کان شانازیان به بوونو
ناسنامهی خۆیان وه ده کردو راویژکاری ئە له مانیاش
"لۆد فیگ ئیر هارد"، دروشمی (خۆشگوزهرانی
بو هه موان) ی به زر کردبو وه. به لام له نا کاو نه وهی نوی
(گه نجان)، دهنگیان لی هه لپری و که وتنه ره خنه گرتن
له نه وهی باوکانو دهسکه وته کانیانو گالته یان به هه ردوکیان
دههات. گه نجان که وتنه بیژکردنه وهی له نۆرمو به هاکانی
باوکانو خۆیان لی به دوور گرتن.

باوکان که گه یشتبوونه ته مه نی شهست سالی و راهاتبوون
به کورت کردنه وهی قزیانو تاشینی ردینیانو پرکیشی کردن
له بایه خدان به پاکو ته میزی خۆیانو ریژگرتن له یاساکانی ولات،
نه یانده توانی له ره خنه و گازنده کانی منداله کانیان حالی بن.
ئه وان هه ستیان به شانازییه کی زۆر ده کرد، کاتیک له روژانی
پشوودا خیزانه کانیان له گه ل خۆیاندا ده برده ئه و جیگایانه ی
به سه ر ده ریای ئە دریا تیکدا ده پروانی.

ھەموویان كۆك بوون لەسەر ئەوێ بێدەنگ بزو رابردوو
 جیبھیلن. لافی ئەوێشیان لێدەدا كە ئەوان نەھاوکاری
 نازییەکانیان کردوووە نە لەكارە دزیۆەکانیشیاندا بەشداربوون. وەك
 ئەوێ لەسەردەمی رایخی سیپھەمدا واتە بەدریژایی دوانزەسالی،
 ئەلەمانیا ئارام بوویتو هیچ روینەداییت. دەرھەق بەم
 مەسەلەییە "تۆمالۆی" نووسەر دەگیڕیتەووە دەلیت:
 (سەرووختیک دەسالان بووم، پرسیم لەباوكم لەماوێ جەنگدا
 چیت کردوو؟ وتی ھەرگیز گوللەم ئاراستەیی ئامانجە
 راستەقینەكە نەکردوووە رووی تەفەنگم لەشوینیکی ترکردوووە
 كەسم نەكوشتوو). باوكانی ھاوڕیانی "لو"، ھەمان شتیان
 بەمنداڵەکانیان وتبوو. واتە تەواوی نەوێیەك بەھەلە تەقەیان
 کردوووە گوللەیی چەكەکانیان ئامانجی راستی نەپێكاو. وای
 لیھات وەك ئەوێ كۆمەلگەیی ئەلەمانیای خۆرئاوا خالی بیی
 لەباوكان، چونكە نیوێ باوكانی ئەلەمان لەشەردا كۆژرابوونو
 نیوێكەیی دیکەشیان حاشایان لەرابردووی خۆیان دەکردو
 دووچاری پەتای لەبیرچوونەو ھاتبوون. ھەرچیش پەيوەندی
 بە نازییەتەو ھەییە، ئەوان بیئاگان لێی و ھیچی لەبارەو نازانن.
 باوكان راھاتن لەسەرئەوێ یادی كارەساتەکانی نازییەت
 بکەنەووە سەركۆنەیی بکەن، وەك ئەوێ ھیچ یەك لەوان تییدا
 بەشدار نەبوویت. "تیودۆر ئەدۆرنۆی" فەیلەسوف لەپاش
 گەرانەوێ لەتاراوگە (لەولایە یەكگرتووەکانی ئەمریکا)،

ليڙهه گه نجه كان به خويان دهستيانگرد به پشكنيني
رووداوه كانى رابردوودا. له كاتى سه فهروو سهردانگردنياندا
بوته وروپا، گهنجاني ته له مان روويان له ناوچه ي بيلو بونيزى
يونانى كردو له ويڊا زانيان، نازيستنه كان ته واوى خه لكاني ته و
گونده انهيان گولله باران كردووه. ههرووه ها له له نده نيش
كه سانيكيان بينى كه له هولوكوستدا كه سوو كاريان له ده دست
چووبوو، خوازيارى ته وهش بوون له له ندهن يان ئيسرائيل بژينو
له برى ته له مانيش (كه زمانى بكوراني كه سوو كاريانه)،
به زمانى ئينگليزى قسان بكهن.

له سه ر وهختى داد گايگردنى "ته دؤلف ئايخامن"، يه كيڤك
له بهر پر سه ده دست روښتووه كانى نازيزم له سالانى 1961-
1962 و كه يسي ئوشفيتز له فرانكفورت له نيوان سالانى
1963-1965، گهنجاني ته له مان تيگه يشتن كه ياسا ره گه ز
په رستانه كانو ناچار كردنى جوله كه كان به وهى ده بيت
ته ستيره كه ي داو له سه ر جله كانى به ريان بيت، له گه ل
ره وانه كردنيان بو كه مپه كانو به تالان بردنى مولكو مالاته كانيان،
سياسه تگه ليكي ئاشكراو دياربووه، واته كه سوو كاريان لييان
به تاگابوونو شاراوه نه بووه لييان.

هاوكات له فيلمى (پردى) ده رهينه رى نه مساوى "بيرنارد
ويكى" دا كه باس له دواساته كانى روژانى شه رده كات، بينيان
چون چوني خه لكى گونديكى ته له مانى نارازى نين

لهوهی، ئەو منداڵە تەمەن شانزە سالانە بنێردرێن بۆ پاراستنی پردیك تارپی لههاتنی هیژەکانی ئەمریکا بگرنو دواجاریش هەموویان تیا دەچن. گەنجانی ئەلەمانیا هەركاتیك لەسینەماکان دەهاتنە دەری یان لەگەشتو گوزاری شوینانی وەك یۆنانو لەندن دەگەرانەوه، لەكەسو کاریان دەپرسی: (لەرۆژانی شەردا چیتان دەکردو ئەو رۆژانە ئیوه لەكوی بوون؟)

نەوهی باوكان هەموویان خالیکی هاوبەشی كۆی دەکردنەوه، ئەویش ملكەچكردنو گوێرایەلیكردن بوو بۆ رژیمی نازیزمو چاپۆشیکردن لەتاوانو ناھەقیەکانی، لەگەڵ هیشتنەوهی دەسەلاتەکان لەدەستی خۆیانداو سەپاندنی دیسپلینو كۆنترۆلیکی توند بەسەر منداڵەکانیاندا. ئەوان پەرووهر دەكارو و مامۆستاو خاوەنی دەسەلات بوون. لەناو زانكۆكاندا مامۆستاكان نەیان دەزانی دنیا گۆراوهو ئەوشیوازی مامەلە کردنە لەگەڵ خۆئندکارانو ناچار کردنیان بەگوێرایەلیكردنی ئەوانەیی لەخۆیان بەتەمەنترن، بۆتە شتیکی كۆنو وادەیی بەسەرچوو.

مەرجی سەرکەوتویی لەكاروو پیشەدا (كەمەرجیکی تازەیی ئەو قۆناغەبوو)، ئەوهی دەخواست هەركەسەو خاوەن راو پیشنیاری خۆی بیّت، تابتوانیّت لەكاتی پێویستدا بریاریداتو هەماھەنگی لەگەڵ هاوکارەکانیدا بكات. لیژەوه خۆئندکارانی

زانكۆي بەرلین دەستیان بەدروستکردنی بزوتنەوێهەکی نازادکرد، بۆیاخی بوون لە باوانو کەسو کاریان. بەمجۆرە خوێندکاران پشتیان کردە نۆرمو بەهاکانی نەوێ پێش خۆیانو کەوتنە درێژکردنەوێ رەدێزو بەردانەوێ پرچیانو گوێگرتن لەموزیک جازو لەپال ئەوانەشدا داوای نازادی سیکسیان دەکرد. لەگۆقاری زانکۆشدا دەستیان بەنووسینی وتارگەلیکی رەخنەگرانەکرد. لەناوچە (برم) خوێندکاران لەدژی بەرزبوونەوێ کرێی هاتوچۆ، خۆپیشاندانیان سازکردو لە(هامبۆرگ)یش داویان لەدەسەلات کرد، مافی بەشداریکردنیان بەرادەرپرین لەئەنجوومەنی زانکۆدا بۆ بسەلمینی.

رەنگە ئەم داواکاریانە سادەو مندالانە بێنە بەرچاو، بەلام لەسەرئو تواناو تاقەتی کەسو کاریانەو بوو کەبچنە ژێرباری و رازی بن پێیان. کەسو کاری ئەو خوێندکارانە لەئاست ئەو داواکاریانە، تێیدا مابوونو هەولیاندا لەو رەفتارە ناچیزانەیان پەشیمانیان بکەنەوێ. بۆنموونە دایکی خوێندکاریکی وەك "بیرند لۆنکفیتز" کەوتە شارزەنەوێ ئەو کتیبە چەپرەوانە، کورەکە یەزێ پێدەکردنو گەرنگی پێدەدان. هەرئووەها باوکی هاورپێهەکی " لۆنکفیتز "، دەستیکرد بەفرێدانی و تورپهەلانی کتیبە چەپرەوانەکانی کورەکە یەزێ لەپەنجەرە یە مالهە کە یەوێ. لەم سەرئو بەندەدا رۆژنامەکانی ئەلمانیانو بەتایبەت ئەوانە یە سەرئو

گروپى (ستبرینگه) بوون، گوتاریکی توندیان له دژی پلاماردانی گهنجانی تورپو یاخی بلاوکردهوه.

ئەم گوتارەش بووه مایه‌ی تەشەنەسەندنی بزواتی یاخیبوون، لەزانکۆکانی ئەلەمانیاداو پەلهاویشتنی بۆناوەندەکانی دیکەى خویندن، بەتایبەت قوئاغی نامادەیی. لە گەل ئەمانەشدا گهنجان سەریانکرده‌سەر خویندنه‌وه‌ی کتیبەکانی بواری دەروونناسی و فەلسەفەو سۆسیۆلۆگیا، بەو تومیدەى رینوینیان کەن بەرەو گۆرینی کۆمەلگەو گەشتن بەژیانی راستەقینە. کتیبەکانی هەریەک لە "تیودرۆ ئەدۆرنۆ" و "هەربەرت مارکۆز"یش لەناو گهنجاندا، رەواجیکی زۆریان پەیداکردو خواستیکی زۆریان لەسەربوو. "مارکۆزە" پێیوابوو سستى سەرمایه‌دارى، زەمینە بۆستەمکاری دەولەتی چاودێریکردن خویش دەکاتو مرۆفی تاک رەهەند بەرەم دینیت.

شایەنى باسە دوو رووداو بوونە مایه‌ی ئەوه‌ی بزواتی خویندکاران بەرەو توندپەرەوى برووات، یەكەمیان كوشتنى "بینۆ ئۆهنسروگ" بوو بەدەستی پۆلیسیك له خۆپیشاندا نیکدا کەله‌دژی سەردانیکی شای ئێران بوو بۆئەلەمانیا لە 1967/6/2 دا. دووهمیان پەلاماردانی خویندکاریك بەناوی "زوودی دۆچکە" و بریندارکردنی بەچەند گوللەیه‌ک له 1968/4/11 و دواتر گیان لەدەستدانی. رای گشتی و

رۆژنامەکانی گروپی (ستپرینگەر)، بەرپرسیاریتی ھەردوو رووداوەکیان خستە ئەستۆی خوێندکاران.

گروپی رۆژنامەکانی (ستپرینگەر) لەسالی 1967 شالاولیکیان لەدژی "دۆچکە" دەستپێکردو وینەیهکیان بۆ بلاوکردەووە کەوێک "ئەدۆلف ھتلەر" نیشانی دەدات. ئەم شالاولە وێک بانگەشەیکە وابوو بۆتیرۆرکردنو تۆلەکردنەوێ لێی. رەوشەکە وەهای لێھات، وێک ئەوێ زمانی نازیزمو تیرمو رەگەز پەرستیکەکانی سەرلەنوێ زیندوو بوینەووە. لەپای ئەو دەستدرێژیە کرایەسەر "دۆچکە"، نزیکە یێنج ھەزار خوێندکاریک لەبەردەم گروپی رۆژنامەکانی "سپرینگەر" دا دەستیان بەخۆپیشاندانکردو ھەولیاندا، نەھیلن گوڤاری (بیلدا) دابەش بکریتو بگاتە دەست خوینەرانی.

"بومی بومان" دەلیت: (وێکی تیکرای خویندکارانی دی، ژیانم بەم خۆپیشاندانەووە پەییوەست بوو کەتیایدا لیدانیکی مزم خواردوو فەلاقەکرام. کاریک کەوایکرد پەییوەندی بکەم بە ریزی چەکدارە مەدەنیەکانو بزوتنەوێ دووی حوزەیرانو خەباتی چەکدارییەووە.

شۆرشى خويىندكارانى 68 كۆتايى يۆتۆبىيان كۆتايى مېژوو؟

ئەنوەر بەدر

لە چلەمىن سالىيادى شۆرشى خويندكارانى 1968، بۇ
ھەندىك (بە تايىبەت ئەواندى لە ساتەوہختى رووداوہكەدا
نەژياون)، شتىكى خوشو چيژبەخشە پانورامى
رووداوہكانى ئەو قۇناغە بزىانن كە لە بەرووارى
1968/3/22 دا دەستى پيكرى، كاتىك خويندكارانى زانستە
كۆمەلايەتتەكان لە زانكۆى (نانتىر)، لە خۇپيشاندانىكدا
وہك نارەزايى دەبرينيك دژى شەرى ئەمريكا لە فيتنام،
رژانە سەر شەقامەكانو پۇلىسيش شەش كەسى ليدەسگير
کردن.

دەست بەجى و دواى ئەو رووداوہ بزوتنەوہيەك بە ناوى
بزوتنەوہى 22 ئادارى خويندكارى، لە كەسانى چەپرەوو
ھەندىك ئانارشىست دروست بوو. ھەر زوو ئەم بزوتنەوہيە
بوو بە يەككە لە گرنگترين ھيژە شۆرشگيرە رادىكالىكان،
لە ناوہندى خويندكارانداو "دانيال كوهن بندت"ى
ئەلەمانىش ريبەرايەتى دەکرد. "كوهن" لە گەل چەند
خويندكارىكى ھاورپيدا دەسگيركرانو پاشان لە زانكۆى
(نانتىر) فەسلكران. مەسەلەكە بەمە كۆتايى نەھات، بەلكو
نارەزايى خويندكاران گەيشتە زانكۆى سۆربون، كاتىك

فیدراسیۆنى نىشتمانى خويىندكارانى فەرەنسا بېريارىاندا رۇژى سىيى ئايار فيستفاليك ساز بىكەن، بۇ سەركۆنە كوردنى ئەو سىياسەتى سەركوتكردنەى بۇرژوازيەتى ئەورۇپى بەگەرى خستبوو، بەلام ھىزەكانى ئاسايش پىشتەر گەشتبوونە سۇرىيۇن بۇ رېگەگرتن لە ئەنجامدانى چالاكىەكەى خويىندكاران.

لە پای ئەو خويىندكارانى زۇربەى زۇرى زانكۆكانى فەرەنساو تەنانت خويىندكارانى قۇناغى ئامادەىى لە بارىسو چەند شوئىنىكى دى، دەستيان بە مانگرتن كرو چەندىن خۇ پىشاندان لە شەقامەكانى پارىسدا دەستى پىكرد. لە رۇژى سىانزەى ئاياردا گەورەترىنو گرنگترىن سەندىكاي كرىكاران لە پارىس ھاتە رىزەوہو دەستى بە مانگرتن كرو، ئەم پروسەيەش پىشەوہرانو جوتيارانىشى گرتەوہ. لە رۇژى بىستو پىنجى ئاياردا، ژمارەى مانگرتوان گەيشتە دە مليۇن كرىكار.

ھەر لەو رۇژەدا دانوستانى سەندىكاكان لە گەل حكومەتدا دەستى پىكرد، دواى دوو رۇژ بە رېكەوتننامەى (گروئىل) كۆتايى ھات كە ھەندى دەسكەوتى لاوہكى بۇ كرىكاران تىدابوو. بەلام دواى چەند كاترۇمىرېك لەو رېكەوتنە، سەندىكاكان كشانەوہو بەمجۆرە رەوشەكە ئەوہندەى تر دژوارتر بوو. ھەر بۇيە لە كۆتايى

ئەو مانگەدا "شارل دىگۆل"نى سەرۆكى فەرەنسا بېرىرى
 ھەلۋەشاندىنەۋەي ئەنجوومەنى نوپىنەرانى داۋ، داۋاي كىرد لە
 زووتىرىن كاتدا ھەلبىژاردنى نوپى ئەنجام بىرىت.
 ھاۋكات سەرجم ئەو رېكخراۋو كۆمەلانەي ھەلۋەشاندىنەۋە
 كە بەشدارى خۇپىشاندىنەۋە مانگىرتنەكانىيان كىردبوو، جگە لە
 پارتى كۆمۇنىست. شۆرپى خۇپىندكاران لە سىانزەي
 حوزەيرانى 1968 كۆتايى پىھات، كاتىك ھىزەكانى ئاسايش
 سەر لەنوپى چوونەۋە ناۋ زانكۆي سۆرىۋن، بۇ دەر كىردنى
 ئەو خۇپىندكارانەي بۇ ماۋەي مانگىك ئەو شوپىنەيان
 خىستبوۋە ژىر كۆنترۆلى خۇيانەۋە. گىرپانەۋە ھىنەنە
 بەرباسى كۆنۆلۆژىيەي ئەو رووداۋانەي بەر لە چل سال
 پارىسى پايتەختى فەرەنساىيان ھەژاند، دەتوانىت
 ھۆكارەكانى سەرھەلدىنى ئەو رووداۋەۋە پاشان ھىۋر
 بوونەۋەي و كۆتايھاتنىمان بۇ دەست نىشان بىكات.
 گرنگىرىن شتىك لە رووداۋەكانى ئايارى 68 كە بوۋە
 ماىەي تىپرامانى زۆرىكى زۆرى چاۋدىران، ئەۋەبوۋ كە بە
 پىچەۋانەي تىزەكانى ماركسىزم سەبارەت بە رۆلى چىنى
 كرىكارو حىزىي پىشپەۋى، كارگەران، بۆسەر كىرداىەتى و
 رىبەراىەتى كىردنى گۆرانو بە گزاچوونەۋەي سىستىمى
 سەرماىەدارى، خۇپىندكاران بوونە سىمبولى گۆرانو ئەۋان
 بوون درووشمە بەناۋابانگەكەي "پامبۆي" شاعىرىيان

بەرزكردەوہ كە دەلیت: (پییوستە ژیان بگۆریت، ئەم ژیانە ساردوسرو تەقلیدیە بۆ ئیمە دەست نادات).

تۆ بلیی ئەمە بوو بیته مایە ئەوہی كە پارتی كۆمۆنستی فەرەنسی، دژایەتی خۆی بۆ شۆرشو یاخیبوونی خویندكاران رابگەیهنیت؟ رۆژنامە ی پارتی كۆمۆنیست بە توندی هیرشی دەكردنە سەرو "جۆرج مارشی" ئەندامی مەكتەبی سیاسی ئەو حیزبە كە دواتر دەبیته سكرتیری گشتی، بە منداڵ و مەزنی بنەمالە بۆرژوازیە گەورەكان ناوہزەدی دەكردن و "دانیال كوهن بندات" یشی بە كەسیكى ئانارشییستو ئاژاوە گیر وەسف دەكرد. ھەر ئەمەش وایكرد لە سەرەتادا سەندیكاكانی كریكاران دوو دل بن لە بەشداریکردن لە رووداوەكانداو بە پیشنیاری مانگرتنی گشتی رازی نەبن.

ھەرچەندە دەست بەجی لە گەل پەيوەندیكردنیان بە مانگرەكانەوہ، بوونە هیژیکى فشاری سەرەكى لەسەر دەسەلاتی سیاسی، بەلام ھەر زوو بە بریاری حیزبە پیشرەوہكەیان وازیان ھیناوە دەستیان بە دانوستان كرد، بەو ئومیدە ی لەو ھەلبژاردنە پەرلەمانیە ی حكومەت بریاری لیدابوو، سوودمەندبنو بەشی خویان كورسی بەرن.

راستە بزوتنەوہی خویندكاران لە خۆرئاوا داواكارى تاییبەتی خۆی ھەبوو، سەبارەت بە چاككردنی سستى

خویندنو سەرپشککردنی خویندکار له هه‌لبژاردنی ئەو بەشو کۆلیژەیی دلخوازی خوێهتی، له‌گەڵ پەيوەندی زانستە کۆمە‌لایەتیه‌کان به‌ داواکاریه‌کانی سستمی سیاسی .. هتد، به‌لام هەر زوو دەست به‌رداری ئەو شتانه‌ بوونو داوای گۆرانیکاری سەرتاسەری و جەوهەرییان دەکرد له‌ واقعدا. له‌بەرئەوه‌ی له‌و قۆناغەدا چینی کرێکاران هەر به‌ تەنها به‌ تەنگ دەسکەوتە‌تایبه‌تی و سەندیکایه‌کانی خوێانه‌وه‌ بوون، ناچار خویندکاران خوین گەرمانه‌ هاتنه‌ سەر شه‌قامه‌کانو داوای گۆرانیان دەکرد.

به‌لام ناییت ئەوه‌شمان له‌ یاد به‌جیت که ئەو بزوتنه‌وه‌ خویندکاریه‌ی جیهانی هه‌ژاند، له‌ پەراوێزی بزوتنه‌ چه‌په‌کانو ئانارشیه‌سته‌کانه‌وه‌ هاتبوو، له‌نه‌وه‌یه‌که‌وه‌ دروست بوو که هۆشیاری به‌ ئەنگیزه‌ی یاخی بوونی خۆی هه‌بوو، له‌ دژی سستمیك هاته‌ئارا که له‌ هه‌موو ئاسته‌کانیدا (سیاسی و کۆمە‌لایه‌تی و مۆرالی) پیرو وشکه‌هه‌لاتبوو. خویندکاران له‌ هه‌موو شت که‌وتنه‌ گومان (ده‌سه‌لات، سستمی دادوه‌ری، زانکۆکان)، له‌ هه‌موو ئەوانه‌ش گرنگتر گومانکردن له‌ ئیمپریالیزمی ئەمریکی.

گرنگترین تایبه‌تمه‌ندی ئەم بزوتنه‌وه‌ خویندکاریه‌ ئەوه‌ بوو، خۆی له‌ چوارچێوه‌ی خواستو داواکاریه‌ به‌چووک و تایبه‌تیه‌کانیدا قه‌تیس نه‌داو خۆی به‌و رووبه‌ره‌ جوگرافیه‌

نەتەوہیہوہ نەبەستەوہ کە سەردەمانیک شۆرشی بۆرژوازی
دروستی کرد، بەلکو ئەم بزوتنەوہیہی کە لە 1968/3/22
بە رابەراییەتی "دانیال کوهین بندت"ی ئەلەمانی سەرپیتی
خۆی گرت، دژی شەری ئەمریکا بوو لە فیتنامو بەر لەو
میژووہش ھاوخەمو لایەنگیری میللەتانی جیہانی سیہەم
بوو ھەر لە جەزائیرەوہ تا کوبا، بەر لەوہی ئەو بزوتنەوہ دژ
بە جیہانیبوونانە ی ئیستا بیئەئارا.

لیرەوہ تیدەگەین کە بۆچی ئەو بزوتنەوہ خویندکاریہ لەو
کاتەدا بە جۆش بوو بۆ شۆرشیکی سەرتاسەری و
ھەمەلایەن، بەمەبەستی گۆرینی کۆمەلگەو
میکانیزمەکانی حوکمکردن. تیۆرستیکی مەزنی وەک
"ئەرنست ماندل" ھەولیکی زۆری بە خەرجدا بۆ ئەوہی
خالی ھاوبەشی نیوان ئەم بزوتنەوہ تیۆریا مارکسیہکە
بدۆزیتەوہ، لە ریی تیگەیشتن لە ناکوکیہ بابەتیہکانی ئەو
کۆمەلگایانە ی خویندکاران خواستی تیکوپییکدانو
وێرانکردنیان ھەبوو.

لەلایەکی ترەوہ شۆرشی خویندکارەکانی فەرەنسا دابراو
نەبوو لە سیاقی جیہانی و ئەو فەزا پەر لە یاخی بوونە ی
زانکۆی شوینەکانی تری ئەوروپای گرتبووہوہ، بە تاییبەت
لە (رۆماو لەندەنو برۆکسلو بەرلین). تەنانەت (برۆکلین) و
زانکۆکانی دیکە ی ولاتە یەگرتووہکانی ئەمریکاش لەم

حاله ته به دهر نه بوون. ده کړیت لیره دا قسه له و بزوتنه وه یاخی
بوونو نارازیاندهش بکهین که له هه مان قوناغدا، زانکوکانی
مه کسکو ولاتی میسریشی گرتوه. به هه موو نه ماندهش
تابلوپه کی سهیرو سه رنج راکیشیان دروست ده کرد.

(به هاری پراگ) که "ته لکسه ندهر دوپچک" له
چیکو سلفاکیا رابه رایه تی ده کردو هه ولیک بوو بو گه ران به
دوای سو سیالیزمیکی هیومانز میدا، به یه کیک له دیارده
دیاره کانی شهسته کانی سده ی رابردوو نه ژمار ده کړیت.
سه ره پای شکست خواردنی ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا
له شهر ی (تنیت) له فیتنامی باشوور، نه مهش نه وه نده ی
تر به ره ی نه وانده ی به هیتر کرد که دژی شهر بوون.
هه رووه ها مانگرتنی کرنگارانی کومپانیاکانی پیشه سازی
نو تو موپیل، له هه ریه ک له ئیتالیا و فهره نساو ته نانه ت
نه له مانیاش.

نه وه ی له ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا ش روویدا،
خه سله تیکی دیکه ی وه رگرت. نه و برینه ی (مه کارسیه ت)
دروستی کردبوو هیشتا ساپیژ نه ببووه وه، هه رووه ها سه ره پای
تپه ربوونی چند ده یه یه ک به سه ر بریاره که ی "ته براهام
لنکو لن" دا سه باره ت به نازاد کردنی کوپله کان، به لام
جیاوازی له سه ر ناستی پیستو رهنگ و روو، به شیکه له
کلتوری نه و کیشوهره تازه یه و نا کوکیه کی ناو نه و

كۆمەلگەيە. شىكستى بەردەوام لە شەرى قىتنام،
كارىگەرى خراپى خۆى لەسەر كۆمەلگەى ئەمريكى و
تەواوى جىهان جىھىشتىبوو.

لەم سەرۆبەندەدا بزوتنەوہى (شىرە رەشەكان)، وەك
پەرچە كەردارىك لە بەرامبەر تىرۆركردنى سەر كەردەى رەش
پىستى ئەمريكا "مالكۆم ئىكس" دروست بوو. سالىك
دواى ئەوہ خۆپىشاندا وىلايەتى شىكاگوى گرتەوہ،
مانگرتن لە لۆس ئەنجلۆس دەستى پىكردو دژايەتتىكردنى
شەرى قىتنامىش زياتر جولەى شەقامەكانى گەرمتەر
دەكرد. لە رۆژى چواردەى نىساندا بانگەوازخوазى
ناتوندوتىژى "مارتن لوتەر كىنگ"ى رەش پىست تىرۆر
كرا. لە پىنجى حوزەيراندا سىناتۆر "رۆبەرت كەنەدى" بىر
سەرۆكى پىشوتى ئەمريكا "جۆن كەنەدى" تىرۆركرا.

من پىموانىە ئەوہى لە جىهاندا روویدا، دابراو بىت لەم
رووداوانە. نرىكەى هەفتەيەك دواى تىرۆركردنى "رۆبەرت
كەنەدى"، تانكو زرىپۆشەكانى "شارل دىگول" چوونە ناو
زانكوى سۆربۆنەوہ، بە مەبەستى رىگرتن لە ياخى بوونى
خویندكارانو كۆتايەينان بەو خەونى گۆرانخوазىەى بوو
بووہ مەراقى گەورەى نەوہى شەستەكان. دىموكراسى
فەرەنسى كۆى لەوہ نەكرد لە چركە چارەنووسسازەكاندا،
تانكو زرىپۆش بنىریتە سەر شەقامەكان، رەنگە هەر ئەمەش

ھانى سەرکردايەتى يەكپەتە سۆڧىيەتى جارانى دايتتا تا لە
بيستو يەكى ئابى ھەمان سالدا، تانكو زىڧو شەكانى
پەيمانى وار شو ڧەوانەى چىكو سلوڧا كيا بكات، بو
سەر كوتكردنى ئەو بزوتنەو ە چاكسازىيەى بە ناوى (بەھارى
ڧراگ) ەو خوى ناساند.

ليژەدا زور بە ئاسانى دەتوانىن سەرنجى ئەو بەدەين كە
دەولەتى تۆتاليتارى بەسەر خەونو خۆزگەى گۆڧرانو
مروڧەكاندا زال بوو. دەر كەوت ئەو دەولەتانه سەربارى
جياوازيان لە رووى ئايدىو لۆژىيەو، بەلام ھىچيان دەست
لەو ناپار ئۆن سەركوتى نەيارەكانيان بكنو ئەو دەنگانە
خەفە بكن كە جياوازتر دەخوئىن. ئەگەر سىنارىيوى
ڧۆمانى (1984) "جۆرچ ئۆرۆيل"، بەرووداوەكانى سەر
گۆڧرەپانى واقع بەراورد بكنىن، دەبينىن زور شتىكى
كرچو كالە، چونكە بينيمان لەو قوناغەدا چۆن چۆنى
ڧاپەرپىنەكانى خوئىندكارانو ئاقارە مروڧگەريەكان
سەركوتكرانو ئازادىيەكان زىندەبە چالكرانو خەونە
گەرەكانى نەوہى شەستەكان لە بار برا. خەونى ئەو
نەوہىيەى درووشمى (برووخى) دەولەتى ڧۆلىسى و ياخى بوون
بەر لە ھەر شتىكى دى) بەرز كرددبوو ەو، بە مەبەستى
گۆڧرىنى دنيا يان وەكى "جان ڧۆل سارتەر" دەيوت. (بو
بەرفراوانكردنى ئاسوى ژيان، ھىندەى بكرىت).

بەم پىيە بزوتنەوەى خوئندكاران تەنھا بەرھەمى
گۆرانكارىيە خىراو لەناكاوەكانى كۆمەلگاكانى خۆرئاوا
نەبوو، ھىندەى كردنەوەى دەرگای ترو ئاسۆى تازە بوو بە
رووى مەرۆقى ھاوچەرخدا كەتىنى ئازادى زياترو زۆرترو
بوو. بزوتنەوەى خوئندكارى وەك چۆن دەستى ھەبوو لە
قوولكردنەوەى جىابوونەوەو دابرانى تيۆرى و سياسى لە
نيوان پارتە كۆمۆنىستىيە كلاسىكيەكانو رۆشنبىرەكانيدا،
ئاوھاش رۆل و كاريگەرى ھەبوو لە گواستنەوەى بزوتنى
فيكرى و فەلسەفى لە ناوھندى ئەوروپاوە بەرھەو كەنارو
وابەستەبوون لە گەل خەباتى شۆرشگىرانەى گەلانى
جىھانى سيھەم، كە لە جەزائىرەوە درىژر دەبوووە بەرھەو كوباو
قۇتنامو شوئنەكانى دىكە.

ئەم بزوتنەوەيە وەك چۆن دەستى زۆرىك لە بزوتە
چەپەكانو بىريارانى خستە روو، بە ھەمان شىوھش توانى
دۆگما بوونى ئايدىئۆلۆژى چەندىن تيۆرياي كۆمەلايەتى و
فەلسەفەش رابگەيەنيت. لەو سەردەمەدا ھەر بە تەنھا
ماركسىزم پىنگەى خۆى نەدۆراند، بەلكو لە گەلشىدا
بوونگەرايى "سارتەر"و بوونىادگەرى "فۆكۆش" گەيشتنە
بنبەست، بەلام بوونگەرايى و بوونىادگەرى توانيان ئاسۆى
مەعريفى تر لەبەردەم خۆياندا بكەنەوەو لە ژىر چەترى
ليكشىتالكردندا درىژرە بە رەوتى خۆيان بەدەن. ئەوھتا

كەسپكى وهك "جاك دېرىدا" ھەر بەھەندەھە ناوھستىت كە رەخنە لە تيۆريا باوھكانى وهك ماركسىزم بوونىادگەرى بگرىت، بەلكو راشكاوانە داواى ليك شىتالكردى ناوھندچىتى ھەرووپى دەكاتو دەخوازىت بەرەو كەنار برۆين، لەمەشدا ھەو سەرمەشقو دەست پىشخەر بوو.

"دېرىدا" كە پشت بە تيۆرياي دابراو كووتايھىنان بە مېتافىزىك دەبەستىت (وهك ھەوى نىچە باسى لىدەكرد)، لە ھەولى تىكوپىكدانى ھەقىقەتدا بوو بە مانا مېتافىزىكىيەكەى، لەگەل تىكدانەھوى واقع بە مانا پۆزەتھستىيە ھەمبىركىيەكەى، بو ھەوى زمان بگەرپىنىتھەھە بو سەنتەرو بىكاتە چەق لە پرۆسەى بىركردنەھەو نىو لىكدانەھەدا. ھەموو ھەمانەش لە پىناو برىنى ھەو پەيوەندىيەى نىوان زمانو ھەرچى ھەو شتانەى دەكەونە دەرەھوى زمانەھە.

ھەگەر بوونىادگەرى لەسەر ھەو ئايدىايە چى بوو بىت كە باس لە بالا دەستى لۆژىكى بوونىاد دەكات بەسەر مرؤف و گۆرانكارىيەكانەھە، ھەوا دەبىنين رووداھەكانى 1968 جەخت لە ھىزو نەگۆرى بوونىادى دەسەلاتى سىياسى دەكاتەھە لە فەرەنساو شوئىنەكانى دى، واتە دەسەلاتى دەولەت لە بەرامبەر ھەر ئۆپۆزىسيۆنىكدە. ھەر ھەمەش "مىشىل فۆكۆ" و "جىل دولۆز" و تەنانەت "سارتەر" و

"رۆجی گارودی" و "تيف مؤنتان"ی ناچار کرد، پیڭگی تیوری خویان بگۆرپنو دابهزنه خواری بۆ بینینی ئەو خۆیندکاره مانگرتوانه ی لهسەر شهقامه کاندان بوون.

له پای ئەم گۆرانکاریانه، دهست به جی ئاسۆیه کی فراوان له بهردهوم بهرهو پیشچوونو گه شهکردنی زانسته مروڤایه تیه کاندایه کرایه وه. لیڤه وه ئاقارگه لیکی تازه له گه "فۆکۆ" و "دۆلۆز" له بواری فهلسه فه داو "رۆلان بارت" له بواری رهخنه ی ته ده بیداو "کلودلیفی شتراوس" له بواری ئەنسرۆپۆلۆژیادا، سه ریهه لداو تیکرا ئەمانهش وه ک خیانه تیک له فیکری کلاسیکی خۆرئاواو چه مکی ناوه ندچیتی خۆرئاوا سه یر ده کران.

له مباره یه وه "جاک دیریدا" ده لیت: (سه رووه ختیک ده ستمدایه ره خنه گرتن له ناوه ندچیتی ئەقلی ئەوروپی، پالنه ری سه ره کیم ئەو شتانه بوون که له سه ر ده ستی کۆلۆنیالیزمی فه ره نسێ له جه زائیر روویاندا بوو. من هه ستم ده کرد به نیسبه ت ئەوروپاوه من په راویژنشینم، له به ره وه ده توانم په رسیاری نوێ ئاراسته ی کلتوری ئەوروپی بکه م. بۆ ئەم مه به سته ش میتۆدی لیکشیتا لکردنم دامه زرانده، تاییه تمه ندی ئەم میتۆده ش له وه دایه که هه لده ستیت به لیکشیتا لکردنی ته واوی داخرانه فیکریه دیرینه کانو سه رجه م ده مارگیریه تایینی و نه ته وه یی و ئیتنیکیه کان).

له دواي خاموشبووني شوپشي خوئندكاران، چهندين بزوتنهوه له نهوروپا سهريان ههلا، لهوانه بزوتنهوهي فيمينيزم له گهلا "سيمون دي بوڤوار" كه دواچار رپيگهي پيدرا كتيبهي (رهگهي دووهم) به چاپ بگهيه نييت. ههرووها بزوتنهوهكاني ژينگهو پارتو سهوزهكان سهريان ههلا "دانيال كوهن بندا" يش پهيوهندي پيوه كردنو هه نوو كه نهو نوينهري سهوزهكانه له په رله ماني نهوروپا. دواتر پرۆسه كه به شوپشي سيكسي گهيشتو بووه مايهي گه رانهوه بو لاي "وليهم رايش" دواي دوو دهيه له مردني. تهنانت ههنديك پييان وايه يه كه مين بليسي بزوتنهوهي 22ي ئادار، به ليكچه ريكا له (نانتير) دهريارهي "رايش" دهستي پيكره كه داواي ده كرد به شي ناوخوي كورانو كچان له زانكو جيا نه نييتو تيكله به يهك بكرين.

ههرووها شوپشي خوئندكاران له دواي خوي، بووه مايهي دروست بووني چهندين ئاقاري تازه له بواري فيكرو كلتورو تهنانت سينه ماشدا. به شيك له رابه راني نهو شوپشهش گهيشتنه كورسي دهسه لات، يه كيكا لهوانه "دانيال كوهن بندا"، كه ناسراوه به "دانيه سوور" له كاتي خويدا به تو مه تي ئازاوه گيپري له زانكو دهركراو، نيستا بوته "دانيه سهوز" و نه نامي په رله ماني نهوروپيه.

هاوکات "بیرنار کوشنەر" پۆستی وهزیری دهرهوهی
 فهره‌نسای له ده‌ستدایه‌و وه‌کی نه‌ویش پيشتر "يوشکا
 فيشه‌ر" وه‌زیری دهرهوهی نه‌له‌مانیا بوو.

"نه‌رنست ماندل" دهره‌ق به‌ رووداوه‌کانی سالی 1968
 ده‌لیت: (خویندکاران له ده‌ست ده‌سه‌لاتی زانکوو کو‌مه‌لگه
 چارپس بووبینو مه‌سه‌له‌که په‌یوه‌ندی به‌و ژینگه‌ داخراوه‌ی
 زانکوو سستمه‌ نه‌زو‌که‌ی خویندنه‌وه هه‌بوو، به‌ تايبه‌ت له
 بواری زانسته کو‌مه‌لایه‌تیه‌کاندا). بو‌چوونی "دانیال کوهین
 بندت"یش که رابه‌رایه‌تی یاخیبوونی خویندکارانی کرد له
 زانکووی (نانتیر)، جیاوازی له‌گه‌ل نه‌و بو‌چوونه‌ی
 "ماندل"دانیه‌و نه‌ویش جه‌خت له بوونیادی ده‌سه‌لاتخوازانه‌ی
 زانکوو داخرانی نه‌و ژینگه‌یه ده‌کاته‌وه، به‌لام پییوايه
 دایناموی رووداوه‌کان شتیکی دی بوو، له‌مباره‌یه‌وه ده‌لیت:
 (ئیمه‌ زیاد له پییوست گه‌شبین بووین به‌ پاشه‌رۆژ، ته‌مه‌ش
 وا ده‌کات نه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ی ئیمه‌ جیاواز بی‌ت له‌وه‌ی له‌م‌رۆدا
 ده‌یبینین، ئیستا ترسو نیگه‌رانیه‌کی زۆر هه‌یه... نه‌وه‌ی
 68 ده‌یویست شو‌رشیکی کو‌مه‌لایه‌تی به‌رپا بکاتو به‌گژ
 ده‌سه‌لاتدا به‌چیتته‌وه‌و هه‌رچی سه‌ربه‌ سستمی کۆن بی‌ت له
 ناوی به‌ریت، به‌لام له‌م‌رۆدا گه‌نجانو نه‌وه‌ی نو‌ی هه‌یچ
 خواستو ویستیکیان نییه‌ بو‌ گو‌رینی جیهانو بگه‌ره
 ده‌توانین بلین، توانای نه‌وه‌یان نییه‌ خه‌ونی گه‌وره‌ بپینن).

ھەر دەرھەق بەم مەسەلەيە "ھانز کریستیان شترۆبلە"،
یەکیک لە پارێزەرانى چەپى ئەلەمانى لەشەستەکاندا دەلیت:
(بۆچوونى زال لەو سەردەمەدا ئەو بوو کە دەبیئت
شۆرشیکی ھەمەلایەن لە کۆمەلگەدا بکریت، ئەمەش ئەو
شتەيە لەمڕۆدا نایبینین. رەنگە لیرو لەوئى خۆپیشانان لە
دژی پەلاماردانى عیراق لەلایەن ئەمەریکا
ھاوپەیمانەکانیەو بێنین، بەلام بێگومان شتیکی لەو جۆرە
ئامانجى شۆرشى کۆمەلایەتى نییە یان خواستى ژێرو
ژوورکردنى سستى حوکمرانى نییە لە خۆرئاوا یاخود لە
ولاتە یەكگرتووەکانى ئەمەریکا. خەم و خولیاى گەنجانى
ئێستا زیاتر خەمى فەردى و تاکە کەسیەو بە زۆریش
پەيوەندى بە مەسەلەى مادەو گوزەرانەو ھەيە).

ئایا ئەمە کۆتایهاتنى یۆتۆبیاو نەمانى ھەموو ویستو
ئیرادەيەكە بۆ خەوینین بە دنیايەكى جوانترەو، یاخود
کۆتایى میژووو ەك ئەوہى ھەندیک باسى دەکەن؟ وەلام
ھەر چيەك بیئت، ناچارین دان بەوہدا بنیین کە دۆخى ئێستا
لەسەر ئاستى تاکە کەسو خەباتى گەلان، زۆر تراژیدی
ترەو تۆتالیتاریزمى دەسەلات (ھەرچەندە چارشىوى
دیموکراسیىش بەسەر خۆیدا بدات)، ویستى گۆپرانى بەرەو
دنیايەكى مروّفانە ترو جوانترى لەناو برد. ھەر بۆیە ئێستا
پۆژانە پیچکە زەبەلاحەکانى ئابورى بەردەوامو زۆر

بیرەحمانە دەمان ھاریت، ئەم پرۆسە یەش زۆر بە زەقی لەو
ولاتانی جیھانی سیھەمدا دیارە کە ئیمە پۆلە ی ئەو
ولاتانەین.

شورشى ٲايارى 68 ميراتييه كى مه حال

هاشم سالح

ئەو كىتەپ بە دىل بوو كە بەم دوایانە توپتەرى
فەرەنسى "جان بىر لوگوف" بە چاپى گەياند. ناوئشانى
كىتەپكەش ئەمە بوو: (شۆرپىشى ئايارى 1968،
مىراتىدەكى مەھال). "لوگوف" لە يەك كاتتا كۆمەلناسو
فەيلەسوفە، ھەرووھا مامۆستايە لە زانكۆى پارىسى
يەكەم توپتەرىشە لە سەنتەرى نەتەوھىيى بۇ توپتەرىنەوھى
زانستى.

نوسەر لەم كىتەپدە بە دووروودرپتەرى باس لەو بىرئارانە
دەكات كە دواتر بە فەيلەسوفانى پۆست مۆدېرن دەناسرېن،
واتە: "مىشىل فوكو و جىل دولوزو فىلكس گاتارى" و
چەند بىرئارىكى دىكە. ئەمانە لەو كەسانەبوون كە لە
شۆرپىشى خويندكارانى 1968دا بەشداربوونو پشتىوانيان
لەيدەكرد. ھەرووھا تېزەو بۆچوونى چەپى پەرگىريان
تەبەنىكردو رەوايەتى فەلسەفىان پېبەخشى. "جان لوگوف"
پېئوایە ئەو شۆرپەشى لە ئايارى 1968 لە دژى
رژىمەكەى ژەنەرال "شارل دىگول" تەقىوھە، گەورەترىن
رووداوى سىياسى و كۆمەلەيەتتە كە كۆمەلگەى فەرەنسى
لە دواى سالى 1945 بەخۆيەوھە بىنىبىت.

ئەستەمە لە پۇشنىبىرىيى ھاوچەرخى فەرەنسى و تەنانەت لە
كايەى سياسى ئەو و لاتە حالى بىن، بەبى ھەلۆستە كوردنىكى
قوولا لە ئاست ئەو رووداوەدا، بەلام ئىستاو دواى تىپەربوونى
ئەو ماوہ زۆرەش بەسەر رووداوەكەدا، كەچى كۆمەلگەى
فەرەنسى ھىشتا بەباشى بۆى قوت نەچووہو وەكو پىويست
مامەلەى لە گەلدا نە كرووہ. بەپىچەوانەى رووداوە مېژوويى و
شۆر شەكانى رابردووہو، دەبىنين مىراتى ئەم رووداوە گرنگە تا
ھەنووكەش مەحالە.

بۆ ئەوہى لە كاريگەرييە قوولەكانى ئەم رووداوە لەسەر
فەرەنساى ھاوچەرخ تىبگەين، پىويستە بگەرپىنەوہ بۆ سەرەتا
يۆتۆبىيەكەى و بۆ نوشستەھىنانى و پاشانىش بگەرپىنەوہ لای
ئەو سالانەى ئەنگىزە توندوتىژەكانى كەوتنە جوولەو وەرگۆرا
بۆ ئاقارىكى چەپرەوانەى پەرگىرى زەبەلاح. ئەمپرو دواى
تىپەربوونى چل سال بەسەر ئەو رووداوەدا، كاتى ئەوہ ھاتووہ
بەشىوہىەكى رەخنەگرانە ھەلبەسەنگىنين، بۆ ئەوہى پەندو
ئەزموونى لىوہرېگرين. بۆ ئەوہى ئەم كارەش بكات، نووسەرى
ئەم كتيبە بەدووروودريژى لە ئاست گەرە بىريارانى ئەو
قوناغەدا ھەلوەستە دەكات، بەتايبەت لە ئاست "ميشيل فوكو" و
"جيل دولوز" دا. وەكو ئاشكرايە ئەم دوو فەيلەسوفە تىكەل بە
بزووتنەوہىەكى كۆمەلايەتى رادىكال و توندوتىژبوونو
بزووتنەوہكەش دەيويست ھەموو شتەكانى رابردوو، لە بىخ

ھەلکەنیت، واتە خودى مۆدىرنە لە بنج و بناوان دەربھینیت. ھەر
لەبەر ئەمەش بزوتەكەيان بە فەلسەفەى پۆست مۆدىرن
ناوزەدەكرا.

ئەم دوو بىرمەندە چوونەو بە گز شكووى دەولەتو سیستمى
خویندزو كۆمەلگەو دامودەزگاكانداو ويستيان وابوو ھەموو شت
لە پەگ و ریشەو ھەلکەنن. ھەرچەندە بزوتنەو ھەلکەيان لەرووى
سیاسیەو شکستى ھینا، بەلام بیروبووچوونەكانیان چوونە ناو
تەواوى جومگەكانى كۆمەلگەو. بیگومان ئەو بیروبووچوونانە
لە سەرەتادا لایەنیکى تازادىخوازانەى ھەبوو، بەلام دواتر
وەرگۆردرا بۆ جۆرىك لە چەپى ھەرزەكارانە يان بۆ
عەدەمیەتیکى نیچەویانە. بەجۆرىك بوو مایەى ھەرەشە بۆ
سەر ئەو بەھاو بنەمایانەى كۆمەلگەى ئەوروپى لەسەر
دروست بوو بوو. مەترسى فەلسەفەى پۆست مۆدىرنیش لیرەو
سەرچاوە دەگریت. پۆست مۆدىرن لە سەرەتادا قەشەنگ و
سەرنجراکیش دەبىنریت، لى لە راستیدا مەیلیكى ئانارشىستى
ویرانکەر بۆ مروف و كۆمەلگە لەخۆ دەگریت.

نووسەر لە بەشىكى كتیبەكەیدا دەلیت: (لایەنیکى ئەو
شۆرشە مەزنەى خویندكاران كە فەرەنسای ھەژاند لە دژى
دامەزراوەى پزىشكى دەروونى بوو، واتە ھەر بە تەنھا لە دژى
دامەزراوەكانى پەرووئەردەو خویندى بالآ نەبوو. لەمەشدا ويستى
ئەو ھەبوو چاوە بە چەمكى دیوانەیی و لاداندا بخشینریتەو).

لەمەدا لەسەر ھەق بوو، پەلاماری ئەو شیوازە بەسەرچوانە
بدات کە لە نەخۆشخانە دەروونییەکاندا پەپرەودەکرا. ئەو شیوازە
سەرکوتکەرانی ھەموو ئەوانی ئافەرۆز دەکرد کە پێودانگە
ئەخلاقى و ئەقلانییەکانى ئەو سەردەمەیان بەسەردا
نەدەچەسپى.

لەم سەرۆبەندەدا توێژینەو سەرمەشقەکانى "فۆکۆ" و
"دولۆز"، رۆلیان ھەبوو لە گۆرپى دیدگای کۆمەلگە
بەرامبەر بە دیوانە و دیوانەیی، ئەویش لەرپى بەرفراوانکردنى
زیاترى چەمكى عەقل خۆیەو. توێژینەوکانى ئەوان گومانى
خستە سەر ئەو جیاوازی و لیکجیاکردنەویە لەنیوان مەرۆفى
ئاسایى و مەرۆفى ئاسایى، بەو پێیە مەرۆفى ئاسایى
پراپرەونى نییە.

بەمجۆرە ئەو قەناعاتە زالانى کۆمەلگەى فەرەنسى
کالبونەو ئەو بروویە ھاتە ئارا کە ھەموو مەرۆفیک لەناخیدا
بەریک دیوانەیی شاراوو پەنھانى تێدایە.. واتە مەرۆف وەك
ئەوێ مەزەندەى دەکەین، ھەر ھەمووی عەقل و ژیری نییە.
تەنانەت کۆمەلگەش لە ھەندى ھێزى نائەقلانى بەدەر نییە کە
لە ھەناویدا گینگل دەداتو ھەندى جاریش ئەگەر دەرفەتى
بۆ رەخسا، ئەوا دەتەقیتەو سەر دەردینیت، کەواتە ئاسانە
ئەوانى دى بە شیتى تاوانبار بەکەینو لافى ئەو لێبەدەین کە
تەنھا خۆمان ئەقلمان سەلامەتەو ھیچ کەموکورییەكى نییە.

لايەنى ئازادىخوازانه لە فەلسەفەى "فۆكۆ" و "دولۆز" ئىش
لېزەدايە، ئەو ئىش چاوخشاندىنەويە بە چەمكى دوگماتىستى
بەرتەسكى ئەقلدا.

ئەم پەخنە كەردنەى پزىشكى دەروونى تەقلىدى، ھەر بەتەنھا
فەرەنساي نەگرتەو، بەلكو بە ئىنگلتەراو ئىتالىا و لاتانى
دىكەش گەشت. بۇ نمونە ھەردوو پزىشكى دەروونى "دايقد
كۆپەر" و "رۆلاندى لىنگ"، رۆلېكى گىرنگيان لە پەخنە كەردنى
نەخۆشخانە دەروونىيەكانى ئىنگلتەرادا بىنى، لە گەل
سەركۆنە كەردنى ئەو شىوازە دىسپۆتىزمى و دواكەوتووى بۇ
چارەسەركەردنى نەخۆشى دەروونى پەپرەو دەكرا. دەكرىت ھەمان
شت دەربارەى زاناي دەروونى، "فرانسىسكو بازا گلىاش
بووترىت لە ولاتى ئىتالىا. لە فەرەنسا ھەردوو پزىشك "جان
ئۆرى" و "فېلىكس گاتارى"، كلىنكىيەكى دەروونيان كەردەو بۇ
چارەسەركەردنى نەخۆشىيە دەروونىيەكان، بەلام بە ستايلېكى
تەواو جىاوازتر لەو شىوازە باوانەى لە كلىنكى و نەخۆشخانە
تەقلىدىيەكاندا ھەبوو.

ئەو دوو پزىشكە دەرگاي كلىنكىيەكانيان بەرووى دەرەوەدا
كەردەو و ئەو پەيوەندىانەيان گۆرى كە لەنيوان پزىشكو نەخۆشدا
ھەبوو، ھەرووھا مافى قسەكەردىيان داىە ديوانەكان خۆيانو
ئەوانەى حسابى شىتو ديوانەيان بۇ دەكەردن. بەمجۆرە
پەيوەندى ئىنسانى، شوئىنى ئەو پەيوەندىيە نادروستو

ناهاوسهنگى گرتوه كه پيشتري له مامهله كردنى نهخوشى
دهروونيدا له تارهدا بوو. نه مەش بوخوى به شوپشيك له بواری
پزیشكى دهروونيدا نه ژمار دهكرا. نهو تيؤريزه فلسه فييهى
رهوايه تى فكرى به بهرى نه م شوپشه دا كرد، له دوو كتيبدا
به رجه سته بوو، يه كه ميان (ميژووى ديوانه يى له سهرده مى
كلاسيكدا) كه "ميشيل فوكو" نووسيوه تى، له گه ل كتيبى
(نه تى ئو ديب) كه به ره مى "فيليكس گاتارى" و "جيل
دولوز". كتيبى يه كه ميان سالى 1961 چاپ كراوه دووه ميان
سالى 1972.

له (ميژووى ديوانه يى) دا، "فوكو" له ته وارى نهو
ديكوميئتانه دهكولتتوه كه په يوه ندييان به ديوانه يى و
نه خوشخانه نه قلى و دهروونيه كانى نه وروپاوه هه يه. نهو
ديكوميئتانه ش له سهرده مى رينيسانسه وه (كه ده كاته سهدى
شانزه) ده ستيده كات تا سهدى نوزده هه م. نه مەش بوخوى
ديكوميئتيكى گه و ره و زه به لاهه و "فوكو" به بليمه تى خوى
توانيوه تى شه نو كه وى بكاتو به ستايليكى زور به رزو جوان
له باره يه وه بنووسيت.

"فوكو" له رپى گريدانى پزيشكى دهروونى به دامه زراوه ي
چاره سهرى نه قليه وه كه له ژير پهرده ي پيشكه وتنى زانستدا،
خه سله تيكي ديسپؤتيزميانه ي وه رگرتبوو، رووى راسته قينه ي
نهو بوچوونه ي ناشكرا كرد. هه رووه ها پهرده ي له رووى نهو

مامەلە درپندانەيە ھەلمالى كە پزىشكە دەروونناسەكان، بۇ چارەسەرى نەخۆش دەيانگرتەبەر. ئەمەش بۇ ھەمووان بوو سكاندال و ئابرووچوونىك كە قابىلى قبوولكردن نەبوو، بەلام ئەم كتيبە گرنگە لە كاتى خۆيدا، ھەر لە سيبەردا مايەووە ئەو ناويانگەي پەيدا نەكرد كە شايانى بوو. ماوەى ھەوت سالىك لە سيبەرو بیدەنگيدا مايەووە، تا شۆرشيى ئايارى 1968 تەقيەووە. ئەو كات رۆشنبيران لە پادەي گرنگى و بايەخى كتيبە كە ھالى بوونو تيگەيشتن، چ رەھەنديكى رادىكالانەي لەخۆ گرتوووە. ليرەو بە ھەزاران خويندكارى زانكۆكان كەوتنە خويندەنەو، لە چوارچيۆەي ئەو ديدگا رەخنەييە رادىكالييەي بۇ كۆمەلگەو دامەزراوەي پزىشكى دەروونى. ئەوانەي كتيبەكەيان خويندەو، پييانوابوو ئەو نەك كۆدیتايەكە بەسەر چارەسەرگە ئەقلى و دامەزراوەكانى پزىشكى دەروونيدا، بەلكو شۆرشيىكە لە دژى تەواوى مەعريفەكانو دەسەلاتى دامودەزگايى.

لەلايەكى ترەو كتيبەكەي "جیل دولۆز" لە پال كتيبەكەي "ميشيل فوكو"دا، بەشداربوو لەو رەوتە گشتييەي داواي ئازادكردنى ھەزو ئارەزووكانو لابردنى ئەوسانسۆرە سەركوتكارانەي دەكرد كە ئەقل لە دژى خەونو خۆزگەكانمان پەيرەوى دەكات. (دلوۆز) لەو كتيبەيدا ھەندى لە بەلگە نەويستەكانى "فرۆيد" لە بوارى دەروونشيكاريدا دەداتە بەر

رەخنە، بەتايىبەتى (گرىنى ئۆديب)، ھەر لەبەرئەوەش (ئەنتى ئۆديب) بوو بە ناونىشانى كىتئىبەكە، واتە ئەنتى دەروونشىكارى كە دەيەوئىت ئارەزوو دەستەمۆبكات ياخود نىنۆكى بكات.

ھاوكات لەو كىتئىبەدا "دولۆز" رەخنە لە ستايلى نووسىنەكانى "جاك لاكان" و بۆچوونە ناچىزەكانى ھەندى لە ھەوادارانى دەگرىت. بەمجۆرە كىتئىبەكەى "دولۆز" و "گاتارى"، وەك باھۆزىكى تازەى ئازادىخوازنە تەماشاشا دەكرا. دواچار تەواوى ئەو فەيلەسوفانە چوونە ناو شەرىكى سىياسىيەو، دژ بە سەركوتکردن (واتە سەركوتکردنى چەپەكانو كرىكارانو زىندانىانو پەراوئىزخراوەكان). لە بەرامبەرىشدا بوونە پالېشتى ئەو ھىزە نارازىانەى لە دژى دەسەلات كاريانەكرد.

لێرەو چەپى پەرگىر كەوتە قۆستەنەو ھەلگرتنەو ھى بىرووبۆچوونى ئەو بىريارانەو كەوتە ساناكردنەو ھىانو گۆرپىنيان بۆ درووشم گەلنىكى دۆگمايانە، وەكو ئەو ھى بەردەوام روودەدات. بەلام داخۆ ئەو ماناى ئەو دەگەيەنىت كە "فۆكۆ" و "دولۆز" و "گاتارى"، لە ھەموو بەرپرسىيارىتئىيەك بە دوورن؟

كىتئىبى (ئەنتى ئۆديب) ى "جىلّ دولۆز" و "فيليكس گاتارى"، دەروونشىكارى بە خەساندنو سەركوتکردنى ناخودئاگا تاوانبار دەكات. ئەوان پىيانوايە دەروونشىكارى بەشدارە لەو پرۆژە گشتىيەى بۆ سەركوتکردنى ئارەزوو كاردەكات، گرئى ئۆديب كە "فرۆيد" لە شروڤەكردنى بابەتى

سيكسدا جهختى له سهر دهكاتوه يان ليبيدو كه نارەزوو
سەركوت دەكات، له رپى ملكەچ پيكردى بۆ ياساى
نەخلاقى كه بالادەستە له كۆمەلگەدا، يان له رپى
هەستپيكردى بەوہى گوناو تاوانى كردوو، چاكترين
بەلگەيەكە. دەروونشيكارى كه له سەرەتاكانيدا رادىكالانە بوو،
دواتر گۆراو بوو بە پرۆژەى له قالبدانى حەزو نارەزووكان، بوو
بە بيرو بروواى سيستمى سەرمايەدارى تا شوينى بيرو باوهرى
نايينى بگريتهوہ.

دەروونشيكار ناخودئاگا له قالبەداتو خۆى دەكاتە
قسەكەرى رەسمى بە ناوى ئەوہوہ، واتە خۆى دەكاتە پەسپۆرىك
بۆ شروڤە كردنو ليكدانەوہى ھەموو ئەو شتانەى نەخۆشەكە بە
خەيالدا دايەتو بيريان ليدەكاتەوہ. تەواوى ئەو شتانەش لە رپى
گەراندنەوہ بۆ ميتۆدە تايبەتییەكەى خۆى و ئەقلىەتى تايبەتى
خۆى دەگيريتەوہ، ليرەوہ ھەرچى شتيك لە قسەكانى نەخۆش
لە گەل دیدگای خويدا يەك نەتەوہ لاياندەباتو دەيانسريتەوہ.
ھاوکات كەمترين ھەلەو لادانىك لە نەخۆشەكە رووبدات،
دەستبەجى دەروونشيكارەكە چاوى دەخاتەسەرو وەك
نەخۆشییەكى راستەقینە سەيرى دەكات!

واتە دەروونشيكار دەبيتە پۆليسيك ھەرچى حەزو نارەزووى
نەخۆشەكەى يان ھەموو جوولەو بزوتنيكى سەركوت دەكاتو
حالەتەكەى وەك نەخۆشییەكى ترسناك لە قەلەم دەدات! لە

كاتيڭدا كۆي ئەو شتانه ئاسايىنو ئەو جۆرە مامەلە سەختانە
ناخوازن. كى ھەيە ھەندىچار لە ھەلسوكەوتى سەيرو سەمەرە
بەدەرىيەت؟ كى لە ھەندى گرى و وپىنەكارى بەدەرە؟ بۇ دەيىت
ھەموو لادانىڭمان لە شتە باوھكان پىسەيرىيەتو سەركۆنەي
بەكەين؟ كەي ئەو رۆژە دىت ئەقلمان فراوانبەكەين، بۆئەوھى
ھەلەي ئەوانى دى و رەفتارە سەيرەكانيان قبول بەكەين،
يىتەوھى بە نەخۆشى يان شىتيان بەدەينە قەلەم؟

ٹایا ٹہگہری رودانی 68 تر ہھیہ؟

عہدولسہلام بن عہد لعالی

لەدوای ئایاری 1968، فەرەنسا ناوبەناو
دووچۆر بزواتی یاخیبوونو ناپەزایی نیشاناندانی بەخۆیەوه
بینیوو.

چۆری یەكەمیان، بەهیچ شیوەیەك بۆی گرنگ نەبوو
بەئاراستەیی میژوودا هەنگاوینیت یاخود مانایەك بەمیژوو
بدات، بەلكو لەهەولێ ئەوەدابوو مانایەك بەژیانی تایبەتی
تاكەكەس ببەخشیت. لەناو ئەم چۆرە بزوتنەوانەدا تاكەكەس
وەکی كریكاروو كەسیكی بەرھەم هێن داكوکی لەخۆی
نەدەکرد، بەلكو وەك مەروئیک كە مافی ئەوەی هەیه
لەخزمەتگوزاری تەندروستی و شوینی نیشتهجیبوونو
رۆشنیری و چێژو خۆشیهكانی ژیانی دنیای مۆدیرن
بەھرەمەندییت.

ئەمە ئەوەناگەیهنیت كەناكوکی نیوان كریكاروو خاوەنكار
چارەسەری یەكجاری بۆكراوه، بەلكو چارەسەرکردنی ئەو
كێشەیه هەنووكە لەرێی دانوستانو گفتوگۆو دەكریت، زیاد
لەوەی بەخۆپیشاناندانو ناپەزایەتی دەبرین بییت. ئەمەشە
وادهكات پشیوی و ئاارامیی، بگوازیتەوه بۆناو كایە
كۆمەڵایەتیە تازەكان.

دووم جوړی بزوتنهوه نارازی و یاخیهکان، نهوهیه کهزوری
 گهړهکو ناوچهکانی پاریسو شارهکانی تری فدره نسا له ماوهی
 جیاجیادا بهخویانهوه بینیهوه. نهوهی تایبتهتمندی نه م جوړه
 بزوتنهوانهیه، نهوهیه کهتهنها گوزارشت لهناکوکی
 کومه لایهتی و کیشهو مملانیی سیاسی ناکات، بدلکو لهوهش
 تیدهپه پرنیت تاده بیته (پرسی شوناس)، پرسیک نهو گه نجانہ
 دپهیننه نارا که له سهر کلتوری خورثاوا دهژین، بهلام نهله
 که له پووری فدره نسیهوه سهرچاوه ده گرنو نهله له که له پووری
 ولاتانی سهره کی خوشیان. نه مانه له کلتوری گیتوکانی ولاته
 یه کگرتوهکانی نه مریکاوه نزیکترن. ههر نه مه شه ده توانیت
 بهرچاو روونیمان بداتی که بوچی نه م بزوتنهوانه له کاتی
 ده ستپیکردنی یاخیبوونیا ندا، نه گه یشتنه ناستی بهر زکردنه وهی
 درووشمو به زوری وهک نازه وهیه کی که روو لالانه مانه وه
 که له هه موو که ره سته یه کی شوپشگی پرا نه بیبه شبوون.
 نهو به دوا د اچوونانه ی دواتر له سهر نه م جوړه بزوتنهوانه کران،
 ده ریانه خست به شداریوانی لهو که سانه بوون که په راویژ خراوو
 نافه رۆزکراون، که سانیک که هیچ نیشتمانو پارتو کلتوروو
 نایدولۆ ژیا یه ک نامیزیان بونا که نه وه. نهوانه هیچ ده زگایه ک نیه
 کوپان بکاته وهو به ناوی نهوانه وه قسه بکات (ته نانه ت ده زگای
 خیزانیش)، هه روو هها زمانیکیش شک نابهن که گوزارشت له نیشرو
 نازاره کانیا ن بکات، جگه له زمانی ناگروو سوتان نه بیته. نهو

ئاگرەي زيان بەسەنتەرى شارەكانو شوئنى خواپىداۋەكان
ئاگەيەنئىت، بەلكو گر لەوخوئىندىنگاۋ ئۆتۆبىسانە بەردەدات
كەخۇيان تىدا دەخوئىنزو ھاتوچۆي پىدەكەن.

كەۋاتە لەھەردوو جۆرەكەدا دەبىبنىن چەند دوورىن لەرۇحى
ئايارى 68. رووداۋەكانى 68 بۇخۆي شتىكى تىبوو.
بومەلەرزەيەكى بەھىزى كۆمەلايەتى و فكرى و سىياسى و
كلتورى بوو. ھەربەتەنھا داۋاكارى باشتىركردنى ھەلو مەرجى
گوزەرانو ژيان نەبوو، تەنھا گوزارشت نەبوو لەدردۆنگى و
ترسى مرۇف لەپاشەرۇژ، ترس نەبوو لەتەندروستى و چۆنىەتى
ژيانكردن، بەلام ھاۋكات ھەربەتەنھا ئازاۋەنانەو ھەشت سوتاندنو
كاۋلكارىەكى بىدەنگىش نەبوو. ئايارى 68 شۆرشىك بوو
بىريارو سىمبولى دىارى خۆي ھەبوو كە لەپشتىەو
راۋەستابوون، لەمەشەو ھەبەتەنھا نۆرمال و ھەمەلايەن ھاتە
ئارا كەدواتر بەفكىرى 68 ناودىركرا.

ئەم فىكرە ھەولیدا چاۋبەزۆرىك لەبەلگە نەويستەكاندا
بخشىنىتەو، ئەو بەلگە نەويستانەي نەوكانى پىشوتر لەسەرى
ژىابوون. فىكرى 68 چاۋي بەزۆرشتدا گىرايەو، ۋەك:
(چەمكى شۆرش، چەمكى رۆشنىر، چەمكى زانكۆو
چەمكى لۆژىكى مېژوو، چەمكى پارادۆكسو رۆلى ئەدەبو
زىندانو سىكسو جەستەو.. ھتدا)، بەلام ئىستا پىدەچىت ھىچ
لەپشت ئەم شتانەو نەيىت كەروودەدات. نەناۋي بىرمەندان

دەبىنىزۇ نەھىچ سومبولىكى رۆشنىبىرى ديارە. ئىمە لىرەدا
نەلەبەردەم پراكسىسىكداين كەتپۇرپايەك بەرجەستە بىكات،
نەلەبەردەم تپۇرپايەكداين دنيا لىبىكدا تەوۋە وىستى گۇرپىنى
ھەيىت.

تەنانت چەمك گەلىكى ۋەك: (لۇژىكى مپۇرو،
مىكانىزمەكانى كۆمەلگە)، لىرەدا جىگەيان ناپىتەوۋە. ئەم
ياخىبوۋە نوپىانەى ئىستا، ناپانەوۋىت ئاۋرۇزانى بزاۋتى مپۇروۋىنو
جىهان بگۇرپن، بەلكو دەخۋازن تپايدا رۇبچنو بەشى خۇيان
لەخۇشىەكانى ژيان بچرپن. بۇيە سەيرنپە كە ھەندى سىمبول
لاى ئەوان ۋەك خۇى نامىنپىتەوۋە، گەرىش مپىنپىتەوۋە، ئەوا
ماناكەى گۇرپانى بەسەردادىت. بۇنموۋنە "چى گىقارا"، لاى
ئەوانە سىمبولىك نپە بۇ شۇرپش، بەلكو تەنھا بۇتە گۇرپانى و
سروودىكى جۋانو دەيلىنەوۋە، يان بۇتە وئندەيەك كەكراسو
تپىشپرتەكانىيان دەرازىنپىتەوۋە.

مەسەلەكە پەيوەندى بەتوانەۋەى تاكەكەسەۋە نپپەۋە
لەمۇدىللىك يان مەسەلەيەكدا، بەلكو تاكەكەس خۇى بۇتە
مۇدىللى خۇى و مپۇرو بۇتە چركەساتى ئىستا. ياخىبوۋانى
ئايارى 68 درووشمىيان برىتى بوو لە (من مەسەلەكەم)،
بەلام ئىستا ئىمە لەبەردەم كەسانىكى ياخىبوۋى ترداين
كەدەلپن: (مەسەلەكە منم، خۇم بەر لە ھەرشىپكى دى).

ھەندىك لە دروشمەكانى ئايارى 68

یہ کیک لہ کاریگہرترین چہ ک و
ٹامرازہ کانی شوپش، بویری و رسکردنہ.
* * *

ماف لہ ژیاندا دەسەندری و نادریت.
* * *

چاخی زیپرین، ئەو چاخانە بوو کہ زیپر تیدا
بالادەست نەبوو.
* * *

موقەدەس، دوژمنمانە.

* * *

ئەوہی فییری بوون، فەرامۆشی کەن و خەون
ببینن.

* * *

لە ناخی ھەر مرۆڤیکدا، (حە)
لاتینی)یە کی نووستوو ھەیە.
* * *

با دواى كارگو و زانكوكان، راي گشتى
پاوانكهين.

با تهلهفزيونه كان بكوژيتينهوهو چاومان
بكهينهوه.

* * *

له كومهلگهيه كدا كه ههموو رسكو
سهركيشيهك پهك بخات، چارمان نييه جگه
لهوهى خودى ئه و كومهلگهيه پهك بخهين.

* * *

بونياديك خوئ فشهلو دارماو بيت، پينهو
پهرو كردنى كهلكى نييه.

* * *

با وا سهيرى چهزو ئارهزووه كانمان بكهين،
كه شتگهليكى واقعين.

* * *

سروشت كهسى وهك كويله و خزمهتكار
دروست نه كردووه.

* * *

نامهويت مोजيارى كهس بكهمو كهسيش
فهرمانم پينهكات.

* * *

دام و دهزگایه کمان دهویت خزمهت به
مرؤف بکات، نهک مرؤف بیته خزمهتکاری
دام و دهزگاگان.

ئه و بهخته وهریهی پیشبینی ده کریت
سبهینی بیته، پهستی و بیزاری ئه مرؤ
ناره وینتته وه.

* * *

با قه دهغه، قه دهغه بکریت.

* * *

نامه ویت ژیانم له به دهست هیئانی بژیوی
رؤژانه مدا، به هه دهه ر بدهم.

* * *

جیگهی داخه تهحه مموولی دهسه لاتداران
بکهین، گه مژه ییشه خۆمان هه لیان بژیوین و
دهنگیدان بدهینی.

* * *

تۆ ئازادم مه که، ئه و کاره خۆم دهیکه م.

* * *

هەر فیکریک که راوهستاو سه قامگیر بوو،
بوگهن ده کات.

* * *

له ناخی هەر یه کیکماندا پۆلیسیک
نووستووو، پئویسته بیکوژین.

* * *

کالاو شمه ک، ئەفیونی گهلانن.

زیاده روئیکردن و پرکیشی کردن، دهسپیکي
ئهفراندن و داهینانه.

* * *

مرؤف نه ژیره و نه گهمزه، بهر له هەر
شتی ئەو بوونه وهریکی ئازاده.

* * *

با دهستبه جی زانکوی سۆربۆن، له
مهسیحیهت پاک بکهینه وه.

* * *

ئهم دنیا راگرن، دهمه ویت دابه زمه خواری.

* * *

ئایدیای شۆرشگیرانه نییه، ئەوهی ههیه
تهنها کردهوهی شۆرشگیرانهیه.

* * *

با له ئاست خهون و خۆزگه كانماندا بين.

* * *

تاوانبارو دهست دريژيكره ئه و
كه سه نيه ياخي دهبيت، بهلكو ئه وهيه ملكه چو
رازي دهبيت.

* * *

شورش ئه و كاته كو تايي ديت، كه دهبيت
قوربانيي بو بدريت.

* * *

نامانه ويت بينه سه گي پاسكردن،
نامانه ويت بينه خزمه تكاري كه پيتاليسم.

* * *

تا چند سيكس و ئه فينداري بكهيت، چه ز
به شورش كردن ده كهيت. تا چند شورشيش
بكهيت، ئه وهنده ئاره زووي سيكس و
ئه فينداري ده كهيت.

* * *

تا زياتر به رخوري بكن، كه متر ده زين.

* * *

پرۆسه‌ی دهنگدان و هه‌لبژاردن، ته‌له‌یه‌که‌ بو
گه‌مژه‌و کالفامه‌کان.

* * *

ملکه‌چی و گوێرایه‌لی له‌گه‌ل هۆشیاریدا
ده‌ست پێده‌کات، هۆشیاریش له‌گه‌ل یاخی
بووندا دروست ده‌بییت.

* * *

68

Şorşî Xwêndkarani

Şwan Ehmed